

**PANGANGGENIPUN LELEWANING BASA *PERTENTANGAN*
WONTEN ING ROMAN CINTRONG PAJU-PAT
ANGGITANIPUN SUPARTO BRATA**

SKRIPSI

Dipunaturaken Dhateng Fakultas Bahasa dan Seni

Universitas Negeri Yogyakarta

minangka Jejangkeping Pandadaran

kangge Nggayuh *Gelar*

Sarjana Pendidikan

Dening :

Sesinia Rendhi Loura

09205244057

**PROGRAM STUDI PENDIDIKAN BAHASA JAWA
JURUSAN PENDIDIKAN BAHASA DAERAH
FAKULTAS BAHASA DAN SENI
UNIVERSITAS NEGERI YOGYAKARTA
2013**

PASARUJUKAN

Skripsi kanthi irah-irahan *Panganggenipun Lelewaning Basa Pertentangan Wonten Ing Roman Cintrong Paju-Pat Anggitanipun Suparto Brata* menika sampun pikantuk palilah dening *pembimbing* kangge dipunandharaken ing salebeting pandadaran.

Yogyakarta, 1 Oktober 2013
Dosen Pembimbing I,

Dra. Siti Mulyani, M.Hum.
NIP. 19620729 198703 2 002

Yogyakarta, 1 Oktober 2013
Dosen Pembimbing II,

Avi Meilawati, S.Pd. M.A.
NIP. 19830502 200912 2 003

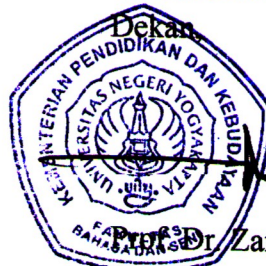
PANGESAHAN

Skripsi kanthi irah-irahan *Panganggenipun Lelewaning Basa Pertentangan Wonten Ing Roman Cintrong Paju-Pat Anggitanipun Suparto Brata* menika sampun dipunandharaken wonten ing ujian pandadaran wonten sangajengipun *Dewan Penguji* nalika tanggal 16 Oktober 2013 saha dipunwedharaken lulus.

DEWAN PENGUJI

Asma	Jabatan	Tapak asma	Tanggal
Drs. Hardiyanto, M. Hum	Ketua Penguji		24-10-2013
Avi Meilawati, S.Pd. M.A.	Sekretaris Penguji		25-10-2013
Drs. Mulyana, M.Hum.	Penguji Utama		23-10-2013
Dra. Siti Mulyani, M.Hum.	Penguji II		24-10-2013

Yogyakarta, 25 Oktober 2013
Fakultas Bahasa dan Seni
Universitas Negeri Yogyakarta

Dr. Zamzani, M.Pd.

NIP. 19550505 198011 1 001

WEDHARAN

Ingkang tapak asma wonten ngandhap menika, kula:

Nama : **Sesinia Rendhi Loura**

NIM : 09205244057

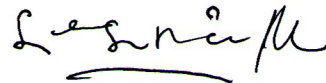
Prog. Studi : Pendidikan Bahasa Jawa

Fakultas : Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta

Ngandharaken bilih skripsi menika ingkang damel kula piyambak. Samangertos kula wosing skripsi menika boten dipunserat dening tiyang sanes, kejawi perangan-perangan tartamtu ingkang kula pendhet minangka *acuan* kanthi adhedhasar tata cara etika panyeratan skripsi umumipun sarta dipunserat wonten kapustakan. Wedharan menika dipunserat kanthi saestu. Menawi samangke wonten kasunyatanipun wedharan menika boten leres, sedayanipun dados tanggel jawab kula.

Yogyakarta, 22 Oktober 2013

Panyerat

Sesinia Rendhi Loura

SESANTI

Yitna yuwana lena kena

(Sing ngati-ati bakal slamet, sing sembrana bakal cilaka)

*Allah tidak akan mengubah keadaan nasib suatu kaum sebelum mereka
mengubah keadaan diri mereka sendiri (QS. Ar-Ra'd ayat 11)*

(Allah SWT boten bakal ngewahi kawontenan nasib saben kaum
saderengipun kaum menika ngewahi kawontenan dhiripun piyambak)

PISUNGSUNG

Kanthi raos sukur dhumateng Allah SWT, skripsi menika kula aturaken dhateng tiyang sepuh kula, Bapak Ibnu Winasis saha Ibu Warsih Subekti ingkang sampun paring panjurung, donga, tresna saha asih.

PRAWACANA

Puji sukur mring ngarsanipun Allah SWT ingkang tansah paring kasarasan, karaharjan, rahmat, hidayah, tuwin kanugrahan dhateng panyerat, satemah skripsi kanthi irah-irahan *Panganggenipun Lelewaning Basa Pertentangan wonten ing Roman Cintrong Paju-Pat Anggitanipun Suparto Brata*, sampun pungkasan anggenipun nyerat. Skripsi menika kaserat minangka jejangkeping pandhadharan kangge nggayuh gelar sarjana pendidikan.

Panyerat ngaturaken agunging panuwun dhateng sedaya pihak ingkang sampun mbiyantu saha nyengkuyung, anggenipun ndamel saha ngrampungaken panyeratan skripsi menika. Awit saking menika panyerat ngaturaken gunging panuwun dhateng:

1. Bapak Prof. Dr. Rochmat Wahab, M.Pd. MA. minangka Rektor Universitas Negeri Yogyakarta.
2. Bapak Prof. Dr. Zamzani M.Pd. minangka Dekan Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Yogyakarta.
3. Bapak. Dr. Suwardi, M. Hum minangka Pangarsa Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah ingkang sampun paring ijin kangge nindakaken panaliten menika.
4. Ibu Siti Mulyani, M.Hum minangka dosen pembimbing ingkang sampun paring panjurung, pamrayogi, sarta ngelmu kanthi lila legawaning manah, satemah skripsi menika saged paripurna kanthi sae.
5. Ibu Avi Meilawati, S.Pd. M.A. minangka dosen pembimbing ingkang sampun paring panjurung, pamrayogi, saha nyengkuyung kula sinau satemah skripsi menika saged paripurna kanthi sae.
6. Bapak ibu dosen saha staf jurusan Pendidikan Bahasa Daerah awit sedaya ngelmu ingkang sampun dipunparingaken.
7. Bapak Ibnu Winasis tuwin Ibu Warsih Subekti ingkang sampun nyengkuyung saha paring panjurung awujud *motivasi* saha *materiil*, saha dik Irega Gelly Gera ingkang sampun paring pandonga, tresna saha asih dhateng kula, satemah anggenipun nyerat skripsi menika saged kaimpun.

8. Kanca-kanca kelas H/2009, saha kanca-kanca jurusan Pendidikan Bahasa Daerah ingkang sampun paring semangat saha pambiyantunipun satemah anggenipun nyerat skripsi saged kaimpun kanthi sae.
9. Kanca-kanca Karangmalang A25 ingkang sampun paring panjurung, donga, tresna, saha semangat, saengga anggenipun ngrampungaken skripsi saged kaimpun kanthi sae.

Skripsi menika taksih dereng kawastanan sae, jangkep, menapa malih sampurna. Pramila panyerat nyuwun pamrayogi saha panyaruwe ingkang tumuju murih langkung sae, jangkep, saha sampurnaning asiling panaliten menika. Wasana, mugi skripsi menka sageda murakabi.

Yogyakarta, Oktober 2013
Panyerat

Sesinia Rendhi Loura

WOSING ISI

	Kaca
IRAH-IRAHAN	i
PASARUJUKAN	ii
PANGESAHAN	iii
WEDHARAN	iv
SESANTI	v
PISUNGSUNG	vi
PRAWACANA	vii
WOSING ISI	ix
DHAFTAR SINGKATAN	xi
DHAFTAR TABEL	xii
SARINING PANALITEN	xiii

BAB I PURWAKA

A. Dhasaring Panaliten	1
B. Underaning Perkawis	5
C. Watesaning Perkawis	6
D. Wosing Perkawis	6
E. Ancasing Panaliten	7
F. Paedahing Panaliten	7
G. Tembung-Tembung Mirunggan	8

BAB II GEGARAN TEORI

A. Pangertosan <i>Stilistika</i>	10
B. Pangertosan Lelewaning Basa	12
C. Makna wonten ing <i>Stilistik</i>	14
D. Ginanipun Lelewaning Basa	18
E. Wujud <i>Satuan Lingual</i> Lelewaning Basa <i>Pertentangan</i>	20

F. Jinising Lelewaning Basa <i>Pertentangan</i>	22
G. Roman	43
H. Panaliten ingkang Jumbuh	44
I. Nalaring Pamikir	46
 BAB III CARA PANALITEN	
A. Jinising Panaliten	49
B. Dhata saha Sumber Dhata	49
C. Cara Ngempalaken Dhata	50
D. Piranti Panaliten	51
E. Cara Nganalisis Dhata	51
F. <i>Validitas</i> saha <i>Reliabilitas</i> Dhata	54
 BAB IV ASILING PANALITEN SAHA PIREMBAGAN	
A. Asiling Panaliten	55
B. Pirembagan	78
1. Lelewaning Basa <i>Pertentangan</i> Awujud Tembung.....	78
2. Lelewaning Basa <i>Pertentangan</i> Awujud <i>Frasa</i>	80
3. Lelewaning Basa <i>Pertentangan</i> Awujud <i>Klausa</i>	111
4. Lelewaning Basa <i>Pertentangan</i> Awujud Ukara.....	117
 BAB V PANUTUP	
A. Dudutan	144
B. Pamrayogi	145
C. <i>Implikasi</i>	146
 KAPUSTAKAN	147
 LAMPIRAN	149

DHAFTAR *SINGKATAN*

Af	: <i>Apofasis</i>
Ak	: <i>Antiklimaks</i>
An	: <i>Anastrof</i>
Ap	: <i>Apostrof</i>
At	: <i>Antifrasis</i>
BSn	: Boten sinerat
CPP	: Cintong Paju Pat
GG	: Nggesangaken Gambaran
Hb	: <i>Hiperbola</i>
Hl	: <i>Hipalase</i>
Hp	: <i>Histeron Proteron</i>
In	: <i>Inuendo</i>
Ir	: <i>Ironi</i>
Kl	: <i>Klimaks</i>
Lt	: <i>Litotes</i>
MK	: Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan
NG	: Ngandharaken Gagasan
NR	: Nggambaraken raos-pangraos paraga
Ok	: <i>Oksimoron</i>
Pd	: <i>Paradoks</i>
Pl	: <i>Paralipsis</i>
Pr	: <i>Paronomasia</i>
Se	: Suka daya pangaribawa kaendahan
Sk	: <i>Sarkasme</i>
Sl	: <i>Silepsis</i>
Sm	: <i>Sinisme</i>
Sn	: <i>Sinerat</i>
St	: <i>Satire</i>
Zg	: <i>Zeugma</i>

DHAFTAR TABEL

	Kaca
Tabel 1 : Analisis Dhata	52
Tabel 2 : Wujud <i>Satuan Lingual</i> , Jinis, Makna, saha Ginanipun Lelewaning Basa <i>Pertentangan</i> wonten ing Roman Cintrong Paju-pat Anggitanipun Suparto Brata	55
Tabel 3 : Analisis Wujud <i>Satuan Lingual</i> , Jinis, Makna, saha Ginanipun Lelewaning Basa <i>Petentangan</i> wonten ing Roman Cintrong Paju-pat Anggitanipun Suparto Brata	145

**PANGANGGENIPUN LELEWANING BASA *PERTENTANGAN*
WONTEN ING ROMAN CINTRONG PAJU-PAT
ANGGITANIPUN SUPARTO BRATA**

**Dening: Sesinia Rendhi Loura
NIM 09205244057**

SARINING PANALITEN

Ancasing panaliten menika kangge ngandharaken panganggenipun lelewaning basa *pertentangan* wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata. Panganggenipun lelewaning basa menika ngandharaken wujud *satuan lingual*, jinis, jinis makna, saha ginanipun lelewaning basa *pertentangan*.

Panaliten menika kalebet panaliten *deskriptif*. Dhata wonten ing panaliten menika awujud tembung, *frasa*, *klausa*, saha ukara ingkang mujudaken lelewaning basa *pertentangan* gayut kaliyan jinis, jinis makna, saha ginanipun. Sumber dhata panaliten inggih menika roman Cintrong Paju-Pat anggitanipun Suparto Brata. Caranipun ngempalaken dhata katindakaken kanthi cara maos saha nyerat. Piranti panaliten inggih menika panaliti piyambak minangka *human instrument* ingkang kabantu dening kartu dhata. Dhata ingkang sampun dipunkempalaken dipunanalisis ngginakaken *teknik deskriptif*. *Validitas* ingkang dipunginakaken inggih menika *validitas semantik* saha pertimbangan ahli, lajeng *reliabilitas* ingkang dipunginakaken inggih menika *reliabilitas intra-rater*.

Asiling panaliten nedahaken bilih wujud *satuan lingual* ingkang mujudaken lelewaning basa *pertentangan* wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata inggih menika awujud tembung, *frasa*, *klausa*, saha ukara. Jinis lelewaning basa *pertentangan* ingkang kapanggihaken inggih menika *hiperbola*, *litotes*, *oksimoron*, *paronomasia*, *anastrof*, *zeugma*, *silepsis*, *inuendo*, *histeron proteron*, *antifrasis*, *klimaks*, *antiklimaks*, *satire*, *sinisme*, saha *sarkasme*. Jinising makna lelewaning basa *pertentangan* ingkang kapanggihaken wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata inggih menika makna sinerat saha makna boten sinerat. Ginanipun lelewaning basa *hiperbola*, *litotes*, *oksimoron*, *paronomasia*, *anastrof*, *zeugma*, *silepsis*, *inuendo*, *histeron proteron*, *antifrasis*, *klimaks*, *antiklimaks*, *satire*, *sinisme*, saha *sarkasme* kangge ngandharaken gagasan, suka daya pangaribawa kaendahan, mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan, nggesangaken gambaran, saha kangge nggambaraken raos pangraos paraga.

BAB I PURWAKA

A. Dhasaring Panaliten

Satunggaling perangan ingkang wigatos wonten ing pagesangan masarakat inggih menika basa. Basa saha masarakat minangka kalih perangan ingkang boten saged dipunpisahaken. Kekalihipun gadhah gegayutan raket. Basa inggih menika satunggaling pirantos manungsa kangge ngandharaken samukawis tumrap alam donya utawi perkawis-perkawis ingkang dipunalami kanthi *individual* utawi sesarengan. Paedahing basa ugi kangge ngandharaken samukawis ingkang wonten ing penggalhipun tiyang dhateng tiyang sanes.

Panganggenipun basa wonten ing madyaning masarakat menika kaperang dados kalih inggih menika basa ingkang prasaja saha entar (Chaer, 1990: 66). Basa ingkang prasaja inggih menika basa ingkang mujudaken *makna denotasi*. Lajeng basa entar inggih menika basa ingkang mujudaken *makna konotasi* (Chaer, 1990: 67). Makna *denotasi* inggih menika makna ingkang boten ngemot raos-raos tambahan. Wonten ing bab menika ngandharaken samukawis kados menapa wontenipun utawi mujudaken makna ingkang jumbuh kaliyan kawontenan. Makna *konotasi* inggih menika ngemot raos-raos tambahan, dipunsukani tembung-tembung ingkang mirunggan, saha ngemot *nilai* raos. Makna *konotasi* menika ngemot *nilai-nilai emosional*. Wonten ing makna *konotasi* pamicara mujudaken raos kados dene sarujuk, boten sarujuk, remen saha boten remen tumrap satunggaling perkawis (Keraf, 2005:29).

Basa prasaja asring dipunginakaken dening masarakat kados wicantenan wonten ing acara resmi utawi wicantenan wonten ing masarakat umumipun. Basa entar asring dipunginakaken dening masarakat wonten ing kawontenan mirunggan. Basa prasaja saha basa entar ugi asring dipunprangguli wonten ing satunggaling sekar macapat utawi nyandra penganten, ugi saged dipunpanggiaken wonten ing karya sastra geguritan, cerkak, novel, utawi roman. Basa prasaja saha basa entar wonten ing karya sastra gegeuritan, cerkak, novel, utawi roman menika saged mujudaken lelewaning basa.

Saben penganggit ingkang ngripta karya sastra kados dene roman, novel, utawi cerkak menika gadhah *gaya* utawi cara piyambak-piyambak anggenipun ngandharaken lelampahipun paraga wonten ing salebeting cariyos. Lelampahan ngginakaken basa saking para paraga menika dipuntandhani dening basa. Anggenipun ndamel wicantenan, penganggit ngginakaken mapinten-pinten lelewaning basa kangge ndamel kesan supados menapa ingkang dipunandharaken saged langkung endah saha narik kawigatosan para pamaos. Tarigan (1985:2), nyebataken bilih lelewaning basa (*gaya bahasa*) dipunperang dados sekawan inggih menika lelewaning basa *perbandingan*, lelewaning basa *pertentangan*, lelewaning basa *pertautan*, saha lelewaning basa *perulangan*.

Saking sekawan lelewaning basa ingkang sampun kasebat, lelewaning basa *pertentangan* minangka objek wonten ing panaliten menika. Lelewaning basa *pertentangan* menika kathah kapanggihaken wonten ing *karya sastra fiksi*. Lelewaning basa *pertentangan* ugi kathah jisinipun, saengga saged narik kawigatosanipun panaliti. Jinis-jinis saking lelewaning basa *pertentangan* inggih

menika, *hiperbola*, *litotes*, *ironi*, *oksimoron*, *paronomasia*, *paralipsis*, *zeugma*, *silepsis*, *satire*, *innuendo*, *antifrasis*, *paradoks*, *klimaks*, *antiklimaks*, *apostrof*, *anastrof*, *apofasis*, *hysteron proteron*, *hipalase*, *sinisme*, *sarkasme* (Tarigan, 1985:55).

Jumbuh kaliyan namanipun “*pertentangan*”, lelewaning basa menika ngandharaken babagan ingkang sejatosipun boten sami kaliyan kawontenan ingkang nyata utawi jumbuh kaliyan kasunyatan. Lelewaning basa *pertentangan* dipunginakaken dening penganggit kangge ngandharaken kawontenan ing salebeting cariyos ingkang wonten gegayutanipun kaliyan bab padudon, katresnan, utawi samukawis ingkang ancasipun kangge nyindir, ngece utawi meksa. Panganggening lelewaning basa *pertentangan* ugi gadhah *fungsi*, ing antawisipun kangge nggesangaken kawontenan, kangge mujudaken daya pangaribawa sae utawi awon, kangge nyethakaken maksud saking kawontenan, kangge nggambaraken raosing paraga, saha kangge mujudaken kesan-kesan ingkang mirunggan kados dene nyindir, saha duka.

Panganggening basa wonten ing roman Cintrong Paju-Pat menika endah saha narik kawigatosan. Lelewaning basa *pertentangan* wonten ing roman menika asring dipunpanggiaken. Menawi dipuntingali saking wosipun, lelewaning basa *pertentangan* wonten roman menika maneka warna umpamanipun bab padudon, katresnan, saha konflik batin. Caranipun ngandharaken ing antawisipun kanthi cara micara ingkang alus, ngayawara, ngasoraken kapribaden, nyindir, ngece, utawi matur kanthi sera ingkang saged ndadosaken boten remen ing penggalih.

Tuladha panganggenipun lelewaning basa *pertentangan* kados ngandhap menika. “*Omah kuwi panggung tingkat loro **magrong-magrong**.*” Ukara menika mujudaken lelewaning basa *hiperbola*, amargi sipat basanipun ingkang ngayawara. Tembung **magrong-magrong** menika gadhah makna ingkang sinerat, inggih menika ngandharaken kawontenan griya ingkang bangunanipun ageng sanget. Lelewaning basa ingkang dipunwujudaken saking tembung menika ginanipun kangge suka daya pangaribawa kaendahan.

Tuladha salajengipun “Aku iki **mung oyote suket** ing madyaning panguripan alas gedhe.” Ukara menika mujudaken lelewaning basa *litotes*, amargi sipat basanipun ingkang ngasoraken awak. *Frasa oyote suket* menika gadhah makna ingkang boten sinerat, inggih menika ngandharaken bilih tiyang menika namung tiyang alit ingkang boten wonten kuwasa menapa-menapa ing donya. Lelewaning basa ingkang dipunwujudaken saking *frasa oyote suket*, menika ginanipun kangge suka daya pangaribawa kaendhahan.

Saha saking tuladha “*Iya, endanga lunga wae! **Nyebeli mripat!***” Ukara menika mujudaken lelewaning basa *sarkasme*, amargi sipat basanipun dipunraosaken kasar saha saged ndadosaken sakit ing penggalih. Tembung **nyebeli mripat** menika gadhah makna ingkang sinerat, inggih menika ngandharaken samukawis kangge ngina tiyang ingkang boten ngremenaken. Lelewaning basa ingkang dipunwujudaken saking tembung menika ginanipun kangge nggesangaken gambaran.

Panaliten bab lelewaning basa menika satunggaling objek ingkang ngremenaken. Lelewaning basa utawi *gaya bahasa* wonten ing wacana utawi

karya sastra gadhah *fungsi* kangge mujudaken daya pangaribawa ingkang sae utawi awon saking tembung utawi ukara ingkang mirunggan. Lelewaning basa ugi mujudaken kaendahan saha seni wonten ing karya sastra saha saged narik kawigatosanipun para pamaos menawi wonten ing wacana, utawi para pamiarsa menawi wonten ing drama.

Awit saking menika, panaliten menika dipuntindakaken kangge ngandharaken jinising lelewaning basa *pertentangan*, makna lelewaning basa *pertentangan*, saha ngandharaken ginanipun lelewaning basa *pertentangan* wonten ing roman “Cintrong Paju-Pat” anggitanipun Suparto Brata.

B. Underaning Perkawis

Saking dhasaring panaliten ingkang sampun dipunandharaken nginggil saged dipunmangertosi underaning perkawis ingkang medal, inggih menika ingkang gayut kaliyan bab ngandhap menika.

1. Wujud *satuan lingual* lelewaning basa *pertentangan* wonten ing roman Cintrong Paju-Pat anggitanipun Suparto Brata.
2. Jinising lelewaning basa *pertentangan* wonten ing roman Cintrong Paju-Pat anggitanipun Suparto Brata.
3. Ginanipun lelewaning basa *pertentangan* wonten ing roman Cintrong Paju-Pat anggitanipun Suparto Brata.
4. Jinising makna lelewaning basa *pertentangan* wonten ing roman Cintrong Paju-Pat anggitanipun Suparto Brata.
5. Jinising lelewaning basa *pertentangan* ingkang paling kathah dipunginakaken wonten ing roman Cintrong Paju-Pat anggitanipun Suparto Brata.

6. *Diksi* lelewaning basa *pertentangan* wonten ing roman Cintrong Paju-Pat anggitanipun Suparto Brata.

C. Watesaning Perkawis

Ningali winatesing saha kasagedan panaliti, boten sedaya perkawis nginggil badhe dipunrembag. Lajeng perkawis ingkang badhe dipunrembag gegayutan kaliyan bab ing ngandhap menika.

1. Wujud *satuan lingual* lelewaning basa *pertentangan* wonten ing roman Cintrong Paju-Pat anggitanipun Suparto Brata.
2. Jinising lelewaning basa *pertentangan* wonten ing roman Cintrong Paju-Pat anggitanipun Suparto Brata.
3. Jinising makna lelewaning basa *pertentangan* wonten ing roman Cintrong Paju-Pat anggitanipun Suparto Brata.
4. Ginanipun lelewaning basa *pertentangan* wonten ing roman Cintrong Paju-Pat anggitanipun Suparto Brata.

D. Wosing Perkawis

Adhedasar saking watesan perkawis ingkang sampun kasebat nginggil, perkawis ingkang badhe dipuntliti gayut kaliyan bab ing ngandhap menika.

1. Kados pundi wujud *satuan lingual* lelewaning basa *pertentangan* wonten ing roman Cintrong Paju-Pat anggitanipun Suparto Brata?
2. Menapa kemawon jinising lelewaning basa *pertentangan* wonten ing roman Cintrong Paju-Pat anggitanipun Suparto Brata?

3. Menapa jinising makna lelewaning basa *pertentangan* wonten ing roman Cintrong Paju-Pat anggitanipun Suparto Brata?
4. Menapa ginanipun lelewaning basa *pertentangan* wonten ing roman Cintrong Paju-Pat anggitanipun Suparto Brata?

E. Ancasing Panaliten

Asiling panaliten menika gadhah ancas kados ing ngandhap.

1. Asiling panaliten menika kangge ngandharaken wujud *satuan lingual* lelewaning basa *pertentangan* wonten ing roman Cintrong Paju-Pat anggitanipun Suparto Brata.
2. Asiling panaliten menika kangge ngandharaken jinising lelewaning basa *pertentangan* wonten ing roman Cintrong Paju-Pat anggitanipun Suparto Brata.
3. Asiling panaliten menika kangge ngandharaken jinising makna lelewaning basa *pertentangan* wonten ing roman Cintrong Paju-Pat anggitanipun Suparto Brata.
4. Asiling panaliten menika kangge ngandharaken ginanipun lelewaning basa *pertentangan* wonten ing roman Cintrong Paju-Pat anggitanipun Suparto Brata.

F. Paedahing Panaliten

1. Asiling panaliten menika kaajab saged maringi sumbangan dhateng pangrembakanipun kawruh basa, mliginipun babagan lelewaning basa *pertentangan*.
2. Saged nambah asiling panaliten ingkang gegayutan kaliyan *stilistika* wonten ing roman Cintrong Paju-Pat.

3. Asiling panaliten menika saged nambah kawruh babagan panaliten ingkang wonten gegayutanipun kaliyan panganggening lelewaning basa *pertentangan*.
4. Asiling panaliten menika saged dipundadosaken materi utawi bahan piwulangan basa Jawi mliginipun bab lelewaning basa *pertentangan*.

G. Tembung-tembung mirunggan

Tembung-tembung ingkang mirunggan wonten ing panaliten menika, kaperang dados ing ngandhap menika.

1. Lelewaning basa

Inggih menika cara mujudaken *ide/gagasan* ngginakaken basa supados pikantuk daya pangaribawa endah wonten ing salebeting karya sastra (Pradopo, 1990:264). Cara ngandharaken basa wonten ing karya sastra awujud gancaran, minangka wujud kapribaden penganggit (Keraf, 2005:113). Cara ngandharaken basa kanthi ngginakaken tembung-tembung saha ukara kangge mujudaken tema, *ide/gagasan*, raos, saha pengalamanipun penganggit (Achmadi, 1988:161).

2. Lelewaning basa *pertentangan*

Lelewaning basa kangge ngandharaken kawontenan ingkang boten sami utawi boten jumbuh kaliyan kasunyatan. Lelewaning basa menika ugi ngemot *ungkapan-ungkapan* mirunggan ingkang ngageng-agengaken. Lelewaning basa *pertentangan* kaperang dados 21 jinis inggih menika: (1) *hiperbola*, (2) *litotes*, (3) *ironi*, (4) *oksimoron*, (5) *paronomasia*, (6) *paralipsis*, (7) *zeugma*, (8) *silepsis*, (9) *satire*, (10) *innuendo*, (11) *antifrasis*, (12) *paradoks*, (13) *klimaks*, (14) *antiklimaks*, (15) *apostrof*, (16) *anastrof*, (17) *apofasis*, (18) *histeron proteron*, (19) *hipalase*, (20) *sinisme*, (21) *sarkasme* (Tarigan, 1985:55).

3. Roman Cintrong Paju-Pat

Roman inggih menika *karangan imajinasi* awujud gancaran ingkang nyariosaken lelampahing paraga wonten ing pagesangan. Lampahing paraga upamanipun bab lahir, krama, seda, saha perkawis-perkawis ingkang gegayutan kaliyan bab menika, ugi ngemot carios ingkang panjang (Subalidinata, 1994:24).

Cintrong Paju-Pat inggih menika roman ingkang dipunanggit dening Suparto Brata. Kacithak wonten ing Yogyakarta warsa 2010 dening *Penerbit "Narasi"* saha kadadosan saking 288 kaca. Basa ingkang dipunginakaken penganggit wonten ing roman menika kalebet endah. Lelewaning basa ingkang dipunginakaken kangge suka gambaran ingkang nglangkuni kaliyan kasunyatan. Basa-basa menika kapanggihaken kanthi cara padudon, nyindir, ngina, ngaloki, paring pamuji, ugi wonten ingkang ngasoraken dhiri pribadenipun.

Roman Cintong Paju-Pat nyariosaken pagesanganipun paraga utama inggih menika Abrit Mayamaya, Luhur Dirgantara, Lirih Nagari, saha Trengginas ingkang gayut kaliyan bab katresnan. Saben paraga wonten ing cariyos menika dipunsukani cara utawi *gaya* piyambak-piyambak anggenipun ngandharaken lampahing cariyos. Sedaya cara menika saged mujudaken lelewaning basa, mliginipun lelewaning basa *pertentangan*.

BAB II GEGARAN TEORI

A. Pangertosan *Stilistika*

Stilistika (stylistic) inggih menika kawruh bab *gaya*, wondene *stil (style)* inggih menika cara-cara ingkang mligi, kangge ngandharaken sedaya samukawis kanthi cara ingkang mirunggan saengga ancasipun saged dipungayuh kanthi maksimal (Ratna, 2009: 3).

Wellek saha Warren (1962: 178), nyebataken bilih *stylistics conceived in this wide sense investigates all devices which aim at some specific expressive end*. Ingkang dipunkajengaken dening Wellek saha Warren inggih menika, *stilistik* minangka teknik utawi cara ingkang dipunginakaken kangge nggayuh sipat *ekspresif* mirunggan. Wonten bab menika *stilistik* minangka sarana kangge mujudaken ekspresi saha kaendahan. Wellek saha Warren (1962: 180), ugi ngandharaken bilih *a purely literary and aesthetic use of stylistics limits it to the study of a work of art or a group of work which are to be decribed in terms of their aesthetic function and meaning*. Ingkang dipunkajengaken, *stilistika* ingkang ngrembag bab kaendahan wonten ing lingkup karya sastra menika ngandharaken makna saha *fungsi estetis* ingkang dipunwujudaken.

Gayut kaliyan pangertosan nginggil, Turner (Pradopo, 2002: 264) nyebataken bilih *stilistik* inggih menika kawruh ingkang ngrembag bab lelewaning basa utawi *majas*. *Stilistika* minangka perangan *linguistik* ingkang mligi ngrembag *variasi* panganggenipun basa. *Stilistika* boten namung ngandharaken kawigatosan ingkang mirunggan wonten ing sedaya

panganggenipun basa kanthi jangkep wonten ing kasusastran. Pangertosan menika nyebataken menawi lelewaning basa menika kalebet perangan *linguistik*. *Linguistik* minangka satunggaling kawruh ingkang ngrembag bab basa umumipun. Dados wonten ing pangertosan menika, kajian bab *stilistika* menika tansah wonten gegayutanipun kaliyan ngelmu basa.

Dipunlajengaken Sudjiman (1993: 13), nyebataken bilih *stilistik* sami kaliyan *style*, inggih menika cara ingkang dipunginakaken dening pamicara utawi panyerat kangge ngandharaken maksud kanthi ngginakaken basa minangka sarana. Ingkang dipunkajengaken dening Sudjiman, basa gadhah ancas kangge ngandharaken maksud saking cara/*style* wonten ing penggalhipun tiyang. Dados saking pangertosan kasebat *style* menika gadhah gegayutan ingkang kenceng kaliyan basa.

Jumbuh kaliyan pangertosan nginggil, Fananie (2000: 25) ngandharaken bilih *stilistika* utawi *gaya* inggih menika *ciri khas* panganggenipun basa wonten ing maneka warna *proses interaksi*. *Gaya* kasebat saged awujud panganggenipun basa kanthi *universal* utawi panganggenipun basa minangka *ciri khas* saben penganggit. Saking pangertosan kasebat saged dipuntingali menawi *stilistika* minangka *gaya* ingkang saged dipunginakaken saben penganggit. Saben penganggit menika ngginakaken *gaya* utawi cara ingkang beda-beda.

Wonten pangertosan sanes, Aminuddin (1995: 46) nyebataken bilih *stilistika* inggih menika kawruh babagan panganggenipun *sistem tanda* kangge ngandharaken ide utawi gagasan penganggit. Aminuddin ugi ngandharaken ingkang dipunwastani *sistem tanda* ing antawisipun, gambaran objek utawi

perkawis, *gagasan*, *ekpresi* penganggit, saha *ideologi* ingkang kapanggihaken wonten ing salebeting karya sastra. Sedaya *sistem tanda* ingkang kapanggihaken, dipunandharaken kanthi wujud tembung, *frasa*, *klausa*, saha ukara.

Adhedhasar saking pangertosan babagan *stilistika* ingkang sampun dipunandharaken kados nginggil, lajeng saged dipunpendhet dudutan. *Stilistika* inggih menika cabang *linguistik* ingkang ngrembag bab lelewaning basa. Panganggenipun lelewaning basa wonten ing satunggaling wacana ginanipun kangge mujudaken daya pangaribawa ingkang endah saha narik kawigatosan. *Stilistika* ingkang gegayutan raket kaliyan bab kaendahan ugi ngandhaharaken perangan makna saha *fungsi estetis* ingkang dipunwujudaken.

B. Pangertosan Lelewaning Basa

Lelewaning basa istilah sanesipun inggih menika *style*. Tembung *style* asalipun saking tembung Latin *stilus*, inggih menika satunggaling jinis pirantos kangge nyerat wonten ing lempengan lilin. Katrampilan ngginakaken pirantos menika saged maringi pangaribawa sae menapa boten seratan wonten ing lempengan wau. Seratan wonten ing lempengan menika dipundadosaken pathokan minangka *keahlian* kangge nyerat ingkang endah. Awit saking menika tegesipun *style* ewah dados “kasagedan saha *keahlian* nyerat utawi ngginakaken tembung-tembung kanthi endah” (Keraf, 2005: 112).

Lucas (Somer, dkk, 1969: 292), nyebataken bilih *style is a way of expressing oneself in language manner or appearance*. Ingkang dipunkajengaken dening Lukas, *gaya* inggih menika satunggaling cara kangge mujudaken daya kaendahan wonten ing basa saha kangge nuwuhaken ajining wujud basa. Lukas

ugi ngandharaken bilih *style is stresses the character behind the words, the need for honesty and courtesy virtues that give rise to ideas that are clear and expressions that are simple*. Ingkang dipunkajengaken, lelewaning basa inggih menika suka *penekanan* tumrap tembung-tembung kanthi ngandharaken kawontenan ingkang jumbuh kaliyan kasunyatanipun saha mujudaken ide ingkang sae saha prasaja.

Gayut kaliyan pangertosan nginggil, Pradopo (2002: 264) nyebataken bilih lelewaning basa mujudaken cara ngginakaken basa supados pikantuk daya pangaribawa ingkang mirunggan. Miturut pangertosan kasebat lelewaning basa menika gadhah ancas kangge mujudaken daya pangaribawa. Pangaribawa wonten ing bab menika ngandharaken samukawis ingkang endah saking perangan basanipun. Pangertosan bab lelewaning basa kasebat ugi dipunandharaken dening Ratna (2009: 164) ingkang nyebataken lelewaning basa inggih menika pilihan tembung mirunggan ingkang gayut kaliyan kekajenganipun penganggit kanthi ancas nuwuhaken kaendahan. Saking pangertosan kasebat ugi ngandharaken bilih lelewaning basa menika sejatosipun dipunginakaken kangge nggayuh perangan kaendahan.

Wonten pangertosan sanes, Keraf (2005: 113) nyebataken bilih lelewaning basa inggih menika cara ngandharaken *ide/pikiran* ngginakaken basa minangka sarana kanthi ancas kangge mujudaken kapribadhenipun panyerat. Miturut pangertosan kasebat lelewaning basa minangka gambaran saking patrapipun panyerat. Langkung sae lelewaning basa ingkang dipunginakaken dening panyerat, langsung sae ugi kapribadhenipun. Keraf (1981: 99) ugi ngandharaken

lelewaning basa sejatosipun kalebet perangan saking pilihan tembung ingkang ngrembag babagan panganggenipun tembung, *frasa* utawi *klausa*, wonten ing karya sastra. Pilihan tembung wonten ing bab menika ugi saged anyakup satunggal wacana kanthi kaseluruhan.

Adhedhasar saking pengertosan babagan lelewaning basa ingkang sampun kaandharaken nginggil, saged dipunpendhet dudutan. Lelewaning basa inggih menika cara ingkang dipunginakaken dening penganggit kangge ngandharaken raos-pangraos wonten ing karya sastra. Lelewaning basa minangka cara ngandharaken ide utawi pikiranipun penganggit ingkang dipunwujudaken wonten ing tembung, *frasa*, *klausa*, ukara saha anyakup sedaya wacana. Lelewaning basa saged ngandharaken kapribadhenipun penganggit awit *stile* utawi *gaya* ingkang kapanggihaken wonten ing salebeting basa. Lelewaning basa gahdhah ancas kangge mujudaken daya pangaribawa kaendahan supados narik kawigatosan.

C. Makna wonten ing *Stilistik*

Stilistika inggih menika kawruh ingkang ngrembag bab basa wonten ing karya sastra. *Stilistika* gegayutan kaliyan lelewaning basa, inggih menika basa *kias* utawi basa endah ingkang dipunginakaken kangge mindakaken daya pangaribawa (Sudaryat, 2009: 29).

Studi stilistik wonten ing *konteks* kajian sastra saged dipungayutaken kaliyan kegiatan panaliten sastra, kritik sastra, saha apresiasi sastra. Jumbuh kaliyan *konteksupun*, *stilistik* inggih menika kawruh ingkang mligi ngrembag bab lelewaning basa. Sanajan *kajian* ingkang dipuntindakaken namung mligi tumrap perangan lelewaning basa, kedah dipunmangertosi bilih lelewaning basa menika

gegayutan kaliyan cara ngandharaken gagasanipun penganggit. Awit saking menika kegiatan *pemahaman* menika wigatos kangge mangertosi makna lelewaning basa wonten ing karya sastra (Aminuddin, 1995: 42).

Aminuddin (1995: 77), nyebataken bilih lelewaning basa saha makna minangka kalih perangan ingkang beda. Sanajan beda, pangertosan lelewaning basa boten uwal saking *pemahaman* makna utawi *isi* wonten ing karangan ingkang dipundamel. Saking wedharan kasebat istilah *isi* dipungayutaken kaliyan perangan gagasan ingkang dipunandharaken dening penganggit anggenipun ngawontenaken proses mujudaken lelewaning basa.

Lelewaning basa gegayutan kaliyan bab raos-pangraos. Aminuddin (1995: 99), nyebataken bilih *pemahaman* wujud raos-pangraos minangka dhasar *kajian stilistik*. Wonten ing lelewaning basa, raos-pangraos ingkang dipunandharaken ngemot makna ingkang sinerat saha makna ingkang boten sinerat. Makna wonten ing lelewaning basa utawi *majas* menika gumantung kaliyan kawontenan ingkang dipunwujudaken penganggit. *Majas* ingkang ngemot makna sinerat inggih menika ingkang ngandharaken kawontenan kanthi ancas maringi pesan langsung. *Majas* ingkang ngemot makna boten sinerat inggih menika ingkang ngadharaken kawontenan kanthi ancas maringi pesan boten langsung.

Pesan wonten ing lelewaning basa dipunperang dados kalih inggih menika pesan langsung saha pesan boten langsung. Gayut kaliyan makna *stilistika* Muhammad (Endraswara, 2011: 73) nyebataken bilih makna wonten lelewaning basa ugi dipunperang dados kalih inggih menika makna *denotasi* saha makna *konotasi*. Makna *denotasi* inggih menika makna ingkang boten ngalami

ewah-ewahan saking makna dhasar. Makna *konotasi* inggih menika makna ingkang sampun ngalami ewah-ewahan saking makna dhasar.

Sudaryat (2009: 29) ngandharaken bilih makna ingkang mapan wonten ing *gaya bahasa* dipunsebat makna *stilistik* utawi makna *figuratif*. Sudaryat ugi ngandharaken makna ingkang kalebet makna *stilistik* dipunperang dados sekawan inggih menika makna *perbandingan*, makna *pertentangan*, makna *pertautan*, saha makna *perulangan*. Makna-makna kasebat kawaos wonten andharan ngandhap menika.

1. Makna *perbandingan*

Makna perbandingan inggih menika makna ingkang ngandharaken tetandhingan antawisipun setunggal bab kaliyan bab sanesipun. Tuladha.

“*Lakune alon banget kaya macan luwe*” (Raharjo, 2008: 113).

Saking tuladha kasebat, *frasa lakune alon* saha *frasa macan luwe* menika kalih perangan ingkang dipuntandhingaken kanthi migunakaken tembung *kaya*. Tembung *kaya* wonten bab menika ginanipun kangge nandhingaken *frasa lakune alon* sepisan kaliyan *frasa macan luwe*. Saengga ukara *Lakune alon banget kaya macan luwe* menika ngemot makna tetandhingan ingkang ngandharaken bilih lampahipun alon kados dene lampahipun macan ingkang luwe.

2. Makna *pertentangan*

Makna *pertentangan* inggih menika makna ingkang ngandharaken samukawis ingkang boten jumbuh kaliyan kawontenan. *Makna pertentangan* ngemot samukawis ingkang nglangkungi kasunyatan. Tuladha.

“*pidatone pak Lurah gawe wong-wong nangis getih*” (Sudaryat, 2009: 29).

Saking tuladha nginggil, saged dipunmangertosi menawi ukara *pidatone pak Lurah gawe wong-wong nangis getih* menika boten jumbuh kaliyan kawontenan. *Klausa gawe wong-wong nangis getih* dipunandharaken kanthi nglangkungi kasunyatan. Sejatosisipun wonten ing kasunyatan boten wonten tiyang ingkang ngraosaken samukawis kanthi nangis getih. Awit saking menika tuladha nginggil mujudaken makna *pertentangan*.

3. Makna *pertautan*

Makna *pertautan* inggih menika makna ingkang ngandharaken samukawis kanthi wujud ingkang boten jangkep. Tuladha

“*Bapak mundhut Honda anyar telung dina kepengker*” (Sudaryat, 2009: 29).

Wonten tuladha nginggil, tembung ‘**Honda**’ sejatosipun nama satunggaling merek motor. Ukara kasebat ngandharaken satunggaling nama barang ingkang dipunsebataken boten jangkep. Samukawis ingkang dipunandharaken boten jangkep kados tuladha nginggil mujudaken makna *pertautan*. Tuladha *Bapak mundhut **Honda** anyar telung dina kepengker* menika taksih dereng jangkep. Konstruksi ingkang jangkep inggih menika *Bapak mundhut **motor Honda** anyar telung dina kepengker*.

4. Makna *perulangan*

Makna *perulangan* inggih menika makna ingkang ngemot samukawis ingkang dipunambali wonten ing satunggal ukara. Tuladha

“*Jaman saiki wong sugih padha ngrasa mlarat, yen sing mlarat padha ngrasa sugih*” (Sudaryat, 2009: 30).

Saking tuladha nginggil, tembung **sugih** saha tembung **mlarat** menika dipunambali wonten ing setunggal ukara. Tembung **sugih** saha tembung **mlarat**

saking tuladha nginggil mujudaken makna *perulangan* amargi panggenipun dipunambali wonten ing setunggal ukara.

Wonten ing panaliten menika ngandharaken makna *pertentangan*, amargi objek ingkang dipunkaji inggih menika lelewaning basa *pertentangan*. Kados ingkang sampun dipunjlentrehaken wonten nginggil, makna lelewaning basa *pertentangan* menika gumantung saking raos-pangraos ingkang dipunandharaken dening penganggit. Makna kasebat kaperang dados kalih inggih menika makna ingkang sinerat utawi makna langsung saha makna ingkang boten sinerat utawi boten langsung.

D. Ginanipun Lelewaning Basa

Lelewaning basa utawi *majas* minangka satunggaling cara kangge mujudaken ide saha pesan saking penganggit. Basa ingkang dipunginakaken menika maneka warna gumantung saking kekajenganipun penganggit. Panganggenipun *majas* wonten ing wacana menika gadhah paedah. Keraf (2005: 129) nyebataken *figure of speech* utawi *gaya bahasa* menika gadhah paedah inggih menika kangge njlentrehaken, ngiyataken, nggesangaken objek, *stimulasi asosiasi*, mujudaken humor, saha kangge hiasan.

Pradopo (2002: 62) nyebataken bilih kawontenan lelewaning basa saged ndadosaken karya sastra langkung sae, narik kawigatosan, gesang, saha mujudaken gambaran saking penggalih. Jumbuh kaliyan pangertosan kasebat, Nurgiayantoro (2009: 297) nyebataken ginanipun basa *kias* inggih menika kangge nggambaraken samukawis wonten ing gancaran supados langkung cetha, gesang, saha narik kawigatosan.

Saking ginanipun lelewaning basa ingkang sampun dipunandharaken saged dipunmangertosi bilih lelewaning basa menika kathah ginanipun. Saking sedaya *fungsi* ingkang sampun dipunandharaken sejatosipun gadhah ancas kangge mujudaken nilai *estetis* utawi nilai kaendahan. *Nilai-nilai* menika saged kapanggihaken wonten ing wicantenan sedinten-dinten saha saged ugi dipunprangguli wonten ing karya sastra awujud gancaran.

Ginanipun lelewaning basa ingkang maneka warna kados sampun kaandharaken nginggil gegayutan kaliyan panaliten menika. Ginanipun lelewaning basa wontenpirembagan menika dipunandharaken kados ing ngandhap.

1. Ngandharaken gagasan

Ginanipun lelewaning basa inggih menika kangge ngandharaken gagasan penganggit. Nurgiyantoro (2009: 295) nyebataken bilih lelewaning basa minangka piranti pengarang kangge ngandharaken gagasanipun.

2. Suka daya pangaribawa kaendahan

Ginanipun lelewaning basa inggih menika kangge mujudaken daya pangaribawa endah. Nurgiyantoro (2009: 295) ugi nyebataken lelewaning basa minangka cara mujudaken kaendahan. Daya pangaribawa endah gegayutan kaliyan *nilai-nilai estetis*.

3. Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan

Panganggenipun lelewaning basa saged mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan. Achmadi (1988: 156) nyebataken bilih lelewaning basa mujudaken kawontenan saha kesan wonten ing penggalhipun penganggit kados dene kesan

ingkang sae, remen, saha awon. Ugi ngandharaken kawontenan wekdal saha panggenan.

4. Nggesangaken gambaran

Sayuti (1985: 124) nyebataken bilih lelewaning basa minangka pirantos kangge nggesangaken gambaran. Kawontenan ingkang dipunandharaken dening penganggit langkung cetha saha gesang awit cara-cara ingkang dipunginakaken kados dene nesu, wiyar, alit, peteng, saha padhang.

5. Nggambaraken raos-pangraos paraga

Miturut Waluyo (1987: 83), nyebataken bilih lelewaning basa minangka cara ngandharaken raos-pangraos penganggit saha kangge ngandharaken patrapipun penganggit. Lelewaning basa wonten bab menika dipunginanaken kangge nggambaraken kawontenan saking raos-pangraos paraga ingkang dipunkajengaken dening penganggit kados dene ngraos remen utawi susah.

Adhedhasar saking ginanipun lelewaning basa ingkang sampun kaandharaken nginggil, saged dipunpendhet dudutan. Ginanipun lelewaning basa *pertentangan* wonten ing panaliten menika inggih menika kangge ngandharaken gagasan, suka daya pangaribawa kaendahan, mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan, kangge nggesangaken gambaran, saha nggambaraken raos-pangraos paraga.

E. Wujud *Satuan Lingual* Lelewaning Basa *Pertentangan*

Wujud *satuan lingual* wonten ing lelewaning basa *pertentangan* dipunperang dados tembung, *frasa*, *klausa*, saha ukara. Wujud satuan ingkang maneka warna kasebat dipunandharaken kados ngandhap menika.

1. Tembung

Mulyana (2009: 32) ngandharaken bilih tembung utawi *word* inggih menika *satuan* basa ingkang langkung mandhiri, jumeneng piyambak, bebas saha ngemot makna ingkang wutuh saha jangkep. Tembung saged kaperang dados setunggal *morfem* utawi langkung. Tembung ingkang boten kawuwuhan ater-ater utawi panambang dipunsebat tembung lingga, lajeng tembung ingkang sampun kawuwuhan ater-ater utawi panambang dipunsebat tembung andhahan.

2. Frasa

Nurhayati (2009: 153), ngandharaken bilih *frasa* inggih menika *satuan linguistik* minangka gabungan saking kalih tembung utawi langkung ingkang boten ngemot wasesa kados dene wonten ing *klausa*. Wonten pangertosan sanes Mulyana (2009: 35), ngandharaken bilih *frasa* inggih menika *konstruksi gramatikal* ingkang mujudaken gabungan kalih tembung utawi langkung ingkang sipatipun *non predikatif*. Mulyana ugi ngandharaken tandha-tandha *frasa* inggih menika, drajatipun dumunung ing antawisipun tembung saha *klausa*, kadadosan saking kalih tembung utawi langkung, tembung-tembung ingkang kadhapuk ing *frasa* urutanipun boten pareng nglangkungi wasesa. Urutan pandhapuking *frasa* menika jumbuh miturut *inti-atributif* (*diterangkang – menerangkan*) utawi *atributif – inti* (*menerangkang – diterangkan*).

3. Klausa

Nurhayati (2009: 149), ngandharaken bilih *klausa* inggih menika klompok tembung ingkang ngemot setunggal wasesa. Nurhayati ugi ngandharaken bilih *klausa* kadadosan saking jejer saha wasesa. Wonten pangertosan sanes,

Kridalaksana (wonten ing Mulyana, 2009: 37) ngandharaken bilih *klausa* inggih menika *satuan gramatikal* klompok tembung ingkang kadadosan saking perangan jejer saha wasesa, saha gadhah *persepsi* dados ukara.

4. Ukara

Mulyana (2009: 38) ngandharaken bilih ukara inggih menika sedaya panganggenipun tembung ingkang ngemot *gagasan* jangkep, kawiwitan mawi aksara murda saha wekasanipun mawi tandha titik. Wonten pangertosan sanes, Nurhayati (2009: 122) ngandharaken bilih ukara inggih menika satuan basa ingkang saged jumeneng piyambak, kadadosan saking setunggal *klausa* jejer saha wasesa, saha ngemot laguning pocapan (*intonasi*).

F. Jinising Lelewaning Basa *Pertentangan*

Tarigan (1985: 53), nyebataken bilih lelewaning basa dipunperang dados 4 klompok ageng inggih menika, lelewaning basa *perbandingan*, lelewaning basa *pertentangan*, lelewaning basa *pertautan*, saha lelewaning basa *perulangan*. Saking sekawan lelewaning basa kasebat taksih dipunperang malih dados mapinten-pinten klompok alit. Wonten ing panaliten menika mligi ngrembag bab lelewaning basa *pertentangan* ingkang kapanggihaken wonten ing roman “Cintrong Paju-Pat” anggitanipun Suparto Brata.

Lelewaning basa *pertentangan* dipunperang dados 21 jinis inggih menika, (1) *hiperbola*, (2) *litotes*, (3) *ironi*, (4) *oksimoron*, (5) *paronomasia*, (6) *paralipsis*, (7) *zeugma*, (8) *silepsis*, (9) *satire*, (10) *innuendo*, (11) *antifrasis*, (12) *paradoks*, (13) *klimaks*, (14) *antiklimaks*, (15) *apostrof*, (16) *anastrof*, (17) *apofasis*, (18) *histeron proteron*, (19) *hipalase*, (20) *sinisme*, (21) *sarkasme*.

Saking sedaya jinising lelewaning basa *pertentangan* ingkang sampun kasebat nginggil, salajengipun dipunandharaken kados ngandhap menika.

1. *Hiperbola*

Tembung *hiperbola* asalipun saking basa Yunani ingkang tegesipun “*pemborosan*”, ngayawara, saha boten prasaja. Tembung menika dipunturunaken saking tembung ‘*hyper*’ (*melebihi*) saha tembung ‘*ballein*’ (*melemparkan*). *Hiperbola* inggih menika cara ingkang dipunginakaken kangge ngandharaken samukawis ingkang nglangkungi kasunyatan. Wonten ing lelewaning basa menika ngemot babagan ingkang tembung-tembungipun dipundamel panjang. (Dale, wonten ing Tarigan 1985: 130).

Tarigan (1985: 55), nyebataken bilih *hiperbola* inggih menika lelewaning basa ingkang ngemot samukawis ingkang dipundamel boten prasaja saha nglangkungi kawontenan. Ancasipun *majas hiperbola* kangge ngagengaken satunggaling kawontenan supados langkung endah saha narik kawigatosan.

Gayut kaliyan pangertosan nginggil, Keraf (2005: 135), nyebataken bilih *hiperbola* inggih menika lelewaning basa ingkang mujudaken bab ingkang nglangkungi kasunyatan saha ngayawara satunggaling perkawis. Titikanipun *majas hiperbola* inggih menika ngandharaken kawontenan ingkang leres. Basa dipunandharaken kanthi ngayawara kawontenan. Ngginakaken tembung-tembung ngkang kathah sanajan namung ngandharaken saperangan tembung kemawon. Saha sipat basanipun kangge nglangkungi kasunyatan. Tuladha:

“Suwarane wong nonton sepak bola *kaya bledheg mecahake jagad iki!*” (Tarigan, 1985: 56).

Saking tuladha nginggil, *klausu* ingkang kacithak kandel menika ngandharaken samukawis ingkang ngemot bab ngayawara. Saking tuladha kasebat *klausu kaya bledheg mecahake jagad iki* menika ngandharaken samukawis ingkang nglangkungi kasunyatan. Sejatosisipun swanten saking tiyang-tiyang menika boten ngantos mecahaken jagad.

2. *Litotes*

Litotes asalipun saking tembung Yunani *litos* ingkang tegesipun prasaja. Tarigan (1965: 58), nyebataken bilih *litotes* inggih menika lelewaning basa ingkang ngandharaken samukawis kanthi wujud ngasoraken dhiri. Wonten ing *litotes* panyerat utawi pamicara ngandharaken samukawis ingkang misuwur, ananging dipunandharaken langkung prasaja.

Keraf (2005: 132), nyebataken bilih *litotes* inggih menika lelewaning basa ingkang dipunginakaken kanthi ancas ngasoraken. Samukawis ingkang dipunandharaken menika kirang sae saking kasunyatanipun. Titikanipun *majas litotes* inggih menika wujud basanipun kanthi prasaja. Samukawis ingkang dipunandharaken boten jumbuh kaliyan kasunyatan. *Litotes* gadhah ancas kangge ngasoraken dhirinipun tiyang wonten ing satunggaling gineman. Tuladha:

“Sumangga kula aturi Bapak mampir *wonten gubug kula rumiyin*”.
Tembung *gubug* wonten ukara nginggil menika ngandharaken griya (Keraf, 2005: 132).

Saking tuladha nginggil, *frasa wonten gubug kula rumiyin* menika ngandharaken samukawis ingkang ngemot bab kangge ngasoraken. Sejatosisipun tembung *gubug* menika gadhah teges griya. Tembung griya dipunandharaken

kanthi prasaja inggih menika ngginakaken tembung gubug. Awit saking menika tembung ***gubug*** wonten tuladha nginggil mujudaken *majas litotes*.

3. *Ironi*

Ironi asalipun saking tembung Yunani *eironeia* ingkang gadhah teges ‘*penipuan*’ utawi ‘*pura-pura*’. *Ironi* inggih menika lelewaning basa kangge ngandharaken samukawis ingkang ngemot makna beda saking bab ingkang dipunandharaken wonten ing wicantenan (Keraf, 2005: 143). *Ironi* minangka piranti kangge njlentrehaken samukawis ingkang ngemot pangraos ingkang boten ngremenaken. *Majas ironi* saged kasil menawi pihak ingkang mirengaken menika mangertos kaliyan maksud ing salebeting tembung-tembung ingkang dipunandharaken.

Gayut kaliyan pangertosan kasebat, Tarigan (1985: 61), nyebataken bilih *ironi* inggih menika lelewaning basa ingkang ngandharaken makna *bertentangan* kanthi ancas kangge nyindhir. Tarigan ugi ngandharaken *ironi* inggih menika lelewaning basa kangge mujudaken samukawis ingkang beda kaliyan kasunyatan. Kawontenan ingkang leres menika dipunandharaken klentu. Ananging sejatosipun gadhah ancas kangge nyindir.

Wonten pangertosan sanes, Achmadi (1988: 169), nyebataken bilih *ironi* inggih menika maksud kangge ngandharaken samukawis kanthi langsung ingkang sipatipun *bertentangan*. Achmadi ugi ngandharaken ancasipun *majas ironi* inggih menika kangge nyindir saha meksa pihak ingkang dipunajak gineman, supados saged ngewahi patrap utawi kapribadenipun. Titikanipun *majas ironi* inggih menika ngandharaken makna beda kaliyan makna ingkang leres. Ngandharaken

kawontenan ingkang boten jumbuh kaliyan kasunyatanipun. Saha gadhah ancas kangge nyindir. Tuladha:

“Waduh *resik tenan* yah kamarmu, *brantakan banget akeh sampah nang ruwangan kene*” (Tarigan, 1985: 62).

Saking tuladha nginggil, *frasa resik tenan* saha *klausa brantakan banget akeh sampah nang ruwangan kene* menika mujudaken *majas ironi*. *Frasa resik tenan* menika ngandharaken samukawis kangge paring pamuji. Ananging wonten ing *klausa brantakan banget akeh sampah nang ruwangan kene* ngandharaken samukawi kangge nyindir. Saking bab menika saged dipunpendhet dudutan menawi *majas ironi* menika sindhiran ingkang sipatipun alus. Tuladha nginggil ancasipun kangge nyindhir supados pihak ingkang dipunsindhir menika saged ngewahi patrapipun langkung becik.

4. Oksimoron

Oksimoron asalipun saking tembung *oksy* ingkang tegesipun ‘*tajam*’ saha tembung *moros* ingkang tegesipun ‘*tolol, gila*’. *Oksimoron* inggih menika lelewaning basa ingkang ngemot *pertentangan* kanthi ngginakaken tembung-tembung *berlawanan* wonten ing setunggal *frasa* (Keraf, 2005:136).

Ducrot saha Torodov (Tarigan 1985:63), nyebataken bilih *oksimoron* inggih menika lelewaning basa ingkang mujudaken gegayutan perangan *sintaksis* antawisipun kalih *antonim*. Wonten ing lelewaning basa menika bab ingkang badhe dipunandharaken nggambaraken kawontenan ingkang *bertentangan* wonten ing setunggal *frasa*. Tarigan ugi nyebataken bilih *oksimoron* meh sami kaliyan *antonim*, anangin sipatipun langkung wiyar, boten kados ing tembung kosok balen.

Titikanipun *majas oksimoron* inggih menika ngemot kalih makna ingkang *bertentangan* wonten ing setunggal *frasa*. Ngginakaken tembung-tembung ingkang *berlawanan* wonten setunggal *frasa*. Saha sipatipun langkung padhet saha landhep tinimbang *majas paradoks*. Tuladha:

“Siyaran tv minangka sarana kanggo **makmuraken** para manungsa nanging uga bisa **ngrusak** manungsa” (Tarigan, 1985:63).

Saking tuladha nginggil, tembung **makmuraken** saha tembung **ngrusak** minangka kalih tembung ingkang gadhah makna *berlawanan*. Tuladha nginggil mujudaken *majas oksimoron* amargi wonten ing setunggal klompok tembung ngemot kalih tembung ingkang *bertentangan*.

5. *Paronomasia*

Tarigan (1985: 64), nyebataken bilih *paronomasia* inggih menika lelewaning basa ingkang ngandharaken tembung-tembung sami ananging maknaipun beda. Wonten ing *paronomasia* ngemot tembung ingkang mungelipun sami ananging gadhah teges beda.

Gayut kaliyan pangertosan kasebat Keraf (2005:145), nyebataken bilih *paronomasia* inggih menika lelewaning basa ingkang mungelipun sami. *Paronomasia* minangka *majas* ingkang dhasaripun saking *kemiripan bunyi*, ananging maknaipun beda. Titikanipun *majas paronomasia* inggih menika wonten tembung ingkang sami. *Lafal* saha mungelipun sami wonten ing setunggal ukara. Tembung-tembung ingkang sami mungelipun, menika gadhah makna beda. Tuladha:

“Awakmu pancen **gedhe**, ananging **gedhe omonge**” (Ratna, 2009: 445).

Saking tuladha nginggil, tembung **gedhe** saha *frasa gedhe omonge* menika gadhah *lafal* saha wujud sami. Tembung **gedhe** saking ukara menika sami wujudipun ananging gadhah makna beda. Tembung **gedhe** kaping pisan menika ngandharaken ageng kanthi makna ingkang sinerat utawi *lugas*. Ingkang ngandharaken perangan ageng saking badanipun. Tembung **gedhe** salajengipun menika ngandharaken ageng kanthi makna boten sinerat utawi *konotatif* ingkang tegesipun *umuk* utawi *matur ingkang boten leres*. Tembung **gedhe** frasa **gedhe omonge** saking tuladha nginggil mujudaken *majas paronomasia*.

6. Paralipsis

Tarigan (1985:66), nyabataken bilih *paralipsis* inggih menika cara kangge ngandharaken menawi tiyang menika boten nyebataken samukawis ingkang maknanipun boten sinerat wonten ing ukara ingkang dipunandharaken. Bab ingkang dipunandharaken dening tiyang sejatosipun boten badhe dipunandharaken. Tuladha:

“Mugi-mugi Gusti Ingkang Murbeng Dumadi **boten ngabulaken** donga kita, (ngapunten) eh, maksud kula **ngabulaken**” (Tarigan, 1985: 66).

Saking tuladha nginggil, *frasa boten ngabulaken* saha tembung **ngabulaken** menika kalih perangan ingkang dipunandharaken saking penggalih. Tiyang sejatosipun badhe nyebataken tembung **ngabulaken**. Ananging wonten kasunyatan nyebataken *frasa boten ngabulaken*. *Frasa boten ngabulaken* saha tembung **ngabulaken** menika mujudaken *majas paralipsis*.

7. Silepsis

Keraf (2005:135), nyebataken bilih *silepsis* inggih menika lelewaning basa ingkang ngginakaken *konstruksi rapatan*. Wonten ing *silepsis*, *konstruksi* ingkang

dipunginakaken saking perangan *gramatikal* menika leres ananging saking perangan *semantik* lepat. Gayut kaliyan pangertosan kasebat Ratna (2009: 443), nyebataken bilih *silepsis* inggih menika panganggenipun setunggal tembung ingkang ngemot kathah makna wonten ing *konstruksi sintaksis* ingkang beda. Tuladha:

“Ibu Mariah wis ***kelangan banda*** karo ***kehormatane***” (Tarigan, 1985: 68).

Saking tuladha ing nginggil, *konstruksi* ingkang jangkep inggih menika ***kelangan banda*** saha ***kelangan kehormatane***. *Frasa kelangan banda* menika ngemot makna *denotasi* lajeng *frasa kelangan kehormatane* menika ngemot makna *kiasan*. Wonten ukara nginggil *frasa kelangan banda* saha ***kelangan kehormatane*** menika ngemot makna gramatikal ingkang beda. Kados sampun dipunsebataken *frasa* kaping pisan gadhah makna ingkang sinerat utawi langsung. Ananging wonten *frasa* salajengipun gadhah makna boten sinerat utawi boten langsung.

8. Zeugma

Tarigan (1985:68), nyebataken bilih wonten ing *zeugma* kapanggihaken gabungan *gramatikal* kalih tembung ingkang ngemot *ciri semantik* ingkang *bertentangan*. Tembung ingkang dipunginakaken kangge ngandharaken kalih tembung ing salajengipun ingkang sajatosipun namung jumbuh kangge salah setunggal saking tembung kasebat kanthi logis utawi *gramatikal*. Ducrot & Torodov (wonten ing Tarigan 1985:138), nyebataken bilih *zeugma* inggih menika gabungan *gramatikal* saking kalih tembung ingkang ngemot makna *semantik* ingkang *bertentangan*. Tuladha:

“Dheweke *nundhukake sirah* lan *awake* kanggo maringi pakurmatan dhateng kita (Keraf, 2005: 135).

Saking tuladha nginggil, tembung *sirah* saha *awak* wonten ing setunggal ukara, menika gadhah makna ingkang *bertentangan*. Sejatosisipun ukara ing nginggil ngginakaken setunggal tembung kemawon anggenipun ngandharaken tembung *nundhukake* kados dene cekap namung ngginakaken tembung *sirah* kemawon utawi *awak* kemawon. Tembung *sirah* saha tembung *awak* saking tuladha nginggil mujudaken *majas zeugma*. Amargi wonten setunggal ukara kapanggihaken *ciri semantik* ingkang boten trep.

9. *Satire*

Tembung *satire* asalipun saking tembung *satura* ingkang gadhah teges ‘*talam yang penuh berisi bermacam-macam buah-buahan*’ (kranjang ingkang kebak kaliyan kathah jinis woh-wohan). *Satire* inggih menika lelewaning basa ingkang mujudaken bab kangge maksud nggegujeng, ngina utawi nolak samukawis. *Satire* ngemot *kritik* bab kalepatanipun tiyang kanthi ancas supados nindakaken patrap ingkang langkung becik (Keraf, 2005:144).

Tarigan (1985:70), nyebataken bilih *satire* inggih menika lelewaning basa ingkang awujud pamanggih, saged kapanggihaken wonten ing wacana utawi drama. *Satire* dipunandharaken kanthi boten langsung saha ngginakaken cara ingkang lucu saengga ndadosaken pamireng utawi pamiarsa sami gumujeng.

Tarigan ugi ngandharaken *majas satire* mujudaken *serangan*. Wonten ing *majas* menika dipunkajengaken saged nggegujeng saha ngina tiyang, masarakat, utawi lembaga ingkang sampun nindakaken kalepatan. Basa *satire* umumipun ngginakaken wacana ingkang panjang, nggambaraken kawontenan ingkang

jumbuh kaliyan kasunyatan. Wacana wonten ing *satire* saged awujud gancaran, geguritan, utawi drama ingkang dipunandharaken kanthi ngginakaken basa ingkang unik. Piwulang wonten ing basa *satire* dipunandharaken boten langsung. Piwulang menika saged dipunmangertosi kanthi cara *memahami* maksud ingkang badhe dipunandharaken. Tuladha:

*“Bendera merah putih wis ngibar ngakasa
Gedhung kang nyakar langit ngadeg kuat dhuwure bumi
Nanging aku isih ora duwe kathok
Awaku lan anaku kuru, ora duwe oyot”*

(Sugiyana, wonten ing Sempulur, 2010: 34)

Tuladha nginggil minangka *majas satire* ingkang awujud geguritan. Wosing wacana nginggil menika ngandharaken bangsa ingkang sampun boten ngurus rakyatipun. Babagan ingkang mujudaken *satire* dipunprangguli saking maksud ingkang badhe dipunandharaken. Inggih menika kangge nyindhir saha ngritik pihak ingkang sampun nindakaken kalepatan. Cara kangge nyindhir utawi ngina kasebat, dipunwujudaken kanthi wujud wacana.

10. Innuendo

Keraf (2005:144), ngandharaken bilih *innuendo* inggih menika lelewaning basa ingkang awujud *sindhiran* kanthi ngasoraken kawontenan ing kasunyatan. lelewaning basa menika ngandharaken kritik ingkang boten langsung. Basa wonten ing *innuendo* dipunraosaken sawatawis boten ndadosaken sakit ing penggalih. Ananging sejatosipun gadhah maksud ingkang boten ngremenaken.

Tuladha:

“Dadine tekan seprene Syarifah urung oleh jodho amarga saben ana perjaka sing arep nglamar rada kemayu lan kementhus” (Tarigan, 1985: 74)

Saking tuladha nginggil, *frasa* ingkang nedahaken perangan ingkang ngemot *inuendo* inggih menika *frasa tekan seprene Syarifah urung oleh jodho*. Dipun lajengaken kaliyan *frasa amarga saben ana perjaka sing arep nglamar rada kemayu lan kementhus*. *Frasa* kaping pisan sejatosipun gadhah ancas kangge nyindhiri. Ananging *frasa* salajengipun menika kangge langkung ngasoraken, saengga ukara kados nginggil menika sindhira ingkang boten ndadosaken sakit ing penggalih. Awit saking menika tuladha nginggil mujudaken *majas inuendo*.

11. Antifrasis

Tarigan (1985: 75), nyebataken bilih *antifrasis* inggih menika panganggenipun tembung ingkang maknaipun boten sami kaliyan kasunyatan. lelewaning basa menika dipunginakaken kangge ngandharaken samukawis ingkang dipunwalik saking kawontenan ingkang leres. Wonten ing *majas* menika kedah dipungatosaken bilih *antifrasis* namung saged dipunmangertosi menawi pamaos utawi panyimak dipunpirsakaken kaliyan kawontenan. Dene ingkang dipunandharaken menika kuwalikan saking kawontenanipun. Tuladha *antifrasis* menawi ingkang dipunpangguhaken menika tiyang ingkang *lema* lajeng dipuntimbali *kuru*, sampun cetha tembung menika kalebet *antifrasis*.

Wonten ing pangertosan ingkang sanes Keraf (2005: 144), nyebataken bilih *antifrasis* inggih menika lelewaning basa kados dene *ironi* ingkang awujud panganggenipun tembung kanthi makna kuwalinipun. *Antifrasis* boten mutlak dipunsebat *ironi*. *Majas ironi* mligi ngrembag panganggenipun basa kangge nyindir kanthi alus. Lajeng wonten *antifrasis* tembung ingkang dipunginakaken

ngemot makna beda saking kasunyatan. Kados tuladha kapanggihaken tiyang ingkang *durjana* lajeng dipun sebat *tiyang ngalim*, menika cetha *antifrasis*. Ananging wonten bab menika ugi gadhah ancas kangge ngina tiyang menika supados ndandosi patrapipun. Tuladha:

“*Pancen kowe bocah paling pinter!*”. (dipunkajengaken dhateng tiyang bodho) (Tarigan, 1985: 75).

Saking tuladha nginggil, *frasa paling pinter* menika ngemot *antifrasis*. Amargi *frasa paling pinter* dipunkajengaken dhateng tiyang ingkang bodho. Kados ingkang sampun dipunandharaken, *antifrasis* saged dipunmangertosi menawi dipunpirsakaken langsung kaliyan kawontenan. Tuladha nginggil ngandharaken tiyang ingkang bodho ananging dipunsebataken kanthi cara kuwalikanipun.

12. *Paradoks*

Keraf (1985: 136), nyebataken bilih *paradoks* inggih menika lelewaning basa ingkang mujudaken samukawis ingkang boten jumbuh kaliyan kasunyatan. gayut kaliyan pangertosan kasebat Tarigan (1985: 77), nyebataken bilih *paradoks* inggih menika lelewaning basa ingkang ngandharaken satunggaling kawontenan ingkang tansah beda kaliyan kasunyatan.

Achmadi (1988: 173), nyebataken bilih *paradoks* inggih menika lelewaning basa ingkang mujudaken *kontradiski (pertentangan)*. Wonten ing *paradoks* panyerat ngandharaken samukawis ingkang nglangkungi makna ingkang wajar. Gayut kaliyan pangertosan kasebat Ratna (2009:447), nyebataken bilih *paradoks* inggih menika lelewaning basa ingkang ngandharaken samukawis beda kaliyan kawontenan. Ratna ugi ngandharaken kawontenan menika sejatosipun ngemot

samukawis ingkang leres, anangin dipunraosaken beda kaliyan kawontenan kasebat. Tuladha:

“Aku tansah ***ngrasa sepi*** ana ing saktengahing panggonan kang ***rame iki***” (Tarigan, 1985: 77).

Saking tuladha nginggil, *frasa ngrasa sepi* saha *frasa rame iki* minangka kalih perangan ingkang maknanipun *bertentangan*. Tuladha nginggil *frasa ngrasa sepi* saha *frasa rame iki* ngandharaken samukawis ingkang dipunraosaken beda kaliyan kasunyatan, saengga mujudaken *majas paradoks*.

13. Klimaks

Tembung *klimaks* asalipun saking bahasa Yunani *klimax* ingkang gadhah teges ‘*tangga*’. *Klimaks* inggih menika lelewaning basa ingkang mujudaken rerocening wedharan ingkang langkung panjang langkung ngemot *penekanan* saha *penegasan* (Shadily wonten ing Tarigan 1985: 78).

Keraf (2005: 124), nyebataken bilih *klimaks* inggih menika lelewaning basa ingkang mujudaken pikiran ingkang dipunandharaken kanthiurut saking babagan paling alit dumugi babagan ingkang ageng. Ancasipun lelewaning basa *klimaks* inggih menika kangge ngandharaken samukawis ingkang kawigatosanipun saya mindak. Keraf ugi ngandharaken, *klimaks* ugi dipunsebat *gradasi*. Tembung menika dipunginakaken minangka istilah umum ingkang sejatosipun kangge mujudaken gagasan wonten ing tingkatan paling inggil.

Wonten pangertosan ingkang sanes Achmadi (1988: 173), nyebataken bilih *klimaks* sami kaliyan *klimaks naik*, inggih menika lelewaning basa ingkang dipunginakaken kangge ngandharaken samukawis kanthiurut. Samukawis ingkang dipunandharaken menikaurut saking *fungsinipun* kirang wigatos lajeng

mindak tumuju samukawis ingkang fungsipun wigatos. Titikanipun *klimaks* inggih menika basa ingkang dipunandharaken panjang, saha ngemot urutaning gagasan ingkang dipunandharaken saking gagasan paling alit dumugi gagasan ingkang langkung ageng. Tuladha:

“Kanthi maringi pupuk kandhang menika dipunkajengaken supados ***tanduran menika saged tuwuh subur, asilipun panen kathah, ndadosaken pagesanganipun petani langkung sae***” (Tarigan, 1985: 79).

Saking tuladha nginggil, peranan ingkang kacithak kandel menika ngandharaken bab ingkang sipatipun langkung wigatos. Frasa ***tuwuh subur*** minangka peranan ingkang sipatipun taksih mligi. Klausa ***asilipun panen kathah*** gadhah sipat ingkang langkung mindak tinimbang frasa kaping pisan. Lajeng klausa ***ndadosaken pagesanganipun petani langkung sae*** menika gadhah sipat ingkang umum utawi gadhah tingkat makna ingkang langkung wigatos. Perangan-perangan menika menawi dipungabungaken wonten ing setunggal ukara saged mujudaken lelewaning basa *klimaks*.

14. Antiklimaks

Antiklimaks inggih menika kuwalikanipun lelewaning basa *klimaks*. Keraf (2005: 125), nyebataken bilih *antiklimaks* inggih menika lelewaning basa ingkang dipunginakaken kangge mujudaken gagasan ingkang dipunandharaken kanthi urutaning babagan ingkang wigatos dumugi babagan ingkang kirang wigatos.

Keraf ugi ngandharaken *antiklimaks* menika kirang *efektif*, amargi gagasan ingkang wigatos menika dipunpanggenaken wonten ing wiwitan ukara. Saengga pamaos utawi pamireng boten suka kawigatosan tumrap bab-bab salajengipun

wonten ukara menika. Awit saking menika *antiklimaks* minangka *gaya bahasa* ingkang ukaranipun gadhah struktur *mengendur*.

Gayut kaliyan pangertosan nginggil Achmadi (1988: 173), nyebataken bilih *antiklimaks* sami kaliyan *klimaks menurun*. *Antiklimaks* inggih menika lelewaning basa kangge ngandharaken samukawis kanthi urut. Samukawis dipunurutaken saking babagan ingkang sipatipun wigatos dumugi babagan ingkang sipatipun kirang wigatos. Titikanipun *antiklimaks* inggih menika basa ingkang dipunandharaken panjang. Ngemot urut-urutaning gagasan ingkang dipunandharaken saking gagasan ingkang sipatipun paling ageng dumugi gagasan ingkang sipatipun alit. Tuladha:

*“Pemilihan Umum sampun dipuntindakaken kanthi premati awit saking **ibu kota Negara, provinsi, kabupaten, kecamatan, saha sedaya dusun** wonten ing nagari Indonesia”* (Tarigan, 1985: 82).

Saking tuladha nginggil, perangan ingkang kacithak kandel menika ngandharaken bab ingkang sipatipun langkung alit. *Frasa **ibu kota Negara*** wonten tuladha nginggil menika gadhah sipat ingkang paling umum. Dipunlajengaken tembung ***provinsi, kabupaten, kecamatan*** menika gadhah sipat langkung alit saking frasa saderengipun. Ugi dipunlajengaken tembung ***dhusun*** menika gadhah sipat ingkang paling alit utawi mligi.

15. *Apostrof*

Tembung *apostrof* gadhah teges ‘*penghilangan*’. Tarigan (1985: 83), nyebataken bilih *apostrof* inggih menika lelewaning basa ingkang awujud *pengalihan amanat*. Wujud *pengalihan amanat* menika saking samukawis ingkang maujud dhateng samukawis ingkang boten maujud.

Tarigan ugi ngandharaken, lelewaning basa *apostrof* asring dipunginakaken dening orator klasik utawi para dukun tradhisional. Wonten ing sesorah ingkang dipunandharaken dhumateng satunggaling *masa* utawi para pamiarsa/pamireng, sang orator ngewahi wicantenipun tumrap samukawis ingkang boten wonten utawi gaib. Kados dene kaliyan tiyang ingkang sampun tilar donya, kaliyan roh-roh, utawi objek ingkang *abstrak* ingkang ndadosaken si orator kados boten ngendika kaliyan tiyang ingkang hadir. Tuladha:

“*Sumangga sesarengan kita jumeneng sawatawis kangge nyuwun pangampunan tumrap roh kudus*” (Tarigan, 1985: 83).

Saking tuladha nginggil, *frasa roh kudus* minangka samukawis ingkang boten maujud. Tuladha kasebat ngandharaken samukawis ingkang ancasipun nyuwun kecarepan dhateng samukawis ingkang boten maujud utawi ghaib. Nyuwun kecarepan menika saged dipunwastani kaliyan komunikasi kaliyan pihak sanes. Pihak sanes wonten tuladha nginggil menika samukawis ingkang boten maujud, inggih menika *roh kudus*. Saengga ukara nginggil saged mujudaken *apostrof*.

16. *Anastrof*

Keraf (2005: 130), nyebataken bilih *anastrof* utawi *inverse* inggih menika lelewaning basa ingkang ngginakaken *struktur* ukara ingkang dipunwalik saking *struktur* ukara umumipun. *Struktur* wonten ing satunggaling *klausa* umumipun kadadosan saking perangan JWLK (Jejer, Wasesa, Lesan, Katrangan). Wonten ing *anastrof* tembung ingkang dipunginakaken wonten ing ukara menika dipunwalik. Inggih menika dipunwiwiti saking perangan wasesa dipunlajengaken jejer.

Ducrot & torodov (Tarigan 1985:84), nyebataken bilih *anastrof* inggih menika ewahaning urutan *konstruksi sintaksis*. Wonten ing bab menika kadadosan saking ewahan perangan JW (jejer-wasesa) dados WJ (wasesa-jejer).

Gayut kaliyan pangertosan kasebat Achmadi (1988:174), nyebataken bilih *anastrof* inggih menika cara kangge ngawigatosaken perangan mirunggan wonten ing satunggaling perkawis kanthi ngewahi reroncening unsur ukara kados umumipun. Titikanipun majas *anastrof* inggih menika wonten perangan unsur ukara ingkang dipunwalik inggih menika unsur jejer-wasesa dados wasesa-jejer.

Tuladha:

“*Mesem-mesem mas Joko pirsaya ayune mbakyuku*” (Tarigan, 1985: 85).

Saking tuladha nginggil, klausa *mesam-mesem mas Joko* menika kadadosan saking unsur wasesa saha jejer. Tembung *mesam-mesem* minangka wasesa saha frasa *mas Joko* minangka jejer. Struktur ukara wonten tuladha nginggil dipunwalik saking struktur ukara umumipun. Tuladha nginggil menawi dipunewahi dados struktur ukara umumipun inggih menika *mas Joko mesam-mesem* (Jejer-Wasesa). Ananging tuladha nginggil struktur ukaranipun dipunwalik dados *mas Joko mesam-mesem* (Wasesa-Jejer). Saengga mujudaken *majas anastrof*.

17. Apofasis

Tarigan (1985:86), nyebataken bilih *apofasis* inggih menika lelewaning basa ingkang dipunginakaken dening penganggit utawi pamicara kangge ngandharaken samukawis ingkang sejatosipun kangge suwala.

Gayut kaliyan pangertosan kasebat Keraf (2005: 130), nyebataken bilih *majas apofasis* minangka lelewaning basa ingkang ngemot bab ethok-ethokan saha ngejoraken samukawis ingkang sampun kadadosan, ananging sejatosipun kangge negasaken bab menika. Ethok-ethok kangge njagi utawi ngumpetaken perkawis ananging sejatosipun mbeberaken dhateng publik. Awit saking menika titikanipun *majas apofasis* kangge mujudaken samukawis ingkang sejatosipun kedah dipunumpetaken utawi dipunicalaken. Basa ingkang dipunginakaken kados dene ngina ananging boten *tegas* kados sarkasme. Tuladha:

“Aku ora tega ngrungokake omongan para tangga yen sakjane kowe kuwi sing maling mobil sedane pak RT” (Tarigan, 1985: 86).

Saking tuladha nginggil, *klausa aku ora tega ngrungokake omongan para tangga* menika ngandharaken samukawis ingkang awujud tepa selira. Ananging wonten *frasa kowe kuwi sing maling mobil sedane pak RT* ngemot katrangan ingkang sejatosipun kangge ngina. Ukara wonten nginggil ethok-ethok kangge njagi satunggaling perkawis. Ananging wonten pungkasanipun malah mbeberaken perkawis kasebat. Cara anggenipun ngandharaken menika wonten ukara ingkang awujud tepa selira utawi ngalitaken kawontenan.

18. Histeron Proteron

Keraf (2005: 133), nyebataken bilih *histeron proteron* minangka kuwalikan saking samukawis ingkang logis utawi wajar. Lelewaning basa menika ngandharaken samukawis ingkang boten logis utawi boten wajar.

Gayut kaliyan pangertosan kasebat Tarigan (1985: 87), ngandharaken *majas histeron proteron* utawi *hiperbaton*, menika meh sami kaliyan *majas hiperbola*. Wonten ing *majas hiperbola* langkung mligi ngrembag bab ingkang nglangkungi

perkawis, ananging taksih logis utawi saged dipuntampi dening pikiran. Wonten ing *histeron proteron*, samukawis ingkang dipunandharaken menika *menyimpang* saking *tindak kewajaran*. Tarigan ugi ngandharaken *histeron proteron* ngewahi samukawis ingkang wajar dados boten wajar. Titikanipun *majas hisreton proteron* inggih menika wonten perkawis ingkang nglangkungi kasunyatan saha nglangkungi kuwajaran. Tuladha:

“Suwara lagu sing mlengking dhuwur kuwi metu saka tutuke wong bisu kae” (Tarigan, 1985: 87).

Saking tuladha nginggil, *frasa Suwara lagu sing mlengking dhuwur* minangka saha *frasa tutuke wong bisu* minangka kalih peranan ingkang *bertentangan*. Amargi tiyang bisu menika boten saged micara, dados boten logis menawi dipunsukani katrangan saged nyanyi ingkang sae. *Frasa suwara lagu sing mlengking dhuwur* menika kalebet *hiperbola* amargi wonten unsur nglangkungi kawontenan. Dipunlajengaken *klausa suwara lagu wau medal saking tutukipun tiyang bisu* menika ingkang mujudaken *hiperbaton*. Amargi ngandharaken samukawis ingkang boten logis utawi boten wajar, ananging dipungambaraken kanthi nglangkungi kasunyatan.

19. Hionalase

Kerap (2005: 142), nyebataken bilih *hionalase* inggih menika lelewaning basa kangge ngandharaken samukawis ingkang kados gadhah raos pangraos. Ananging sejatosipun raos menika dipunlampahi dening tiyang ingkang gegayutan kaliyan perkawis menika. Wonten ing *majas hionalase* tembung ingkang dipunginakaken kangge njlentrehaken satunggaling perkawis, sejatosipun kedah dipunginakaken

kangge tembung ingkang sanes. Keraf ugi ngandharaken bilih *hipalase* inggih menika kuwalikan saking *relasi* alamiyah antawisipun kalih *komponen gagasan*.

Tuladha:

“*Aku numpak **motor** sing **susah***” (ingkang susah menika aku, sanes motoripun) (Tarigan, 1985: 89).

Tuladha nginggil ngandharaken tembung **motor** kados gadhah raos-pangraos ingkang **susah**. Sejatosisipun tembung **susah** menika dipunkajengaken kangge tembung **aku**.

20. *Sinisme*

Tarigan (1985: 91), nyebataken bilih *sinisme* inggih menika lelewaning basa ingkang mujudaken sindhiran saha gadhah ancas kangge ngina tumrap niat ing penggalhipun tiyang. Sindiran ingkang dipunandharaken wonten ing *sinisme* menika awujud *kesangsian*. Tarigan ugi ngandharaken menawi *sinisme* inggih menika *ironi* ingkang sipatipun langkung kasar.

Gayut kaliyan pangertosan kasebat Achmadi (1988: 169), nyebataken bilih *sinisme* meh sami kaliyan *ironi*, ananging sipatipun langkung landhep saha saged nusuk ing penggalih. Titikanipun *majas sinisme* inggih menika ukara ingkang dipunandharaken awujud sindiran, sindiran ingkang dipunwujudaken sipatipun langkung kasar, saha gadhah ancas kangge ngina tiyang ingkang nindakaken durjana. Tuladha:

“*Kowe ki bocah wadon paling ayu sejagad raya, sing bisa nundukake para jaka mung karo tlapakan sikilmu!*” (Tarigan, 1985: 91).

Saking tuladha nginggil, *frasa sing bisa nundukake para jaka mung karo tlapakan sikilmu* menika ngandharaken samukawis kangge nyindhiri. Tuladha

nginggil ngandharaken sindhiran ingkang sipatipun langkung tegas saking *majas ironi*.

21. *Sarkasme*

Tembung *sarkasme* asalipun saking basa Yunani *sarkasmos* ingkang dipunturunaken saking tembung kriya *sakasein* ingkang gadhah teges ‘*merobek-robek daging seperti anjing*’, ‘*menggigit bibir karena marah*’ (nyokoti lathi amargi duka), utawi ‘*berbicara dengan kepahitan*’ (ngendika kaliyan samubarang kang boten enak = pait) (Keraf, 2005: 144).

Poerwadarminta (Tarigan 1985:92), nyebataken bilih *sarkasme* inggih menika lelewaning basa ingkang mujudaken sindhiran pedes saha saged ndadosaken sakit ing penggalih. Poerwadarminta ugi nyebataken, menawi dipuntandingaken antawisipun *ironi* saha *sinisme*, *majas sarkasme* sipatipun langkung kasar tingkat sindhiranipun.

Gayut kaliyan pangertosan nginggil Keraf (2005: 143), nyebataken bilih *sarkasme* inggih menika satunggaling pathokan ingkang ngemot samukawis ingkang boten ngremenaken ing penggalih. Keraf ugi ngandharaken *sarkasme* saged asipat *ironis*, saged ugi boten, ananging *sarkasme* tansah ndadosaken sakit ing penggalhipun tiyang saha boten kepenak kangge dipunmirengaken. Titikanipun *majas sarkasme* inggih menika ukara ingkang dipunandharaken awujud sindhiran, sindhiran ingkang dipunwujudaken sipatipun paling kasar saha saged ndadosaken sakit ing penggalih, saha gadhah ancas kangge ngina tiyang sanes. Tuladha:

“*Bodhomu kok ora mari-mari !*” (Tarigan, 1985: 93).

Tuladha nginggil ngandharaken samukawis ingkang sipatipun kangge ngina. Perangan ngina saking ukara nginggil gadhah sipat langkung kasar. Ukara *Bodhomu kok ora mari-mari* dipunraosaken basanipun boten ngremenaken. Saengga saged ndadosaken sakit ing penggalih. Amargi sipat sindhiran ingkang langkung kasar, tuladha nginggil mujudaken *sarkasme*.

G. Roman

Wacana fiksi, rekaan, utawi sastra inggih menika wacana ingkang ngandharaken objek saha mujudaken *imajinasi* utawi pengalaman. Wonten ing wacana *fiksi* saged ugi ngginakaken kasunyatan ingkang dipunpendhet saking pagesangan tiyang ing alam donya. Tembung ingkang dipunginakaken sejatosipun sami kaliyan panganggenipun tembung wonten ing kamus. Panganggenipun tembung menika asring dipunginakaken kangge nggambaraken raos, khayalan, kekarepanipun penganggit ingkang sipatipun pribadhi (Sudaryat, 2009: 166).

Sudaryat ugi ngandharaken wacana *fiksi* dipunperang dados tigang jinis, inggih menika wacana *prosa* utawi gancaran, wacana geguritan utawi *puisi*, saha wacana drama. Ingkang kalebet gancaran inggih menika cerkak, cerbung, *novel* utawi *roman*. Wonten ing panaliten menika badhe mligi ngembag *gaya bahasa* wonten ing karya sastra roman.

Roman inggih menika satunggaling jenis karya sastra prosa ingkang ngemot perangan carios *epik* ingkang panjang. Nurgiantoro (2002: 55), nyebataken bilih roman inggih menika karya sastra epik panjang, saha kadadosan saking bab-bab ingkang wonten gegayutan antawisipun bab setunggal kaliyan bab sanesipun.

Hartuti, dkk (2012: 1), nyebataken bilih *roman* utawi *novel* inggih menika cariyos ingkang paraganipun manungsa utawi menapa kemawon ingkang dipunanggep manungsa. Lajeng ingkang dipuncariyosaken inggih menika babagan pagesanganipun manungsa awit saking lahiripun, karma, seda, saha perkawis-perkawis ingkang magepokan kaliyan bab menika. Roman kalebet cariyos ingkang panjang utawi cariyos landhung.

Roman inggih menika cariyos *subjektif* ingkang wonten salebetipun, penganggit nggambaraken kawontenan ing alam donya miturut pamanggihipun piyambak. Sami kaliyan karya sastra prosa sanesipun, roman ugi gadhah kalih perangan ingkang saged mujudaken satunggaling cariyos. Perangan menika inggih menika unsur *ekstrinsik* saha unsur *instrinsik*. Hartuti (2012: 6), ugi ngandharaken *unsur instrinsik* prosa fiksi kaperang saking paraga, *latar/setting*, *alur/plot*, dhapukaning paraga/sudut pandhang, *gaya*, tema, saha amanat. Lajeng ingkang kalebet *unsur ekstrinsik* inggih menika biografi penganggit, warsa terbitanipun buku, penerbit, saha kathahipun kaca.

H. Panaliten ingkang Jumbuh

Asiling panaliten ingkang gayut kaliyan panaliten menika, inggih menika panaliten babagan “*Gaya Bahasa Perbandingan Dalam Kumpulan Roman Seri Randha Cocak Karya Suparto Brata*” dening Dewi Purbowati jursan Pend. Bahasa Daerah warsa 2012. Saha gayut kaliyan panaliten babagan “*Penggunaan Gaya Bahasa Perbandingan Dalam Puisi Jawa Modern Karya Muhammad Yamin*” dening Febriana Candra Dewi jurusan Pend. Bahasa Daerah warsa 2011.

Kekalihipun panaliten nginggil gayut amargi sami-sami ngrembag bab lelewaning basa (*gaya bahasa*). Saking asiling panaliten nginggil kapanggihaken bab-bab ingkang sami ugi bab-bab ingkang beda. Babagan panaliten ingkang sami saha ingkang beda dipunandharaken kados ing ngandhap menika.

1. Bab ingkang sami

Kekalihipun panaliten ingkang dipunanggep gayut kaliyan panaliten menika, sami-sami ngrembag bab lelewaning basa. Babagan ingkang dipunrembag menika gayut kaliyan panganggenipun lelewaning basa, saha *fungsi* lelewaning basa. Gegaran teori ingkang dipunginakaken wonten kalih panaliten nginggil, sami-sami gayut kaliyan bab *stilistika*.

2. Bab ingkang beda

- a. Jinising lelewaning basa ingkang dipunrembag saking kalih asiling panaliten ingkang gayut nginggil, menika ngrembag bab lelewaning basa *perbandingan*. Wonten ing panaliten menika mligi ngrembag bab lelewaning basa *pertentangan*.
- b. Wosing perkawis ingkang dipunrembag saking asiling panaliten ingkang gayut nginggil, menika ngrembag bab panganggenipun lelewaning basa *perbandingan* saha *fungsi* lelewaning basa *perbandingan* kasebat. Wonten ing panaliten menika bab ingkang dipunrembag inggih menika panganggenipun lelewaning basa *pertentangan* dipuntingali saking wujud *satuan lingual*, jinis lelewaning basa *pertentangan*, jinising makna, saha ginanipun.

- c. Asiling panliten ingkang gayut nginggil boten ngrembag bab makna lelewaning basa. Wonten panaliten menika ngandharaken makna saking lelewaning basa *pertentangan*.
- d. Babagan ingkang beda salajengipun, menika bab *fungsi* utawi ginanipun lelewaning basa. wonten panaliten ingkang gayut, *fungsi* lelewaning basa dipunrembag adhedhasar jinising lelewaning basa. Saengga saged dipunmangertosi bab *fungsi* saking sedaya jinis lelewaning basa *perbandingan*. Wonten panaliten menika *fungsi* utawi ginanipun lelewaning basa dipunrembag adhedhasar saking *garis besar* kemawon. Saengga *fungsi* utawi ginanipun lelewaning basa *pertentangan* ing panaliten menika dipunandharaken kaliyan *fungsi* ingkang gayut.
- e. Sumber ingkang dipundadosaken subjek panaliten ugi beda. Subjek ingkang dipunginakaken saking panaliten ingkang gayut nginggil menika kempalan roman saha puisi Jawa. Wonten panaliten menika mendhet sumber saking roman kanthi irah-irahan Cintrong Paju-Pat anggitanipun Suparto Brata.

I. Nalaring Pamikir

Roman inggih menika satunggaling karya sastra gancaran ingkang kathah ngginakaken lelewaning basa utawi *majas*. Penganggit asring ngginakaken *majas* wonten ing perangan-perangan basa tartamtu. Panganggenipun lelewaning basa wonten ing karya sastra menika gadhah ancas kangge mujudaken daya pangaribawa mirunggan. Daya pangaribawa ingkang dipunwujudaken saged asipat endah saha narik kawigatosan.

lelewaning basa umumipun dipunperang dados sekawan klompok ageng. Inggih menika lelewaning basa *perbandingan*, lelewaning basa *pertentangan*, lelewaning basa *pertautan*, saha lelewaning basa *perulangan*. Saking sekawan jinising lelewaning basa ingkang sampun kasebutaken, taksih dipunperang malih miturut jinising lelewaning basa kasebat.

Wujud *satuan lingual*, jinis, jinising makna, saha ginanipun lelewaning basa *pertentangan* wonten ing panaliten menika dipunpanggiaken kanthi cara ngamati bab ingkang sami saha gayut kaliyan teori-teori ingkang sampun kaandharaken. Adhedhasar teori-teori ingkang sampun kaandharaken saged dipunpendhet dudutan. Wujud *satuan lingual* ingkang kapanggihaken ing lelewaning basa *pertentangan* menika awujud tembung, *frasa*, *klausa*, saha ukara. Jinising lelewaning basa *pertentangan* ingkang kapanggihaken wonten ing roman Cintong Paju-Pat inggih menika (1) *hiperbola*, (2) *litotes*, (3) *ironi*, (4) *oksimoron*, (5) *paronomasia*, (6) *paralipsis*, (7) *zeugma*, (8) *silepsis*, (9) *satire*, (10) *innuendo*, (11) *antifrasis*, (12) *paradoks*, (13) *klimaks*, (14) *antiklimaks*, (15) *apostrof*, (16) *anastrof*, (17) *apofasis*, (18) *histeron proteron*, (19) *hipalase*, (20) *sinisme*, (21) *sarkasme*.

Jinising makna ingkang saged dipunpendhet saking jinising lelewaning basa *pertentangan* ingkang sampun kapanggihaken inggih menika makna ingkang sinerat utawi makna langsung saha makna ingkang boten sinerat utawi makna boten langsung. Makna ingkang sinerat kangge nggambaraken kawontenan ingkang ngemot makna langsung utawi ngandharaken pesan langsung. Makna boten sinerat kangge nggambaraken kawontenan ingkang ngemot makna utawi

pesan ingkang boten langsung. Ginanipun lelewaning basa *pertentangan* ingkang dipunginakaken gadhah *fungsi* ingkang maneka warna. *Fungsi* kasebat ing antawisipun kangge ngandharaken gagasan, kangge mujudaken daya pangaribawa kaendahan, kangge mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan, kangge nggesangaken gambaran, saha kangge nggambaraken raos-pangraos paraga.

Panaliten menika gadhah ancas kangge ngandharaken panganggenipun lelewaning basa *pertentangan* wonten ing *roman* Cintrong Paju-Pat anggitanipun Suparto Brata. Panaliten menika ngrembag wujud *satuan lingual*, jinising lelewaning basa *pertentangan*, jinising makna, saha ginanipun lelewaning basa *pertentangan* ingkang kapanggihaken wonten ing *roman* Cintong Paju-Pat. Wonten ing panaliten menika, panaliti madosi kanthi cermat perangan-perangan wacana ingkang mujudaken lelewaning basa *pertentangan*. Jinising lelewaning basa *pertentangan* ingkang sampun dipunpanggihi, saklajengipun dipunanalisis jumbuh kaliyan *konteksipun*.

BAB III CARANING PANALITEN

A. Jinising Panaliten

Panaliten menika ngginakaken *metode* panaliten *deskriptif*. Panaliten *deskriptif* inggih menika panaliten ingkang dipuntindakaken adhedasar kasunyatan ingkang wonten. Saengga mujudaken dhata ingkang jumbuh kaliyan kawontenan (Sudaryanto, 1988:62).

Panaliten *deskriptif* gadhah ancas kangge ngandharaken kawontenan ing sumber dhata. Panaliten menika dipuntindakaken kanthi ngempalaken dhata saha *klasifikasi* dhata. Ancasing panaliten menika badhe ngandharaken babagan lelewaning basa *pertentangan* ingkang gayut kaliyan wujud *satuang lingual*, jinis, makna, saha ginanipun ingkang kapanggihaken wonten ing roman Cintrong Paju-Pat anggitanipun Suparto Brata.

B. Dhata saha Sumber Dhata

Dhata wonten ing panaliten menika awujud tembung, *frasa*, *klausa*, utawi ukara ingkang mujudaken lelewaning basa *pertentangan* gayut kaliyan jinis, jinising makna, saha ginanipun.

Sumber dhata panaliten inggih menika roman kanthi irah-irahan Cintrong Paju-Pat anggitanipun Suparto Brata. Buku menika Kacithak wonten ing Yogyakarta warsa 2010 dening Penerbit “Narasi” saha kadadosan saking 288 kaca. Wonten ing roman menika kapanggihaken maneka warna panganggenipun lelewaning basa *pertentangan*.

C. Cara Ngempalaken Dhata

Cara ngempalaken dhata wonten ing panaliten menika ngginakaken *metode* maos saha nyerat. Endraswara (2011:162), nyebataken bilih ngempalaken dhata wonten ing karya sastra katindakaken kanthi cara maos ingkang tliti. Endraswara ugi ngandharaken bilih dhata ingkang sampun kapanggihaken lajeng dipunserat wonten ing kartu dhata.

Metode maos katindakaken kanthi cara maos ingkang tliti saha cermat kangge manggihaken lelewaning basa *pertentangan* ingkang awujud tembung, *frasa*, *klausa*, saha ukara wonten ing roman “Cintrong Paju-Pat”. Wonten ing *metode* maos panaliti manggihaken lelewaning basa *pertentangan* jumbuh kaliyan wosing perkawis. Inggih menika ingkang gayut kaliyan jinis, jinising makna, saha ginanipun. Wonten bab menika panaliti maos kanthi ngambali perangan ingkang dipunwaos, supados pikantuk dhata ingkang leres.

Metode nyerat katindakaken kanthi cara nyerat perangan-perangan ingkang wonten gegayutanipun kaliyan lelewaning basa *pertentangan*. Dhata ingkang sampun kapanggihaken lajeng dipunserat wonten ing kartu dhata.

Tuladha *format* kartu dhata

Sumber dhata	: Cintrong Paju- pat kaca 68
Konteks	: Lirih ngendika dhateng Abrit kanthi ngraos nesu.
Dhata	: “ <i>Tenan mbak. Omonganmu jan pedhes, ning ya daksabari Pangeran sing bakal mbales!</i> ”
Wujud <i>satuan lingual</i>	: <i>Klausa</i>
Jinis lelewaning basa	: <i>Sarkasme</i>
Jinising makna	: Boten sinerat, ngandharaken bilih pocapanipun paraga Abrit boten ngremenaken penggalih.
Ginanipun	: Nggambaraken raos-pangraos paraga

D. Piranti Panaliten

Piranti panaliten menika, inggih menika panaliti piyambak. Panaliti minangka *human instrument* ingkang gadhah peran kangge madosi dhata-dhata ingkang dipunbetahaken wonten panaliten menika. Panaliti minangka piranti utama ingkang adhedhasar saking kasagedan saha kawruh bab lelewaning basa *pertentangan* ingkang dipunbetahaken wonten panaliten menika. Wonten ing bab menika panaliti manggihaken dhata-dhata lelewaning basa *pertentangan* ingkang gayut kaliyan wujud *satuan lingual*, jinis, jinising makna, saha ginanipun.

Cara manggihaken jinising lelewaning basa *pertentangan*, panaliti njumbuhaken kaliyan teori bab lelewaning basa *pertentangan* ingkang sampun kaandharaken wonten ing gegaran teori. Cara manggihaken makna saking lelewaning basa *pertentangan* kasebat, panaliti njumbuhaken kaliyan *konteksipun* supados pikantuk makna ingkang leres inggih menika makna sinerat saha makna boten sinerat. Panaliti nglajengaken nggatosaken *penekanan* ingkang dipunwujudaken saking lelewaning basa *pertentangan* ingkang awujud tembung, *frasa*, *klausa*, utawi ukara lajeng dipunjumbuhaken kaliyan teori lelewaning basa *pertentangan* ingkang sampun kaandharaken wonten ing gegaran teori saha dipunjumbuhaken kaliyan *konstekipun* supados mangertosi ginanipun.

E. Cara Nganalisis Dhata

Nganalisis dhata sampun dipunwiwiti rikala ngempalaken dhata. Wacana ingkang dipundadosaken subjek panaliten dipunginakaken supados pikantuk dhata ingkang dados bahan analisis. Dhata ingkang sampun kapanggihaken kedah gayut kaliyan perkawis ingkang badhe dipuntliti.

Cara nganalisis dhata ingkang dipunginakaken wonten ing panaliten menika ngginakaken *teknik deskriptif*, inggih menika kanthi cara nggambaraken sedaya dhata lelewaning basa *pertentangan*. *Teknik deskriptif* menika gadhah ancas kangge ngempalaken dhata kanthi *objektif* saha jumbuh kaliyan kawontenanipun. Dhata-dhata ingkang sampun dipunkempalaken dipunperang miturut *kategori* ingkang jumbuh kaliyan wosing perkawis. Wonten ing perangan menika analisis katindakaken kanthi cara netepaken jinis, makna, saha *fungsi* lelewaning basa *pertentangan* ingkang manggen ing roman Cintrong Paju-Pat lajeng dipunserat ing kartu dhata lajeng dipunklompokaken. Dhata ingkang sampun kapontho-pontho miturut jinising lelewaning basa *pertentangan* lajeng dipunanalisis. Klompok dhata menika dipunanalisis kanthi reroncening kados ngandhap menika.

1. Dhata ingkang sampun kapanggihaken saking teknik maos ingkang awujud tembung, *frasa*, *klausa*, saha ukara, lajeng dipunklompokaken jumbuh kaliyan jinising lelewaning basa *pertentangan* ingkang wonten.
2. Jinising lelewaning basa *pertentangan* ingkang sampun kapanggihaken, ing sakmangke dipunanalisis adhedhasar makna saha ginanipun.
3. Tahap salajengipun inggih menika panaliti mendhet dudutan saking perangan ingkang ngemot perkawis ingkang dipuntliti, ingkang wonten gegayutanipun kaliyan *gaya bahasa pertentangan*.

Cara nganalisis dhata wonten panaliten menika ngginakaken *tabel* analisis dhata kados ngandhap menika.

Tabel 1. *Tabel Analisis Dhata*

			(1)	NO.	
			(2)	KONTEKS	
			(3)	DHATA	
			(4)	JINIS LELEWANING BASA <i>PERTENTANGAN</i>	
			(5)		Hb
			(6)		Lt
			(7)		Ir
			(8)		Ok
			(9)		Pr
			(10)		Pl
			(11)		Zg
			(12)		Sl
			(13)		St
			(14)		In
			(15)		At
			(16)		Pd
			(17)		Kl
			(18)		Ak
			(19)		Ap
			(20)		An
			(21)		Af
			(22)		Hp
			(23)		Hi
			(24)		Sm
			(25)		Sk
			(26)		Sn
			(27)		B _{Sn}
			(28)	GINANIPUN	
			(29)	NG	
			(30)	SE	
			(31)	MK	
			(32)	GG	
			(33)	NR	
			(34)	KATRANGAN	

Katrangan.

Simbol Jinising Lelewaning Basa *Pertentangan*

Hb	: <i>Hiperbola</i>	Pd	: <i>Paradoks</i>
Lt	: <i>Litotes</i>	Kl	: <i>Klimaks</i>
Ir	: <i>Ironi</i>	Ak	: <i>Antiklimaks</i>
Ok	: <i>Oksimoron</i>	Ap	: <i>Apostrof</i>
Pr	: <i>Paronomasia</i>	An	: <i>Anastrof</i>
Pl	: <i>Paralipsis</i>	Af	: <i>Apofasis</i>
Zg	: <i>Zeugma</i>	Hp	: <i>Histeron proteron</i>
Sl	: <i>Silepsis</i>	Hl	: <i>Hipalase</i>
St	: <i>Satire</i>	Sm	: <i>Sinisme</i>
In	: <i>Inuendo</i>	Sk	: <i>Sarkasme</i>
At	: <i>Antifrasis</i>		

Simbol Makna Lelewaning Basa *Pertentangan*

Sn	: Sinerat
BSn	: Boten Sinerat

Simbol Ginanipun Lelewaning Basa *Pertentangan*

NG	: Ngandharaken gagasan
SE	: Suka daya pangaribawa kaendhahan
MK	: Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan
GG	: Nggesangaken gambaran
NR	: Nggambaraken raos-pangraos paraga

F. *Validitas saha Reliabilitas Dhata*

Caranipun ngesahaken dhata wonten ing panaliten menika ngginakaken *validitas saha reliabilitas* dhata. Nasution (2003: 74), ngandharaken bilih pirantos kangge ngesahaken dhata kedah gadhah sarat utama inggih menika *valid (sahih)* saha *reliable* (saged kapitados). Teknik *Validitas* dhata ingkang dipunginakaken inggih menika *validitas semantik* saha pertimbangan ahli.

Validitas semantik inggih menika ngamati dhata-dhata ingkang sampun dipuntliti saha ingkang sampun dipunanalisis jumbuh kaliyan *konteksipun*. Wonten *validitas semantik*, dhata-dhata bab lelewaning basa *pertentangan* wonten ing roman Cintrong Paju-pat dipunsukani makna saha fungsi jumbuh kaliyan *konteksipun*. Tuladha *validitas semantik* wonten ing panaliten menika kados dene wonten ing dhata “*Sanajan saka wong cilik ongak-angkik, utawa presiden, yen bias ngububi semangat uripku ya dakgugu.*” Dhata kasebat ngginakaken lelewaning basa *hiperbola* ingkang ginanipun kangge suka daya pangaribawa kaendhahan. Frasa *wong cilik ongak-angkik* menika ngandharaken tiyang ingkang gadhah kawontenan ekonomi ingkang winates sanget. Dados adhedhasar saking frasa *wong cilik ongak-angkik* wonten dhata kasebat menika ginanipun kangge suka daya pangaribawa kaendhahan ingkang dipunandharaken dening penganggit.

Reliabilitas dhata ingkang dipunginakaken inggih menika *reliabilitas intra-rater*. Inggih menika katindakaken kanthi cara ngambali maos saha ngambali nganalisis dhata. Dhata ingkang badhe dipuntliti dipunwaos malih supados pikantuk dhata ingkang langkung cetha saha leres.

BAB IV

ASILING PANALITEN SAHA PIREMBAGAN

Wonten ing bab menika badhe dipunandharaken asiling panaliten saha pirembagan bab lelewaning basa *pertentangan* wonten ing roman Cintrong Paju-Pat anggitanipun Suparto Brata. Asiling panaliten badhe dipunandharaken kanthi wujud *tabel* saha *deskripsi* wonten ing pirembagan. Pirembagan tumrap asiling panaliten dipunjumbuhaken kaliyan wosing perkawis panaliten, inggih menika ingkang gayut kaliyan wujud *satuan lingual*, jinis, makna, saha ginanipun lelewaning basa *pertentangan*.

A. Asiling Panaliten

Asiling panaliten bab lelewaning basa *pertentangan* wonten ing roman Cintrong Paju-Pat anggitanipun Suparto Brata menika kasil manggihaken wujud *satuan lingual*, jinis, makna, saha ginanipun lelewaning basa *pertentangan* ingkang kapanggihaken wonten ing roman Cintrong Paju-Pat anggitanipun Suparto Brata.

Dhata ingkang kapanggihaken wonten ing panaliten menika dipunandharaken kanthi awujud *tabel*. Dhata ingkang kapanggihaken wonten panaliten menika kathah, saengga dipunringkes kanthi prasaja kemawon. Dhata ingkang sampun dipunringkes wonten ing *tabel* dipunandharaken wonten ing pirembagan. Dhata menika dipunandharaken jumbuh kaliyan wujud *satuan lingual*, jinis, makna, saha ginanaipun lelewaning basa *pertentangan* wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata. Dhata-dhata ingkang

jangkep dipunandharaken wonten ing *tabel* analisis kaca lampiran. *Tabel* asiling panaliten dipunandharaken kados ngandhap menika.

Tabel 2. Wujud Satuan Lingual, Jinis, Jinising makna, saha Ginanipun Lelewaning Basa Pertentangan wonten ing Roman Cintrong Paju-Pat Anggitanipun Suparto Brata.

No.	Wujud Satuan Lingual	Jinis Lelewaning Basa Pertentangan	Jinising Makna	Ginanipun	Indhikator
1	2	3	4	5	6
1.	Tembung	<i>Paronomasia</i>	Sinerat	Suka daya pangaribawa kaendahan	<ul style="list-style-type: none"> - <i>Pantes dadi pangarsa seksi lan putri seksi.</i> (dhata 67) - Tembung <i>seksi</i> : kalebet <i>paronomasia</i>. - <i>Paronomasia: seksi</i> mungelipun sami, maknanipun beda. - Maknanipun sinerat: tembung <i>seksi</i> sepisan ngandharaken padamelan, tembung <i>seksi</i> salajengipun ngandharaken pawakan. Wonten dhata kasebat saged dipunpendhet makna bilih paraga Langit minangka tiyang estri ingkang gadhah karakter rupawan amargi gadhah jabatan dhuwur saha pawakan ayu. - Suka daya pangaribawa kaendahan: endah menggaing pangangenipun tembung <i>seksi</i> ingkang dipunpocapaken kaping kalih.
2.	<i>Frasa</i>	<i>Hiperbola</i>	Sinerat	Suka daya pangaribawa kaendahan	<ul style="list-style-type: none"> - <i>Ruwang keluwargane ngoblah-oblah jembar,</i> (dhata 5) - <i>Frasa endosentrik: ngoblah-oblah: inti, jembar: atributif.</i>

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6
					<ul style="list-style-type: none"> - <i>Hiperbola: ngoblah-oblah sampun ateges wiyar taksih dipuntambahi jembar.</i> - Maknanipun sinerat: ngandharaken kawontenan saking ruwang kulawarga ingkang wiyar sanget. - Suka daya pangaribawa kaendahan: <i>ngoblah-oblah jembar</i> menika endah tumrap panganggenipun tembung, saha ndapuk kaendahan saking purwakanthi –ah –ah.
				Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan	<ul style="list-style-type: none"> - <i>Dipasangi meja lan kursi pirang-pirang setel, racake sarwa gumebyar.</i> (dhata 6) - <i>Frasa endosentrik: Pirang-pirang: atributif, setel: inti.</i> - <i>Hiperbola: pirang-pirang njlentrehaken cacahing perkawis ingkang tanpa wilangan.</i> - Maknanipun sinerat: ngandharaken kawontenan kursi saha meja ingkang cacahipun kathah sanget. - Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan: <i>pirang-pirang setel mujudaken kesan bilih cacahing kursi saha meja menika kathah sanget saha maneka warna.</i>
				Nggambaraken raos-pangraos paraga	<ul style="list-style-type: none"> - <i>“Bu Kapten ki ora ngerti wayah! Isih isuk repet-repet wis ngebel! Uh, dikira aku iki wong nganggur apa priye?”</i> (dhata 12) - <i>Frasa endosentrik: isuk: inti, repet-repet: atributif.</i>

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6
					<ul style="list-style-type: none"> - <i>Hiperbola: repet-repet</i>: sampun njlentrehaken wayah enjing, taksih dipuntambah <i>isuk</i> ingkang tegesipun enjing. - Maknanipun sinerat: ngandharaken wayah enjing ingkang taksih enggal saha taksih ketingal peteng. - Nggambaraken raos-pangraos paraga: <i>isuk repet-repet</i> dipunandharaken paraga kanthi ngraos nesu.
			Boten sinerat	<p>Suka daya pangaribawa kaendahan</p> <ul style="list-style-type: none"> - “<i>La wong ya sripanggung kondhang, lagek ndeder asmane.</i>” (dhata 18) - <i>Frasa eksosentrik: ndeder : atributif, asmane : inti.</i> - <i>Hiperbola: ndeder</i> njlentrehaken samukawis ingkang minggah kanthi tanpa winates. <i>Asmane</i> nama satunggaling perkawis ingkang mawujud saha boten mawujud. - Maknanipun boten sinerat: <i>ndeder</i> minangka samukawis ingkang minggah tanpa winates, lajeng dipuntambahi tembung <i>asmane</i>. Dados <i>ndeder asmane</i> tegesipun kondhang utawi terkenal ing maneka warna papan. - Suka daya pangaribawa kaendahan: <i>ndeder asmane</i> menika endah menggahing panganggenipun basa. 	
				Mujudaken kesan saha kawontenan	<ul style="list-style-type: none"> - “<i>Sanajan saka wong cilik ongak-angkik, utawa presidhen, yen bisa ngububi</i>

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6
				mirunggan	<p><i>semangat uripku ya dakgugu.</i>” (dhata 30)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Frasa endosentrik: wong cilik : frasa aran (wong: inti, cilik: atributif) ongkak-angkik : atributif. - Hiperbola: <i>wong cilik sampun ateges tiyang susah, taksih dipuntambahi ongak-angkik ingkang tegesipun ditekuk-tekuk bangkekane supados tumandang. Saya nambah susah.</i> - Maknanipun boten sinerat: <i>wong cilik ongak angkik ngandharaken tiyang ingkang susah saha mlarat sanget pagesangipun ngantos nyambut damel kanthi rekasa.</i> - Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan: <i>wong cilik ongak-angkik mujudaken kesan tiyang ingkang rekasa saha mlarat sanget.</i>
				Nggambaraken raos-pangraos paraga	<ul style="list-style-type: none"> - “<i>Larane marga tiba wis mari, larane ati sing sangsaya njarem!</i>” (dhata 48) - Larane ati: inti (frasa kaanan→ larane: atributif, ati: inti), sing sangsaya njarem: atributif (sing: relator, sangsaya: inti njarem: atributif). - Hiperbola: <i>larane ati tegesipun kuciwa, taksih dipuntambahi sangsaya njarem minangka tatuning perangan awak. Lara ati sejatosipun boten ngantos</i>

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6
					<p>njarem.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Maknanipun boten sinerat: ngandharaken bilih paraga ngraos nlangsa ing penggalhipun awit sampun ngraosaken katresnan. - Nggambaraken raos-pangraos paraga: larane ati sing sangsaya njarem dipunraosaken dening paraga kanthi ngraos nlangsa saha susah.
		<i>Litotes</i>	Sinerat	Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan	<ul style="list-style-type: none"> - “Wong mlarat Mas. Durung kecongga ndarbeni.” (dhata 61) - <i>Frasa endosentrik</i>: wong: inti mlarat: atributif - <i>Litotes</i>: wong mlarat tegesipun tiyang ingkang boten saged nyekapi kabetahan. Dipunandharaken kanthi ngasoraken dhiripun piyambak. - Maknanipun sinerat: ngandharaken kawontenan paraga ingkang boten gadhah banda mewah, saha taksih gesang kanthi prasaja kangge nyekapi kabetahan. - Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan: wong mlarat mujudaken kesan bilih paraga menika tiyang Jawa ingkang adatipun taksih kuat, saengga boten remen ngunggulaken pribadinipun.
			Boten sinerat	Suka daya pangaribawa kendahan	<ul style="list-style-type: none"> - “<i>Aku ya mung oyote suket, Mbak. Ing madyaning panguripan alas gedhe gung liwang-liwung negaraku kene</i>

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6
					<p><i>dedegku ya mung sakthukulan suket.</i>" (dhata 39)</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>Frasa endosentrik: suket: inti sakthukulan: atributif.</i> <i>Litotes: suket</i> inggih menika taneman ingkang wujudipun alit. Paraga nggayutaken dhirinipun kaliyan <i>sakthukulan suket</i> kangge ngasoraken dhiripun piyambak. - Maknanipun boten sinerat: ngandharaken bilih paraga boten gadhah kuwaos ing negaranipun piyambak. - Suka daya pangaribawa kendahan: <i>sakthukulan suket</i> ndapuk kaendahan ing basa kanthi ngginakaken tembung <i>suket</i>.
				Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan	<ul style="list-style-type: none"> - "<i>Ayo mas mlebu nyang susuhku!</i>" (dhata 71) - <i>Frasa eksosentrik: susuh + aku → susuh: inti, aku: atributif.</i> - <i>Litotes:</i> Paraga ngandharaken dalemipun minangka <i>susuh</i> kangge ngasoraken dhirinipun piyambak. - Maknanipun boten sinerat: <i>susuhku</i> maknanipun griya. - Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan: <i>susuhku</i> mujudaken kesan bilih paraga namung gadhah griya ingkang alit saha ningalaken bilih paraga tiyang ingkang boten remen ngunggulaken pribadhinipun.

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6
		<i>Oksimoron</i>	Sinerat	Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan	<ul style="list-style-type: none"> - “<i>La yen sisuk isuk lunga menyang Cipanas kuwi rak nunut kang Piko ora mbayar bisa ngumbara.</i>” (dhata 25) - <i>Frasa endosentrik: ora mbayar: inti (frasa kriya= ora: atributif, mbayar: inti) bisa ngumbara: atributif (frasa katrangan= bisa: inti, ngumbara: atributif)</i> - <i>Oksimoron: ora mbayar saha bisa ngumbara minangka kalih perangan ingkang bertentangan. Sejatosisipun menawi kepengin sentosa utawi mulya kedah mbetahaken bea.</i> - <i>Maknanipun sinerat: ngandharaken bilih paraga saged pikantuk samukawis ingkang gadhah paedah sae ananging boten ngantos nggempil banda utawi arto.</i> - <i>Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan: ora mbayar bisa ngumbara mujudaken kesan bilih paraga kalebet tiyang ingkang ngginakaken kalodangan kanthi sae.</i>
		<i>Zeugma</i>	Boten sinerat	Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan	<ul style="list-style-type: none"> - <i>Madu ya melu pasang kuping lan mripat.</i> (dhata 62) - <i>Frasa endosentrik : pasang: inti, kuping lan mripat: atributif.</i> - <i>Zeugma: konstruksi ingkang jangkep menika pasang kuping saha pasang mripat. Sejatosisipun tembung ingkang dipun ginakaken kangge</i>

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6
					<p>mirengaken inggih menika <i>kuping</i>, sanes <i>mripat</i>.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Maknanipun boten sinerat: ngandharaken bilih paraga nguping utawi mirengaken kanthi patitis pacelathonipun tiyang sanes. - Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan: <i>pasang kuping lan mripat</i> kesanipun paraga gadhah niat nggetem supados saged mengertosi pawarta ingkang badhe dipunmirengaken.
		<i>Histeron Proteron</i>	Boten sinerat	Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan.	<ul style="list-style-type: none"> - “<i>Gendheng klelegen kadhal</i> apa? Nyang kantor kuwi ya urusan penggawean.” (dhata 65) - <i>Frasa endosentrik</i>: <i>gendheng</i>: inti, <i>klelegen kadhal</i> : atributif (frasa kriya= <i>klelegen</i>: inti, <i>kadhal</i>: atributif). - <i>Histeron proteron</i>: Sejatosipun manungsa dados boten waras boten amargi <i>klelegen kadhal</i>. - Maknanipun boten sinerat: paraga Luhur ngina tiyang amargi sampun nindakaken samukawis ingkang boten logis, kados tiyang ingkang <i>gendheng</i> amargi <i>klelegen kewan kadhal</i>. - Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan: <i>gendheng klelegen kadhal</i> mujudaken kesan bilih paraga ngraos kaget saha nesu awit patrapipun tiyang sanes.

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6
		<i>Antifrasis</i>	Sinerat	Nggesangaken gambaran	<ul style="list-style-type: none"> - “Hee, <i>Cah-lek!</i> Kowe wis tau diambung Luhur ping pira? Wis tau dikeloni..?” (dhata 76) - <i>Frasa endosentrik: bocah: inti , elek: atributif.</i> - <i>Antifrasis: frasa cah-lek dipunsebataken tumrap tiyang estri ingkang pawakanipun bagus saha pasuryanipun ayu.</i> - Maknanipun sinerat: ngandharaken bilih paraga menika gadhah pawakan utawi pasuryan ingkang awon. - Nggesangaken gambaran: <i>cah-lek</i> sipatipun kasar dipunandharaken kanthi cara ngina saengga ndadosaken kawontenan langkung gesang.
			Boten sinerat	Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan	<ul style="list-style-type: none"> - “Sstt! <i>Cah cilik</i> aja melu-melu!” (dhata 68) - <i>Frasa endosentrik: bocah: inti , cilik: atributif.</i> - <i>Antifrasis: bocah cilik dipunsebataken tumrap tiyang ingkang pawakan saha yuswanipun sampun ageng.</i> - Maknanipun boten sinerat: ngandharaken bilih paraga menika dereng temuwa utawi gadhah cara mikir ingkang dereng diwasa sanajan pawakanipun sampun ageng saha yuswanipun sampun kathah. - Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan: <i>cah cilik</i> mujudaken kesan bilih

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6
					paraga menika taksih alit yuswanipun saha sipatipun.
		<i>Sarkasme</i>	Sinerat	Nggesangaken gambaran	<ul style="list-style-type: none"> - “<i>Ayo lunga mrana! Ngendi nggonmu wong wedok palanyahan!</i>” - (dhata 74) <i>Frasa endosentrik: wong wedok : frasa aran → (wong: inti, wedok: atributif), palanyahan: atributif.</i> - <i>Sarkasme: wong wedok sampun basa ingkang kasar dipuntambahi palanyahan ingkang tegesipun ugi langkung kasar.</i> - <i>Maknanipun sinerat: ngandharaken bilih paraga minangka tiyang estri ingkang patrapipun boten becik.</i> - <i>Nggesangaken gambaran: wong wedok palanyahan dipunandharaken kanthi tegas saha kasar kanthi wujud padudon. Saengga ndadosaken kawontenan langkung gesang wonten ing pikiranipun pamaos.</i>
			Boten sinerat	Nggambaraken raos-pangraos paraga	<ul style="list-style-type: none"> - “<i>Iya, endanga lunga wae! Nyebeli mripat!</i>” (dhata 80) - <i>Frasa endosentrik: nyebeli: atributif, mripat: inti.</i> - <i>Sarkasme: nyebeli sampun ateges boten ngremenaken, nyebeli mripat ateges kedah dipunsingkiraken. Ngemot basa ingkang kasar.</i> - <i>Maknanipun boten sinerat: ngandharaken samukawis ingkang ngalang-ngalangi</i>

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6
					<ul style="list-style-type: none"> - paningalan, saengga kedah dipunsingkiraken. - Nggambaraken raos-pangraos paraga: <i>nyebeli mripat</i> nedahaken bilih paraga ngraosaken samukawis ingkang boten ngremenaken penggalhipun.
3.	Klausa	Anastrof	Boten sinerat	Nggambaraken raos-pangraos paraga	<p>“Mati awaku! Mati! Oh, Lirih! Aku ki cintrong tenan kambi kowe, cah ayu! Kok kowe kejem emen, ndadak katut karo Mas kuwi!” (dhata 83)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Klausa: mati: wasesa, awaku: jejer. - Anastrof: <i>struktur</i> dipunwalik saking jejer-wasesa dados wasesa-jejer. Saking <i>awakku mati</i> dados <i>mati awakku</i>. - Maknanipun boten sinerat: ngandharaken bilih paraga Luhur ngraosaken duka saha nlangsa ngantos boten gadhah daya menapa-menapa. - Nggambaraken raos-pangraos paraga: <i>mati awaku</i> njlentrehaken raos manahipun paraga ingkang saweg ngraos nlangsa.
			Sinerat	Suka daya pangaribawa kaendahan	<ul style="list-style-type: none"> - “Aja tansah takon Negara iki awèh apa marang kowe, takona kowe awèh apa marang Negara iki!” (dhata 31) - Klausa: takona: wasesa, kowe: jejer. - Anastrof: <i>struktur</i> dipunwalik saking jejer-

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6
					<p>wasesa dados wasesa-jejer. Saking <i>kowe takon</i> dados <i>takona kowe</i>.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Maknanipun sinerat: ngandharaken bilih warga Negara menika ampun namung nuntut hak kemawon, ananging kedah nindakaken kuwajiban tumrap Negara. - Suka daya pangaribawa kaendahan: <i>takona kowe</i> menika dipunraosaken endah menggahing panganggenipun basa. Ingkang dipunwujudaken kanthi cara malik struktur <i>sintaksis</i>.
		<i>Histeron Proteron</i>	Boten sinerat	Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan.	<ul style="list-style-type: none"> - “<i>Ambune entute Abrit wae wis ndadekake para satpam royokan ngeterake Abrit munggah mrene nemoni aku.</i>” (dhata 66) - Klausula: <i>ambune entute Abrit</i>: jejer, <i>wis ndadekake</i>: wasesa, <i>para satpam</i>: lesan, <i>royokan ngeterake Abrit</i>: katrangan. - <i>Histeron Proteron</i>: sejatosipun sinten mawon ingkang ngambung <i>entut</i> bakal nyingkir amargi entut mambu sanajan saking tiyang paling ayu. - Maknanipun sinerat: ngandharaken bilih paraga Abrit amargi saking ayu saha kondhang saged narik kawigatosanipun sinten kemawon, sanajan namung pirsa sawatawis.

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6
					- Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan: <i>klausa</i> menika mujudaken kesan bilih paraga menika ayu sanget saha tiyang ingkang wigatos.
4.	Ukara	<i>Inuendo</i>	Sinerat	Nggambaraken raos-pangraos paraga.	<ul style="list-style-type: none"> - “<i>Aku ngreti, kaet biyen ora ana sing bisa menang dhebat-dhebatan karo kowe. Wong kowe pancen ngengkel! Ngeyel! Ning embuh, ya, aku kok ya calak-culuk kepengin ngelokake lan nyrekal kowe wae.</i>” (dhata 35) - Ukara: <i>aku ngreti</i>: <i>klausa</i> 1 (<i>aku</i>: jejer, <i>ngreti</i>: wasesa), <i>kaet biyen ora ana sing bisa menang</i>: katrangan, <i>dhebat-dhebatan</i>: wasesa, <i>karo koe</i>: jejer. Ukara salajengipun <i>wong kowe pancen ngengkel ngeyel</i> → (<i>wong kowe</i>: jejer, <i>pancen ngengke ngeyel</i>: wasesa). - <i>Inuendo</i>: basanipun nyindhir kanthi cara ngalitaken kawontenan. - Maknanipun sinerat: ngandharaken bilih paraga menika mbantah saha ngina kanthi alus pihak ingkang gadhah sipat ngeyelan saha boten purun kalah. - Nggambaraken raos-pangraos paraga: ngandharaken manah paraga ingkang mangkel kaliyan patrapipun paraga sanesipun ingkang gadhah sipat ngeyelan.

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6
				Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan	<ul style="list-style-type: none"> - “<i>Saiki dadi dhirektur pabrik iklan, sing nggedhekake ya aku! Yen aku ora dadi ratu iklane ya ora moncer mengkana kae.</i>” (dhata 13) - Ukara: <i>yen aku</i>: jejer, <i>ora dadi ratu iklane</i>: wasesa, <i>ora moncer mengkana kae</i>: katrangan. <i>Inuendo</i>: nyindhiri kanthi cara ngalitaken kawontenan ingkang jumbuh kaliyan kasunyatan. - Maknanipun sinerat: ngandharaken samukawis ingkang nyindhiri pihak sanes, bilih pihak menika boten saged sukses tanpa usahanipun paraga “aku”. - Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan: ukara nginggil mujudaken kesan bilih pihak ingkang dipunsindhiri menika awon pakaryanipun.
				Nggesangaken gambaran	<ul style="list-style-type: none"> - “<i>Krungu kowe Lir? Yen ora marga aku, kowe ora oleh pocokan kerja kaya saiki kuwi.</i>” (dhata 52) - Ukara: <i>kowe</i>: jejer, <i>ora oleh</i>: wasesa, <i>pocokan kerja</i>: lesan, <i>kaya saiki kuwi</i>: katrangan. <i>yen ora marga aku</i>: katrangan. - <i>Inuendo</i>: basanipun nyindhiri kanthi cara ngalitaken kawontenan - Maknanipun sinerat: ngandharaken paraga Abrit nyindhiri paraga Lirih bilih Lirih boten bakal pikantuk

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6
					<p>pakaryan tanpa usahanipun paraga Abrit.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Nggesangaken gambaran: basa ingkang dipunandharaken ngemot <i>penekanan</i> saha <i>penegasan</i> kangge nyindhiri, saengga ndadosaken kawontenan langkung gesang.
		<i>Hiperbola</i>	Boten sinerat	Suka daya pangaribawa kaendahan	<ul style="list-style-type: none"> - “<i>Kowe nganggep ngono, kana ora ngono. Cintronge setengah mati!</i>” (dhata 60) - Ukara: <i>cintronge</i>: jejer (<i>frasa</i> aran), <i>setengah mati</i> : wasesa (<i>frasa</i> kriya <i>setengah</i>: atributif, <i>mati</i>: inti) - <i>Hiperbola</i>: <i>cintronge setengah mati</i> boten saged dipuntegesaken tresna ngantos rohipun badhe ucul - Maknanipun boten sinerat: ngandharaken rasa tresna ingkang ageng sanget saha sampun mapan ing penggalih. - Suka daya pangaribawa kaendahan: endah tumrap panganggenipun tembung <i>cinta</i> dados <i>cintrong</i>, saha setengah mati ingkang maringi daya pangaribawa ingkang maos.
		<i>Klimaks</i>	Sinerat	Ngandharaken gagasan	<ul style="list-style-type: none"> - “<i>Saiki critane sinetron mung sarwa tukaran thok ngono. Gasakan, antem-anteman, padu unek-unekan, pencerengan, gujer-gujeran nyiksa wong, ayu-ayu dadi ibu kwalon, ayu-ayu atine degsiya, tansah golek</i>”

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6
					<p><i>prekara ngrebut banda donya apa asmara, akale julig anggone arep nyilakake wong liya</i>". (dhata 27)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ukara: dipunwiwiti mawi aksara murda saha wekasanipun mawi tandha titik. Saha kadadosan saking 14 <i>klausu</i>. - <i>Klimaks</i>: gagasan ingkang dipunandharaken gadhah tingkat kawigatosan ingkang saya minggah. - Maknanipun sinerat: ngandharaken bilih sinetron jaman samenika boten sae, boten ningali nilai moral, saha namung saged nedahaken samukawis ingkang degsiya saha tebih saking kabecikan. - Ngandharaken gagasan: ngandharaken <i>imajinasi</i> penganggit.
				Suka daya pangaribawa kaendahan	<ul style="list-style-type: none"> - <i>Trengginas nulak, uwal, ngadoh, emoh dirangkul</i>. (dhata 9) - Ukara: dipunwiwiti mawi aksara murda saha wekasanipun mawi tandha titik. Saha kadadosan saking: <i>Trengginas</i>: jejer <i>nulak</i>: wasesa, <i>uwal, ngadoh</i>: wasesa, <i>emoh dirangkul</i>: wasesa. - <i>Klimaks</i>: gagasan ingkang dipunandharaken gadhah tingkat kawigatosan ingkang saya minggah. - Maknanipun sinerat: ngandharaken bilih paraga

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6
					<p>menika boten remen menawi badhe dipunrangkul.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Suka daya pangaribawa kaendahan: menggahing panganggenipun basa ingkang urut setunggal mboko setunggal tembung.
		<i>Antiklimaks</i>	Sinerat	Ngandharaken gagasan	<ul style="list-style-type: none"> - <i>Omah kuwi panggung tingkat loro, magrong-magrong, ngisor kamar tidhure papat, ndhuwut telu, durung kepetung kamar pembantu, garasi, sepen lan kamar mandhi ngisor-ndhuwur.</i> (dhata 4) - Ukara: dipunwiwiti mawi aksara murda saha wekasanipun mawi tandha titik. Saha kadadosan saking 7 klausa. - <i>Antiklimaks</i>: gagasan ingkang dipunandharaken tingkat kawigatosanipun saya alit utawi saya mandhap. - Maknanipun sinerat: ngandharaken perangan-perangan papan wonten ing satunggaling griya. - Ngandharaken gagasan: basa ingkang dipunginakaken ngemot pawartos ingkang badhe dipunkajengaken dhateng pamaos.
		<i>Satire</i>	Sinerat	Ngandharaken gagasan	<ul style="list-style-type: none"> - <i>“Padha karo gambaran anggota partai sing tansah gawe pradhondhi ngongrong pemerintah, sing tansah arep ngukuhi karep nguwasani bandha lan negara, alasane ngatur</i>

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6
					<p><i>Negara, yen sing ngatur dudu dheweke ya dijegal, didemo, disabot, pokok angger negara geger.</i>" (dhata 27)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ukara: dipunwiwiti mawi aksara murda saha wekasanipun mawi tandha titik saha kadadosan saking 5 <i>klausa</i>. - <i>Satire</i>: wujud <i>argument</i> saha basanipun ngemot panyaruwe. - Maknanipun sinerat: ngandharaken samukawis ingkang wosipun kangge nyindhir para pejabat Negara ingkang sampun nindakaken patrap degsiya, ngunggulaken kekarepanipun piyambak. - Ngandharaken gagasan: awujud imajinasi penganggit saha basa ingkang dipunginakaken ngemot pawartos ingkang badhe dipunkajengaken dhateng pamaos.
			Sinerat	Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan	<ul style="list-style-type: none"> - <i>"Sing arep kokwehwehake marang negaramu iki apa. Negaramu iki bobrok marga kesugihane dikorupsi wong pinter bangsa dhewe saakeh-akehe, sing titele tumpuk undhung, durjana nganggo dhasi."</i> (dhata 33) - Ukara: dipunwiwiti mawi aksara murda saha wekasanipun mawi tandha titik. - <i>Satire</i>: mujudaken <i>argument</i> ingkang sipatipun maringi

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6
					<p>panyaruwe tumrap kalangan inggil.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Maknanipun sinerat: ngandharaken para wakil rakyat ingkang kedahipun mbiyantu Negara, malah mundhuti bandanipun Negara ndadosaken Negara rugi. - Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan: Kesanipun sedaya pejabat Negara Indonesia ingkang ngangge dhasi menika sampun boten saged dipunpercaya malih.
		<i>Sinisme</i>	Sinerat	Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan	<ul style="list-style-type: none"> - “<i>Luhur kuwi Dhirektur Anom, kowe kuwi mung pegawe biyasa! Mung saking kemayumu thok, Luhur ketarik kokgodha.</i>” (dhata 79) - Ukara: <i>klausa 1</i> → <i>mung saking kemayumu thok</i>: katrangan, <i>klausa 2</i> → <i>Luhur</i>: jejer, <i>ketarik kokgodha</i>: wasesa. - <i>Sinisme</i>: <i>kemayu</i> minangka sindhiran ingkang sipatipun radi kasar. - Maknanipun sinerat: ngandharaken bilih paraga Lirih minangka tiyang estri ingkang boten sae saha sampun nggoda paraga Luhur. - Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan: mujudaken kesan bilih paraga menika tiyang estri ingkang pribadhinipun boten becik.

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6
				Nggambaraken raos-pangraos paraga.	<ul style="list-style-type: none"> - “<i>Embuh! Ayu-ayu judhese kaya ngono.</i>” (dhata 63) - Ukara: <i>ayu-ayu</i>: jejer <i>judhese kaya ngono</i>: wasesa. - <i>Sinisme</i>: <i>judhes</i> minangka sindhiran ingkang sipatipun radi kasar. - Maknanipun sinerat: ngandharaken bilih paraga menika pasuryanipun sae saha ayu, ananging gadhah patrap ingkang boten becik. - Nggambaraken raos-pangraos paraga: <i>ayu-ayu judhese kaya ngono</i> nedahaken bilih paraga ngraos boten remen manahipun tumrap paraga Abrit awit pangendikanipun ingkang judhes.
		<i>Sarkasme</i>	Sinerat	Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan	<ul style="list-style-type: none"> - “<i>Iki? gene ya mung kaya ngene wae. Ayune ki ya neng endi?</i>” (dhata 75) - Ukara: <i>ayune ki</i>: jejer, <i>ya neng endi</i>: wasesa. - <i>Sarkasme</i>: <i>ayune ki ya neng endi</i> basanipun dipunraosaken kasar saha ndadosaken sakit ing penggalih. - Maknanipun sinerat: ngandharaken bilih Paraga Lirih minangka tiyang estri ingkang pasuryanipun boten ayu. - Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan: <i>Ayune ki ya nang ndi</i> mujudaken kesan bilih paraga menika awon

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6
					pasuryanipun saha boten pantes kangge tiyang kakung ingkang bagus saha misuwur.
		<i>Silepsis</i>	Sinerat	Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan	<ul style="list-style-type: none"> - “<i>His! Kuwi dudu penggawean. Kuwi bojo lan jodho. Emoh aku, aja keladuk mrono dhisik.</i>” (dhata 49) - Ukara: dipunwiwiti mawi aksara murda saha wekasanipun mawi tandha titik. - <i>Silepsis</i>: bojo saha jodho wonten ing ukara kasebat mujudaken makna <i>gramatikal</i> ingkang beda. bojo ngemot makna <i>denotatif</i> ingkang tegesipun garwa, jodho kalebet makna <i>kias</i> (samukawis ingkang dipukodrataken dados pacanganipun). - Makna saking ukara kasebat kalebet sinerat: paraga Lirih nolak paraga Luhur kanthi cara boten langsung. - Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan: kesanipun paraga Lirih menika tiyang ingkang tliti saha boten gampil kaprabawa saking tiyang ingkang nembe dipuntepang.

Adhedhasar saking *tabel* wujud *satuan lingual*, jinis, jinising makna, saha ginanipun lelewaning basa *pertentangan* wonten ing roman Cintrong Paju-Pat anggitanipun Suparto Brata nginggil. Saged dipunpendhet dudutan bilih panganggenipun lelewaning basa *pertentangan* wonten ing roman Cintrong Paju-Pat menika maneka warna. Jinis lelewaning basa *pertentangan* ingkang kapanggihaken adhedhasar saking wujud *satuan lingual*. Wujudipun *satuan lingual* menika saged kapanggihaken awujud tembung, *frasa*, *klausa*, saha ukara.

Jinis lelewaning basa *pertentangan* ingkang kapanggihaken wonten ing roman Cintrong Paju-Pat anggitanipun suparto Brata inggih menika *hiperbola*, *litotes*, *oksimoron*, *paronomasia*, *anastrof*, *zeugma*, *silepsis*, *inuendo*, *histeron proteron*, *antifrasis*, *klimaks*, *antiklimaks*, *satire*, *sinisme*, saha *sarkasme*.

Wonten ing panaliten menika ugi kapanggihaken makna saha ginanipun lelewaning basa *pertentangan* wonten ing roman Cintong Paju-Pat anggitanipun Suparto Brata. Jinising makna lelewaning basa *pertentangan* wonten ing panaliten menika kaperang dados makna sinerat utawi makna langsung saha makna boten sinerat utawi makna boten langsung. Ginanipun lelewaning basa *pertentangan* ingkang kapanggihaken wonten ing roman Cintrong Paju-Pat menika wonten ingkang sami saha wonten ingkang beda gumantung saking *konteks* ingkang dipunwujudaken. Ginanipun lelewaning basa *pertentangan* wonten panaliten menika kangge ngandharaken gagasan, suka daya pangaribawa kaendahan, mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan, nggesangaken gambaran, saha nggambaraken raos-pangraos paraga. Saking maneka warna jinis, makna, saha

ginanipun lelewaning basa *pertentangan* ingkang sampun kapanggihaken, badhe dipunandharaken wonten ing pirembagan ngandhap menika.

B. Pirembagan

Panaliten menika jumbuh kaliyan wosing perkawis inggih menika ngrembag bab lelewaning basa *pertentangan* ingkang gayut kaliyan wujud *satuan lingual*, jinis, makna, saha ginanipun wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata. Asiling panaliten menika njlentrehaken bilih wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata kathah ngginakaken maneka warna lelewaning basa *pertentangan*. Pirembagan antawisipun wujud *satuan lingual*, jinis, makna, saha ginanipun lelewaning basa *pertentangan* boten saged kapisahaken. Jinis lelewaning basa *pertentangan* saged kapanggihaken menawi sampun mangertosi wujud *satuan lingual*, dipunlajengaken jinis menika gegayutan kaliyan makna saha ginanipun supados jangkep.

Wonten ing pirembagan menika, kawiwitan saking wujud *satuan lingual* dipunlajengaken jinis, makna, saha ginanaipun lelewaning basa *pertentangan*. Pirembagan babagan lelewaning basa *pertentangan* ingkang kapanggihaken, badhe dipunandharaken kados ngandhap menika.

1. Tembung

Lelewaning basa *pertentangan* wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata, ingkang awujud tembung menika kapanggihaken namung setunggal. Dipuntingali saking jinis, jinising makna, saha ginanipun. Jinis

lelewaning basa *pertentangan* awujud tembung ingkang kapanggihaken inggih menika lelewaning basa *paronomasia*.

Paronomasia inggih menika lelewaning basa ingkang ngandharaken tembung-tembung sami ananging maknaipun beda (Tarigan, 1985: 64). Wonten ing *paronomasia* ngemot tembung ingkang mungelipun sami ananging gadhah teges beda.

Dhata ingkang mujudaken *satuan lingual* tembung, lelewaning basa *paronomasia*, maknaipun sinerat, saha ginanipun kangge suka daya pangaribawa kaendahan, saged dipuntingali wonten pethikan ngandhap menika.

(1) *Pantes dadi pangarsa **seksi** lan putri **seksi***. (dhata 67)

Wonten dhata nginggil tembung *seksi* ingkang sepisan saha tembung *seksi* kaping kalih menika mungelipun sami ananging tegesipun beda. Tembung *seksi* kaping pisan tegesipun jabatan wonten ing padamelan. *Seksi* minangka jabatan ingkang nindakaken padaleman ing bidang tartamtu kados dene *seksi marketing*, *seksi notaries*, *seksi konsumsi* lsp. Tembung *seksi* kaping kalih tegesipun pawakan ingkang endah saha langsing. *Seksi* asring kapanggihaken kanthi wujud tiyang estri ingkang gadhah suku panjang, gulunipun panjang, irunge mbangir, bangkekane nawon kemit, payudharanipun ageng, pakulitanipun putih resik, drijinipun lentik mucuk eri, lsp.

Maknanipun sinerat amargi boten ngemot teges tambahan. Dhata kasebat ngandharaken bilih paraga Langit minangka tiyang etstri ingkang gadhah jabatan wonten ing papan padamelanipun minangka pangarsa *seksi* saha gadhah pawakan

ingkang endah. Penganggit ngginakaken tembung *seksi* kangge nggambaraken dhateng pamaos bilih paraga Langit menika paraga ingkang gadhah karakter rupawan amargi sampun gadhah jabatan dhuwur taksih dipuntambbahi pawakan ingkang langsing. Menika nadadosaken para karyawanipun langkung ngormati.

Ginanipun lelewaning basa *paronomasia* wonten pethikan nginggil, kangge suka daya pangaribawa kaendahan. Tembung *seksi* ingkang mapan wonten ing setunggal ukara menika endah menggahing panganggenipun tembung. Amargi tembung *seksi* wonten ing dhata nginggi cacahipun kalih ananging gadhah teges ingkang beda. Tembung *seksi* ingkang dipunpocapaken kaping kalih ndadosaken langkung endah anggenipun pamaos maos.

2. Frasa

Lelewaning basa *pertentangan* ingkang awujud *frasa* wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata, saged dipunbedakaken miturut jinis lelewaning basa *pertentangan* ingkang kapanggihaken wonten dhata kados ngandhap menika.

a. Hiperbola

Lelewaning basa *hiperbola* inggih menika cara ingkang dipunginakaken kangge ngandharaken samukawis ingkang boten jumbuh kaliyan kasunyatan saha nglangkungi kawontenan (Tarigan, 1985: 130). Lelewaning basa *hiperbola* ingkang kapanggihaken wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata, saged dipunperang malih miturut maknaipun inggih menika

makna sinerat saha makna boten sinerat. Makna sinerat saha makna boten sinerat ingkang kapanggihaken dipunandharaken kados ngandhap menika.

1) Makna sinerat

Makna sinerat ingkang dipunwujudaken ing lelewaning basa *hiperbola* taksih kapilah malih miturut ginanipun. Ginanipun lelewaning basa *hiperbola* ingkang mujudaken makna sinerat, inggih menika kangge suka daya pangaribawa kaendahan, mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan, saha kangge nggambaraken raos-pangraos paraga. Panganggenipun lelewaning basa *hiperbola* kanthi makna sinerat dipunandharaken miturut ginanipun, saged dipuntingali kados ngandhap menika.

a) Suka daya pangaribawa kaendahan

Dhata ingkang awujud *frasa*, jinisipun *hiperbola*, maknaipun sinerat, ginanipun kangge suka daya pangaribawa kaendahan ingkang kapanggihaken wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata, saged dipuntingali wonten pethikan ngandhap menika.

(2) *Ruwang keluwargane ngoblah-oblah jembar.* (dhata 5)

Wonten pethikan nginggil, kapanggihaken lelewaning basa *hiperbola* kanthi wujud *satuan lingual frasa* inggih menika *ngoblah-oblah jembar*. *Frasa* menika kadadosan saking tembung dwilingga *ngoblah-oblah* minangka *inti*, saha *jembar* minangka *atributif*. Wonten bab menika *ngoblah-oblah* ateges papan ingkang kawontenanipun wiyar, ananging wonten dhata menika taksih kawuwuhan kaliyan *jembar* ingkang tegesipun ugi wiyar. *Frasa ngoblah-oblah jembar* mujudaken

hiperbola amargi wonten tembung-tembung ingkang sipatipun ngayawara saking tembung *ngoblah-oblah* ingkang tegesipun wiyar sanget.

Maknanipun sinerat amargi boten ngemot teges tambahan. Inggih menika ngandharaken kawontenan saking ruwang kulawarga ingkang wiyar sanget. Penganggit ngginakaken *frasa ngoblah-oblah jembar* kangge nggambaraken dhateng pamaos bilih kawontenan wonten ing ruwang kulawarga ing salebeting cariyos menika jembar sanget katon sela kados tanpa isi.

Lelewaning basa *hiperbola* wonten ing pethikan menika ginanipun kangge suka daya pangaribawa kaendahan. Wonten dhata menika tembung dwilingga *ngoblah-oblah* menika endah tumrap panganggenipun tembung ingkang endahipun dipunwujudaken mawi wanda pungkasan *-ah -ah*. Saengga ndadosaken pamaos ketarik kawigatosanipun, saha nderek ngraosaken kaendahan ingkang dipunwujudaken dening temung *ngoblah-ngoblah*.

b) Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan

Dhata ingkang awujud *frasa*, jinisipun *hiperbola*, maknanipun sinerat, ginanipun kangge mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan ingkang kapanggihaken wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata, saged dipuntingali wonten pethikan ngandhap menika.

- (3) *Dipasangi meja lan kursi **pirang-pirang setel**, racake sarwa gumebyar.*
(dhata 6)

Wonten ing pethikan nginggil, kapanggihaken lelewaning basa *hiperbola* kanthi wujud *satuan lingual frasa* inggih menika *pirang-pirang setel*. *Frasa*

menika kadadosan saking tembung dwilingga *pirang-pirang* minangka *atributif*, saha *setel* minangka *inti*. Wonten bab menika *pirang-pirang* njlentrekan cacahing perkawis ingkang tanpa wilangan. Dipunlajeng *setel* ingkang tegesipun saprangkat. *Saprangkat* ugi nggambaraken cacahing barang ingkang langkung saking setunggal. Dhata wonten nginggil *pirang-pirang* setel mujudaken cacahing banda ingkang kathah sanget. Sejatosisipun wonten ing setunggal papan boten ngantos dipunsukani maneka warna barang, amargi sajembaripun papan menika winates kangge papanipun barang.

Maknanipun sinerat amargi ngemot teges tambahan. Inggih menika ngandharaken bilih cacahipun kursi saha meja wonten ing ruwangan menika kathah sanget saha maneka warna. Penganggit ngginakaken tembung *pirang-pirang* kangge nggambaraken dhateng pamaos bilih wonten ing ruwangan menika kathah kapanggihaken maneka warna jinis kursi saha meja ingkang wujudipun endah saha sae. Saengga ndadosaken ruwangan ketingal gumebyar awit kathahipun maenak warna barang.

Lelewaning basa *hiperbola* wonten ing pethikan menika ginanipun kangge mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan. Wonten dhata *pirang-pirang setel* mujudaken kesan bilih cacahing meja saha kursi wonten ing ruwangan katah sanget saha maneka warna. Saha mujudaken kesan bilih ruwangan ingkang dipunginakaken kangge papan kursi saha meja menika wiyar. Satunggaling papan sejatosipun boten ngantos muat kathah barang, lajeng wonten ing kuthipan menika penganggit ngginakaken tembung *pirang-pirang* saha *setel* ingkang

ndadosaken *imajinasi* pamaos mbayangaken bilih cacahipun kursi saha meja kathahipun boten keetang.

c) Nggambaraken raos-pangraos paraga

Dhata ingkang awujud *frasa*, jinisipun *hiperbola*, maknaipun sinerat, ginanipun kangge nggambaraken raos-pangraos paraga ingkang kapanggihaken wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata, saged dipuntingali wonten pethikan ngandhap menika.

- (4) “*Bu Kapten ki ora ngerti wayah! Isih **isuk repet-repet** wis ngebel! Uh, dikira aku iki wong nganggur apa priye?*” (dhata 12)

Wonten pethikan nginggil, kapanggihaken lelewaning basa *hiperbola* kanthi wujud *satuan lingual frasa* inggih menika *isuk repet-repet*. *Frasa* menika kadadosan saking tembung *isuk* minangka *inti*, saha tembung dwilingga *repet-repet* minangka *atributif*. Wonten bab menika *isuk* tegesipun wayah enjing saged wantaran wanci jam 05.00 dumugi 10.00, anangin taksih kawuwuhan mawi tembung dwilingga *repet-repet* ingkang tegesipun wayah enjing ingkang srengengenipun dereng sumurub. *Frasa isuk repet-repet* mujudaken *hiperbola*, amargi tembung *repet-repet* wonten dhata menika nggambaraken kawontenan wekdal ingkang sejatosipun boten pantes tumrap manungsa mliginipun tiyang Jawi kangge ngawontenaken kegiatan.

Maknanipun sinerat amargi boten ngemot teges tambahan. Inggih menika ngandharaken wayah enjing ingkang taksih ketingal peteng. *Frasa isuk repet-repet* wonten dhata nginggil nggambaraken bilih kawontenan wekdal ingkang

taksih enjing sanget ngantos srengnipun dereng ningalaken cahyanipun saengga taksih peteng. Penganggit ngginakaken tembung *repet-repet* kangge nggambaraken dhateng pamaos bilih *isuk repet-repet* minangka wekdal ingkang taksih wantaran wanci 02.00 dumugi 04.30. Saengga boten pantes menawi badhe *telephone* wonten ing wanci menika bilih wonten ingkang taksih sare.

Lelewaning basa *hiperbola* wonten pethikan nginggil ginanipun kangge nggambaraken raos-pangraos paraga. *Frasa isuk repet-repet* dipunpocapaken dening paraga kanthi ngraos nesu. Paraga Abrit ngraos bilih *ngebel* ing wayah enjing menika ngganggu. Saengga paraga mocapaken kanthi basa *isuk repet-repet* kangge nggambaraken dhateng pamaos bilih paraga boten remen manahipun amargi sampun keganggu anggenipun sare. Sejatosisipun wayah enjing ing kasunyatan sampun nglampahi wekdal subuh.

2) Makna boten sinerat

Makna boten sinerat ingkang dipunwujudaken ing lelewaning basa *hiperbola* ugi taksih kapilah malih miturut ginanipun. Ginanipun lelewaning basa *hiperbola* ingkang mujudaken makna boten sinerat, inggih menika kangge suka daya pangaribawa kaendahan, mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan, saha kangge nggambaraken raos-pangraos paraga. Panganggenipun lelewaning basa *hiperbola* kanthi makna boten sinerat dipunandharaken miturut ginanipun, saged dipuntingali kados ngandhap menika.

a) Suka daya pangaribawa kendahan

Dhata ingkang awujud *frasa*, jinisipun *hiperbola*, maknaipun boten sinerat, ginanipun kangge suka daya pangaribawa kaendahan ingkang kapanggihaken wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata, saged dipuntingali wonten pethikan ngandhap menika.

(5) “*La wong ya sripanggung kondhang, lagek ndeder asmane.*” (dhata 18)

Wonten pethikan nginggil, kapanggihaken lelewaning basa *hiperbola* kanthi wujud *satuan lingual frasa* inggih menika *ndeder asmane*. *Frasa* menika kadadosan saking tembung *ndeder* minangka *atributif*, saha tembung *asmane* minangka *inti*. Wonten bab menika *ndeder* ngandharaken samukawis ingkang minggah dhuwur saha boten winates. *Ndeder* ugi saged ngandharaken samukawis ingkang mapanipun wonten ing pundi-pundi. Dipunlajeng *asmane* minangka nama satunggaling perkawis ingkang saged mawujud saha ingkang boten mawujud. Wonten bab menika *Frasa ndeder asmane* mujudaken *hiperbola* amargi tembung *ndeder* ingkang tegesipun minggah kanthi boten winates saha tembung *asmane* ingkang boten mawujud. Sejatosisipun samukawis ingkang saged minggah dhuwur menika samukawis ingkang mawujud kados dene layangan, utawi montor mabur. Wonten bab menika samukawis ingkang minggah ngantos boten winates menika ingkang boten mawujud inggih menika *asmane*.

Maknanipun *frasa ndeder asmane* wonten pethikan nginggil, saged dipunmangertosi kanthi boten sinerat. *Ndeder asmane* menawi dipunmangertosi maknaipun kanthi makna *denotatif* menika tegesipun nama satunggaling tiyang

ingkang saweg minggah dhuwur dugi ngakasa, nanging anggenipun minggahaken kedah ngginakaken pirantos kados dene layangan utawi montor mabur. Wonten bab kasebat makna ingkang kapanggihaken wonten dhata *ndeder asmane* nginggil inggih menika ngandharaken bilih asmanipun paraga Abrit Mayamaya saweg kondhang wonten ing maneka warna papan. Penganggit badhe nggambaraken dhateng pamaos bilih paraga Abrit minangka artis *papan atas* ingkang asmanipun saweg kondhang saha dipuntepang dening masarakat wonten ing maneka warna papan.

Ginanipun lelewaning basa menika kangge suka daya pangaribawa kaendahan. *Frasa ndeder asmane* menika endah menggahing panganggenipun basa. *Frasa ndeder asmane* mujudaken raos endah wonten ing *imajinasi* pamaos, amargi saged mbayangaken bilih paraga menika saweg jaya ing pagesanganipun kados dene mabur ngakasa.

b) Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan

Dhata ingkang awujud *frasa*, jinisipun *hiperbola*, maknanipun boten sinerat, ginanipun kangge mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan ingkang kapanggihaken wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata, saged dipuntingali wonten pethikan ngandhap menika.

- (6) “*Sanajan saka **wong cilik ongak-angkik**, utawa presidhen, yen bisa ngububi semangat uripku ya dakgugu.*” (dhata 30)

Wonten pethikan nginggil, kapanggihaken lelewaning basa *hiperbola* kanthi wujud *satuan lingual frasa* inggih menika *wong cilik ongak-angkik*. *Frasa*

menika kadadosan saking *wong cilik* minangka *inti frasa* (*wong cilik* = *frasa* aran → *wong: inti, cilik: atributif*) saha *ongkak-angkik* minangka *atribut frasa*. *Frasa* aran taksih kaperang dados tembung *wong* minangka *inti* saha *cilik* minangka *atributif*. Wonten bab menika *frasa wong cilik* nggambaraken tiyang ingkang pawakanipun alit saged ugi sedaya ingkang gegayutan kaliyan samukawis ingkang kirang. *Frasa wong cilik* saged ateges tiyang ingkang kawontenan ing pagesanganipun susah. Dipunlajengaken *ongkak-angkik* ingkang tegesipun ditekuk-tekuk bangkekane supados tumandang. *Frasa ongak-angkik* njlentrehaken kawontenan ingkang kedah dipuntindakaken mawi usaha keras. Babagan ingkang ndadosaken *hiperbola* wonten *frasa wong cilik ongak-angkik* inggih menika saking *frasa wong cilik* ingkang sampun tegesipun tiyang susah utawi sedaya ingkang gayut kaliyan kekirangan, taksih dipuntambahi kaliyan *ongkak-angkik* ingkang tegesipun ugi gegayutan kaliyan susah. Wonten bab menika ndadosaken samukawis ingkang dipunsusah-susahaken.

Maknanipun *frasa wong cilik ongak-angkik* wonten pethikan nginggil, saged dipunmangertosi kanthi boten sinerat. *Wong cilik* menawi dipunmangertosi maknanipun kanthi makna *denotatif* menika gadhah teges tiyang utawi lare ingkang pawakanipun alit. Ananging wonten bab menika *wong cilik* ateges tiyang ingkang kawontenan ing pagesanganipun susah. Susah wonten bab menika ingkang gayut kaliyan bab ekonomi saha kabetahan. Dipunlajengaken *ongkak-angkik* ingkang ngandharaken samukawis kanthi usaha keras supados saged nyekapi kabetahan. Awit saking menika, makna ingkang saged dipunpendhet inggih menika ngandharaken tiyang ingkang mlarat saha rekasa anggenipun

nyekapi kabetahan sadinten-dinten. Penganggit ngginakaken *frasa wong cilik ongak-angkik* kangge nggambaraken dhateng pamaos bilih paraga Lirih menika boten milih-milih sinten mawon ingkang maringi pamanggih becik, sanajan menika saking tiyang mlarat sanget.

Ginanipun lelewaning basa *hiperbola* wonten pethikan nginggil, kangge mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan. *Frasa wong cilik ongak-angkik* mujudaken kesan bilih tiyang menika mlarat saha sengsara sanget ngantos boten gadhah banda saha tenaga menapa-menapa kangge nyekapi kebatahan. Paraga Lirih tetep bakal mirengaken pamanggih becik saha saged ngububi semangat ing pagesanganipun sanajan saking tiyang susah saha mlarat sanget.

c) Nggambaraken raos-pangraos paraga

Dhata ingkang awujud *frasa*, jinisipun *hiperbola*, maknanipun boten sinerat, ginanipun kangge nggambaraken raos-pangraos paraga ingkang kapanggihaken wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata, saged dipuntingali wonten pethikan ngandhap menika.

- (7) “*Larane marga tiba wis mari, larane ati sing sangsaya njarem!*”
(dhata 48)

Wonten pethikan nginggil, kapanggihaken lelewaning basa *hiperbola* kanthi wujud *satuan lingual frasa* inggih menika *larane ati sing sangsaya njarem*. *Frasa* menika kadadosan saking *larane ati*: *inti frasa* → *frasa* kaanan (*larane*: *inti*, *ati*: *atributif*), *sing*: relator, *sangsaya njarem*: *atributif frasa* → *frasa* kaanan (*sangsaya*: *inti*, *njarem*: atribut). *Frasa larane ati* njlentrehaken gela utawi mangkel amargi

samukawis ingkang dipunraosaken. Tembung *njarem* njlentrehaken tatuning awak wonten ing perangan njawi ingkang saged dipuntingali mawi kasat mata saha ketingal abuh biru. *Frasa larane ati sing sangsaya njarem* menika mujudaken hiperbola. Sejatosipun *lara ati* ingkang tegesipun nesu, menika boten ngantos tatu njarem abuh biru saha ketingal mawi kasat mata.

Maknanipun *larane ati sing sangsaya njarem* wonten pethikan nginggil, saged dipunmangertosi kanthi boten sinerat. *Larane ati* menawi dipunmangertosi maknanipun kanthi *denotatif* menika gadhah teges penyakit ingkang sampun mapan wonten *organ* ati manungsa kados dene penyakit hepatitis. Ananging wonten bab menika *larane ati* ateges raos-pangraos ingkang dipunraosaken dening rohani manungsa kados dene nesu, kuciwa, utawi mangkel. Awit saking menika makna saking *frasa larane ati sing sangsaya njarem* inggih menika raos kuwica ing manahipun paraga ingkang boten winates. Penganggit ngginakaken *frasa sangsaya njarem* kangge nggambaraken dhateng pamaos bilih paraga Luhur ngraosaken kuciwa sanget ing manahipun ngantos ndadosaken susah tumrap pagesanganipun.

Ginanipun lelewaning basa *hiperbola* wonten pethikan nginggil, kangge nggambaraken raos-pangraos paraga. *Frasa larane ati sing sangsaya njarem* nggambaraken kawontenan raos saking paraga. Penganggit ngginakaken *frasa sangsaya njarem* ugi kangge ngandharaken wosing manahipun paraga. *Sangsaya njarem* nggambaraken bilih paraga ngraos mangkel saha boten narima kawontenan ingkang saweg dipunlampahi. Tembung *sangsaya* nggambaraken bilih laraning manahipun paraga saya nambah. Ingkang tambah inggih menika

tatu *njarem*. *Larane ati sing sangsaya njarem* maringi pirsas dhateng pamaos, wosing manahipun paraga. Saengga pamaos ugi ndherek ngraosaken kados ingkang dipunraosaken dening paraga.

b. *Litotes*

Litotes inggih menika lelewaning basa ingkang ngandharaken samukawis kanthi wujud ngasoraken (Keraf, 2005: 132). Samukawis ingkang dipunandharaken menika beda kaliyan kasunyatanipun. Wonten ing lelewaning basa *litotes* asring ngginakaken tembung-tembung ingkang prasaja kangge wujud ngasoraken pribadhinipun.

Lelewaning basa *litotes* ingkang kapanggihaken wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata, saged dipunperang malih miturut maknaipun inggih menika makna sinerat saha makna boten sinerat. Dhata ingkang ngemot makna sinerat saha makna boten sinerat ingkang kapanggihaken, dipunandharaken kados ngandhap menika.

1) Makna sinerat

Makna sinerat awujud *frasa* ingkang dipunwujudaken wonten ing lelewaning basa *litotes* kapanggihaken namung setunggal. Makna sinerat ingkang kapanggihaken menika ginanipun kangge mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan. Dhata ingkang awujud *frasa*, jinisipun *litotes*, maknaipun sinerat, ginanipun kangge mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan ingkang kapanggihaken wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata saged dipuntingali kados ngandhap menika.

(8) “**Wong mlarat** Mas. *Durung kecongga ndarbeni.*” (dhata 61)

Wonten pethikan nginggil, kapanggihaken lelewaning basa *litotes* kanthi wujud *satuan lingual frasa* inggih menika *wong mlarat*. *Frasa* menika kadadosan saking tembung *wong* minangka *inti*, saha tembung *mlarat* minangka *atributif*. *Frasa wong mlarat* njlentrehaken tiyang ingkang boten saged nyekapi kabetahan saha boten gadhah bandha mewah. *Wong mlarat* njlentrehaken bilih paraga ngraosaken susah saha nlangsa amargi boten kagungan arto saha padamelan kangge nyekapi kabetahan. Wonten dhata menika paraga ngandharaken kanthi ngasoraken dhiripun piyambak. Sejatosisipun wonten ing salebeting cariyos paraga Lirih menika sanes kalebet tiyang ingkang mlarat. Paraga taksih nglampahi pagesangan kanthi prasaja, boten neka-neka anggenipun tumindak, saha tetep njagi ajining dhiri.

Maknanipun sinerat amargi boten ngemot makna tambahan. Inggih menika ngandharaken tiyang ingkang boten gadhah bandha, saha pakaryan saengga boten saged nyekapi kabetahan. *Frasa wong mlarat* kasebat dipunandharaken dening paraga kanthi ancas kangge ngasoraken dhirinipun. Penganggit ngginakaken *frasa wong mlarat* kangge nggambaraken dhateng pamaos bilih paraga Lirih menika kalebet wanita ingkang pribadhinipun becik, boten remen ngagung-agungaken bandha utawi kekuasaanipun.

Ginanipun lelewaning basa *litotes* wonten pethikan nginggil, kangge mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan. *Frasa wong mlarat* wonten dhata nginggil mujudaken kesan bilih paraga Lirih menika taksih kalebet tiyang Jawi ingkang nyepeng kenceng kabudayan Jawi. Kados pundi masarakat Jawi menika

ngunggulaken sipat tepa selira, landhep panggrahita, boten remen ngunggulaken kekuasaanipun. Saengga ndadosaken pamaos mikir bilih paraga Lirih menika tiyang ingkang patrapipun becik, lembah manah, saha sae ing pituturipun.

2) Makna boten sinerat

Makna boten sinerat awujud *frasa* ingkang dipunwujudaken ing lelewaning basa *litotes*, taksih saged kapilah malih miturut ginanipun. Ginanipun lelewaning basa *litotes* ingkang mujudaken makna boten sinerat, inggih menika kangge suka daya pangaribawa kaendahan saha mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan. Panganggenipun lelewaning basa *litotes* kanthi makna boten sinerat dipunandharaken miturut ginanipun, saged dipuntingali kados ngandhap menika.

a) Suka daya pangaribawa kaendahan

Dhata ingkang awujud *frasa*, jinisipun *litotes*, maknanipun boten sinerat, ginanipun kangge suka daya pangaribawa kaendahan ingkang kapanggihaken wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata, saged dipuntingali wonten pethikan ngandhap menika.

- (9) “*Aku ya mung oyote suket, Mbak. Ing madyaning panguripan alas gedhe gung liwang-liwung negaraku kene dedegku ya mung **sakthukulan suket**.*”
(dhata 39)

Wonten pethikan nginggil, kapanggihaken lelewaning basa *litotes* kanthi wujud *satuan lingual frasa* inggih menika *sathukulan suket*. *Frasa* menika minangka *frasa endosentrik* ingkang kadadosan saking ***suket*** minangka *inti* saha ***sakthukulan*** minangka *atributif*.

Suket tegesipun taneman ingkang wujudipun alit, mapan wonten ing lemah ingkang boten dipuntanduri. *Frasa sakthukulan suket* njlentrehaken samukawis ingkang alit, boten ketingal, saha boten migunani menapa-menapa wonten ing papan wiyar. Wonten bab menika paraga mocapaken *frasa sakthukulan suket* minangka satunggaling cara kangge ngasoraken dhirinipun. Sejatosipun paraga anggenipun gesang boten kados *sakthukulan suket* ingkang tuwuh wonten ing sembarangan papan. Boten misuwur saha boten saged thukul ngrembaka ing jagad.

Maknanipun *sakthukulan suket* wonten pethikan nginggil, saged dipunmangertosi kanthi boten sinerat. *Frasa sakthukulan suket* menawi dipunmangertosi maknanipun kanthi makna *denotatif* menika gadhah teges kados ingkang sampun kaandharaken nginggil inggih menika tetuwuhan ingkang alit. Ananging makna ingkang badhe dipunandharaken inggih menika paraga Lirih ingkang gadah sipat andhap asor saha boten remen ngunggulaken pribadhinipun. Penganggit ngginakaken *frasa sakthukulan suket* kangge nggambaraken dhateng pamaos bilh paraga Lirih menika sipatipun becik saha lembah manah ing pituturipun. Paraga Lirih minangka karakter ingkang sipatipun kiat, boten gampang ngalah, nyerah kaliyan kawontenan saha ikhlas nindakaken pagesanganipun. Sanajan susah kados *sakthukulan suket* nanging tetep gadhah kekajengan supados saged thukul ngrembaka dados tiyang sukses saha majeng.

Ginanipun lelewaning basa *litotes* wonten pethikan nginggil, kangge suka daya pangaribawa kaendahan. *Frasa sakthukulan suket* ndapuk kaendahan ing basa kanthi ngginakaken tembung *suket*. *Frasa sakthukulan suket* wonten dhata

ninggil minangka istilah ingkang dipunginakaken kangge ngandharaken sipat paraga. Penganggit ngginakaken *frasa sakthukulan suket* kangge ndadosaken basa langkung endah. Amargi wonten ing satengahing patuturan ngginakaken tembung *oyot saha suket* ingkang ndadosaken basa langkung wigatos.

b) Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan

Dhata ingkang awujud *frasa*, jinisipun *litotes*, maknanipun boten sinerat, ginanipun kangge mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan ingkang kapanggihaken wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata, saged dipuntingali wonten pethikan ngandhap menika.

- (10) “*Ayo mas mlebu nyang **susuhku!** Mentas diengremi Maniking biyasane bosah-basih!*” (dhata 71)

Wonten pethikan ninggil, kapanggihaken lelewaning basa *litotes* kanthi wujud *satuan lingual frasa* inggih menika *susuhku*. *Frasa* menika kadadosan saking tembung *susuh* minangka *inti* saha panambang *-aku* minangka *atributif*. *Susuh* inggih menika omah manuk ingkang dipundamel saking gegodhongan garing saha dipunginakaken kangge ngangremi anak-anak manuk. *Susuh* asring kapanggihaken wonten ing wit-witan. Saking dhata kasebat *susuh* njlentrehaken papan ingkang wujudipun alit, prasaja, ananging saged dipundagem kangge saperangan alit kulawarga. Wonten bab menika, paraga Lirih mcapaken tembung *griya* kanthi ngginakaken tembung *susuh* minangka wujud ngasoraken dhirinipun piyambak. Sejatosisipun griyanipun paraga Lirih menika wujudipun boten kados *susuh* manuk ingkang dipundamel saking suket-suket garing, wujudipun alit tanpa

payon, saha mapan ing sanginggilipun wit-witan ageng. Menika minangka sarana kangge nggambaraken bilih paraga Lirih menika gadhah sipat andhap asor. Boten remen ngunggulaken dhiri.

Maknanipun *susuhku* wonten pethikan nginggil, saged dipunmangertosi kanthi boten sinerat. *Frasa susuhku* menawi dipunmangertosi maknanipun kanthi makna *denotatif* menika gadhah teges kados ingkang sampun kaandharaken nginggil inggih menika omah manuk ingkang kadamel saking gegodhongan garing, wujudipun alit saha asring mapan ing wit-witan. *Frasa* *susuhku* wonten pethikan kasebat tegesipun griya. Paraga Lirih ngandharaken mawi tembung *susuhku* menika kangge njlentrehaken bilih griyanipun Lirih ingkang alit saha prasaja ananging cekap kangge nindakaken sedaya pakaryan saha kangge papan anggenipun istirahat. Makna ingkang badhe dipunandharaken inggih menika paraga Lirih ingkang gadah sipat andhap asor saha boten remen ngunggulaken pribadhinipun. Penganggit ngginakaken *frasa susuhku* kangge nggambaraken dhateng pamaos bilh paraga Lirih menika sipatipun becik saha lembah manah ing pituturipun.

Ginanipun lelewaning basa *litotes* wonten pethikan nginggil, kangge mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan. *Frasa susuhku* mujudaken kesan bilih paraga menika tiyang ingkang prasaja sanes tiyang ingkang sugih. Saengga namung gadhah griya ingkang alit ruwanganipun boten jembar saha winates. Wonten bab menika *frasa susuhku* ugi nedahaken bilih paraga Lirih minangka tiyang ingkang sipatipun becik, andhap asor, saha boten remen ngunggulaken

dhiri. Paraga Lirih ngginakaken *susuhku* kangge pratandha bilih piyambakipun boten badhe suka kesan ingkang sombong, saha badhe *tampil apa adanya*.

c. Oksimoron

Oksimoron inggih menika lelewaning basa ingkang ngemot *pertentangan* kanthi ngginakaken tembung-tembung *berlawanan* wonten ing *frasa* ingkang sami (Keraf, 2005:136).

Wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata, dhata ingkang awujud *frasa*, jinisipun *oksimoron* kapanggihaken namung setunggal kanthi makna sinerat saha ginanipun kangge mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan. Dhata menika saged dipuntingali wonten pethikan ngandhap menika.

- (11) “*La yen sisuk isuk lunga menyang Cipanas kuwi rak nunut kang Piko, ora mbayar bisa ngumbara.*” (dhata 25)

Wonten pethikan nginggil, kapanggihaken lelewaning basa *oksimoron* kanthi wujud *satuan lingual frasa* inggih menika *ora mbayar bisa ngumbara*. *Frasa* menika kadadosan saking *ora mbayar: inti* → *frasa* kriya (*ora: inti, mbayar: atributif*), *bisa ngumbara: atributif* → *frasa* katrangan (*bisa: inti, ngumbara: atributif*). *Frasa ora mbayar saha bisa ngumbara* minangka kalih perangan ingkang *bertentangan*. Sejatosisipun tiyang menawi kepengin sentosa utawi mulya kedah mbetahaken wragad. Wonten bab kasebat ingkang ndadosaken *bertentangan* inggih menika saking *frasa ora mbayar* ingkang njlentrehaken samukawis ingkang gayut kaliyan gratis saha boten ngentokaken wragad. Dipunlajengaken *frasa bisa ngumbara* ingkang njlentrehaken samukawis ingkang gayut kaliyan kepenak, remen, mulya, pikantuk pengalaman, saha nyawang

saisining jagad. Ananging wonten bab kasebat, paraga saged pikantuk samukawis ingkang ngremenaken manah, saha kepenak, ugi nguntungaken sanajan boten ngentokaken biaya. Sejatosipun menawi boten ngentokaken wragad menika bakal pikantuk samukawis ingkang winates. Kados dene badhe nedha bilih boten gadhah arto kangge tumbas inggih boten saged nedha. Menawi gadhah arto namung sakedhik inggih bakal pikantuk barang ingkang sakedhik ugi.

Maknanipun sinerat amargi boten ngemot teges tambahan. Inggih menika ngandharaken bilih paraga Lirih tetep saged nindakaken kegiatan ingkang nguntungaken sanajan boten prelu rekasa ngentokaken wragad. Penganggit ngginakaken *frasa ora mbayar bisa ngumbara* kangge nggambaraken dhateng pamaos bilih paraga Lirih menika saged mendhet kalodangan ingkang sae. Saged ngginakaken wekdal kanthi cara ingkang sae. Saengga boten rugi, amargi pikantuk kathah mupangat saking kegiatan ingkang dipunlampahi tanpa ngentokaken wragad.

Ginanipun lelewaning basa *oksimoron* wonten pethikan nginggil, kangge mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan. *Frasa ora mbayar bisa ngumbara* mujudaken kesan bilih paraga menika kalebet tiyang ingkang prigel. Saged mupangataken kalodangan kanthi cara ingkang sae. Amargi wonten ing kawontenan gratis tanpa ngentokaken wragad, paraga ngginakaken kalodangan menika kanthi sae.

d. Zeugma

Zeugma inggih menika gabungan *gramatikal* kalih tembung ingkang ngemot cirri-ciri *semantik* ingkang *bertentangan* (Ducrot & Torodov wonten ing

Tarigan 1985:138). Wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata, dhata ingkang awujud *frasa*, jinisipun *zeugma* kapanggihaken namung setunggal kanthi makna boten sinerat saha ginanipun kangge mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan. Dhata menika saged dipuntingali wonten pethikan ngandhap menika.

- (12) “*Kowe mau kepriye ta Rih? Kok nganti bengkerengan karo Mbak Abrit?*”
*pitakone Piko sawise Trengginas lunga. Madu ya melu **pasang kuping lan mripat**.* (dhata 62)

Wonten pethikan nginggil, kapanggihaken lelewaning basa *zeugma* kanthi wujud *satuan lingual frasa* inggih menika *pasang kuping lan mripat*. *Frasa* menika kadadosan saking *pasang kuping*: *frasa kriya*→ (*pasang*: inti, *kuping lan mripat*: atributif). Wonten ing dhata menika *pasang kuping lan mripat* minangka tembung ingkang gadhah cirri *semantik* ingkang *bertentangan*. Sejatosisipun tembung ingkang dipunginakaken kangge mirengaken inggih menika *kuping*, sanes *mripat*. Wonten dhata *pasang kuping lan mripat* paraga Madu namung badhe mirengaken kanthi patitis bab ingkang badhe dipunandharaken dening paraga Piko saha Lirih. Bab ingkang ndadosaken *bertentangan* ugi *frasa pasang kuping* saha *pasang mripat*. Sejatosisipun *kuping* saha *mripat* menika sampun wonten saha nempel ing badanipun manungsa awit lair, kejawi ingkang boten normal. Dados boten prelu dipunpasang malih.

Maknanipun *pasang kuping lan mripat* wonten pethikan nginggil, saged dipunmangertosi kanthi boten sinerat. *Frasa pasang kuping lan mripat* menawi dipunmangertosi maknanipun kanthi makna *denotatif* menika gadhah teges

masangi kuping saha mripat wonten ing badan. Makna ingkang badhe dipunandharaken inggih menika paraga Madu badhe nguping wicantenan antawisipun paraga Piko saha Lirih. Penganggit ngginakaken *frasa pasang kuping lan mripat* kangge nggambaraken dhateng pamaos bilih paraga madu badhe nguping wicantenan kanthi patitis supados boten ngantos ketinggalan pawartos ingkang dipunandharaken.

Ginanipun lelewaning basa *zeugma* wonten pethikan nginggil, kangge mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan. *Frasa pasang kuping lan mripat* mujudaken kesan bilih paraga Madu kepengin ngertos sanget perkawis ingkang sampun kalampah. Wonten ing kawontenan nalika paraga Piko saha paraga Lirih saweg gineman. Ingkang sejatosipun paraga Madu boten gadhah wewenang kangge nderek ngertos urusanipun Piko saha Lirih.

e. *Histeron Proteron*

Histeron proteron inggih menika lelewaning basa ingkang dipunginakaken kangge ngandharaken samukawis ingkang nglangkungi kasunyatan ananging sipatipun boten logis utawi boten wajar (Keraf, 2005:133). Wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata, dhata ingkang awujud *frasa*, jinisipun *histeron proteron* kapanggihaken namung setunggal kanthi makna boten sinerat saha ginanipun kangge mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan. Dhata menika saged dipuntingali wonten pethikan ngandhap menika.

- (13) “***Gendheng klelegen kadhal*** apa? Nyang kantor kuwi ya urusan *penggawean*. Mongsok semayanan karo wong wedok.” (dhata 65)

Wonten pethikan nginggil, kapanggihaken lelewaning basa *histeron proteron* kanthi wujud *satuan lingual frasa* inggih menika *gendheng klelegen kadhal*. *Frasa* menika kadadosan saking tembung *gendheng* minangka *inti* saha *klelegen kadhal* minangka *atributif* → (*klelegen: inti, kadhal: atributif*). *Gendheng* inggih menika sipat boten waras utawi ical akal *sehatipun* ingkang dipunalami dening manungsa. *Kadhal* inggih menika kewan ingkang wujudipun kados baya ananging alit minangka kewan *amfibi* urip wonten ing toya saha *daratan*. Sejatosisipun manungsa dados *gendheng* utawi boten waras, boten amargi *klelegen kadhal*. Tiyang ingkang *klelegen kadhal* menika bakal seda amargi saluran pernapasan ingkang sampun kesumbat dening kadhal ingkang mapan ing tenggorokan. Wonten bab menika *frasa gendheng klelegen kadhal* minangka *hiperbaton*, amargi bab ingkang dipunandharaken menika sipatipun boten logis saha nglangkungi kasunyatan.

Maknanipun *gendheng klelegen kadhal* wonten pethikan nginggil, saged dipunmangertosi kanthi boten sinerat. *Frasa gendheng klelegen kadhal* menawi dipunmangertosi maknanipun kanthi makna *denotatif* menika gadhah teges kados ingkang sampun kaandharaken nginggil inggih menika tiyang ingkang dados *gendheng* amargi *klelegen* kewan kadhal. Makna ingkang badhe dipunandharaken inggih menika Paraga Luhur ingkang kaget awit solah bawanipun satpam ingkang sampun mocapaken samukawis ingkang boten leres. Penganggit ngginakaken *frasa gendheng klelegen kadhal* kangge nggambaraken dhateng pamaos bilih paraga Luhur menika boten pitados kaliyan ginemanipun satpam, saengga

nganggep satpam menika gendheng saha boten waras amargi sampun kerasukan samukawis tartamtu.

Ginanipun lelewaning basa *histeron proteron* wonten pethikan nginggil, kangge mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan. *Frasa gendheng klelegen kadhal* mujudaken kesan bilih paraga Luhur menika kaget sanget awit pawartos ingkang dipunadharaken dening pak satpam. Saengga mocapaken *frasa gendheng klelegen kadhal* kangge ngina. Saengga kesanipun ugi ndadosaken pak satpam minangka tiyang ingkang sampun ngapusi saha ngandharaken samukawis ingkang boten leres. Wonten ing kawontenan nalika paraga Luhur saweg ngawontenaken pacelathon kaliyan paraga Langit ing ruwang kantor.

f. Antifrasis

Antifrasis inggih menika lelewaning basa ingkang ngginakaken tembung ingkang maknanipun boten sami kaliyan kasunyatan (Tarigan, 1985: 75). Lelewaning basa menika dipunginakaken kangge ngandharaken samukawis ingkang dipunwalik saking kawontenan ingkang leres. Wonten ing *majas* menika kedah dipungatosaken bilih *antifrasis* namung saged dipunmangertosi menawi pamaos utawi panyimak dipunpirsaken kaliyan kawontenan. Dene ingkang dipunandharaken menika kuwalikan saking kawontenanipun.

Lelewaning basa *antifrasis* awujud *frasa* ingkang kapanggihaken wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata, saged kapilah malih miturut maknanipun inggih menika makna sinerat saha makna boten sinerat. Makna sinerat saha makna boten sinerat ingkang kapanggihaken dipunandharaken kados ngandhap menika.

1) Makna sinerat

Makna sinerat awujud *frasa* ingkang dipunwujudaken ing lelewaning basa *antifrasis* kapanggihaken namung setunggal. Makna sinerat ingkang kapanggihaken menika ginanipun kangge nggesangaken gambaran. Dhata ingkang awujud *frasa*, jinisipun *antifrasis*, maknanipun sinerat, ginanipun kangge nggesangaken gambaran ingkang kapanggihaken wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata, saged dipuntingali kados ngandhap menika.

- (14) “*Hee, Cah-lek! Kowe wis tau diambung Luhur ping pira? Wis tau dikeloni..?*” (dhata 76)

Wonten pethikan nginggil, kapanggihaken lelewaning basa *antifrasis* kanthi wujud *satuan lingual frasa* inggih menika *cah-lek*. *Frasa* menika kadadosan saking tembung *cah* ingkang njlentrehaken *bocah* minangka *inti frasa* saha tembung *lek* ingkang njlentrehaken *elek* minangka *atributif*. Wonten dhata kasebat tembung *cah* njlentrehaken manungsa ingkang taksih alit utawi lare ingkang yuswanipun dereng kathah utawi dereng krama. *elek* njlentrehaken samukawis ingkang wujudipun awon saged, rupa, pasuryan, saha patrap. *Frasa cah-lek* wonten pethikan nginggil kalebet *antifrasis* amargi dipuntujukaken dhateng paraga Lirih. Wonten roman kasebat dipunjlentrehaken bilih paraga Lirih menika kalebet tiyang estri ingkang sampun diwasa patrapipun becik, gadhah pawakan ingkang endah saha pasuryanipun ayu. *Frasa Cah-lek* ingkang dipuntujukaken dhateng paraga Lirih menika beda kaliyan kasunyatanipun.

Maknanipun sinerat amargi ngandharaken bilih paraga Lirih minangka tiyang estri ingkang pawakanipun awon, boten ayu, saha tebih saking tata krama.

Penganggit ngginakaken *frasa cah-lek* kangge nggambaraken dhateng pamaos bilih paraga Lirih menika tiyang ingkang pasuryanipun boten ayu, saengga boten pantes menawi dipunpacangaken kaliyan paraga Luhur ingkang gadhah pangkat dhuwur saha pasuryanipun bagus. Makna saking *frasa cah-lek* ugi kangge ngandharaken bilih paraga Arum minangka ibunipun paraga Luhur ngraosaken mangkel awit polahipun Lirih ingkang sampun wantun pepacangan kalih Luhur saengga mocapaken basa ingkang boten ngremenaken penggalih tumrap paraga Lirih.

Ginanipun lelewaning basa *antifrasis* wonten pethikan nginggil, kangge nggesangaken gambaran. *Frasa cah-lek* ingkang dipunpocapaken dening paraga Arum dhateng paraga Lirih menika mujudaken samukawis ingkang ndadosaken nggregeting manah para pamaos. Pamaos kados nderek mlebet wonten ing cariyos amargi nderek ngraosaken awonipun basa ingkang dipunpocapaken dening paraga Arum. Pamaos ngraosaken boten narima bilih paraga Lirih dipunsebat minangka tiyang ingkang awon pasuryan saha patrapipun.

2) Makna boten sinerat

Makna boten sinerat awujud *frasa* ingkang dipunwujudaken ing lelewaning basa *antifrasis* kapanggihaken namung setunggal. Makna boten sinerat ingkang kapanggihaken menika ginanipun kangge nggambaraken raos-pangraos paraga. Dhata ingkang awujud *frasa*, jinisipun *antifrasis*, maknanipun boten sinerat, ginanipun kangge mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan ingkang kapanggihaken wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata, saged dipuntingali wonten pethikan ngandhap menika.

- (15) “*Mbok, digulet wae karo Mbak Abrit! Nganti sungkang aku!*” selane Titien. “*Ssst! Cah cilik aja melu-melu!*” Titien disentak Marsidik. (dhata 68)

Wonten pethikan nginggil, kapanggihaken lelewaning basa *antifrasis* kanthi wujud *satuan lingual frasa* inggih menika *cah cilik*. *Frasa* menika kadadosan saking tembung *cah* ingkang njlentrehaken *bocah* minangka *inti frasa* saha tembung *cilik* minangka *atributif*. Wonten dhata kasebat tembung *cah* njlentrehaken manungsa ingkang taksih alit utawi lare ingkang yuswanipun dereng kathah utawi dereng krama. Tembung *cilik* njlentrehaken samukawis ingkang wujudipun alit. *Frasa cah cilik* wonten pethikan nginggil kalebet *antifrasis* amargi dipuntujukaken dhateng paraga Titien. Wonten roman kasebat dipunjlentrehaken bilih paraga Titien menika kalebet tiyang estri ingkang sampun diwasa, ageng, saha sampun makarya ing prusahaan Metro Manunggal Film. Menika ugi njlentrehaken bilih paraga Titien sampun saged pados nafkah piyambak. *Frasa cah cilik* boten ateges bilih paraga Titien menika pawakanipun taksih alit. Anaging saged sipatipun ingkang kirang temuwa. *Frasa cah cilik* ingkang dipuntujukaken dhateng paraga Titien menika beda kaliyan kasunyatanipun.

Maknanipun *cah cilik* wonten pethikan nginggil, saged dipunmangertosi kanthi boten sinerat. *Frasa cah cilik* menawi dipunmangertosi maknanipun kanthi makna *denotatif* menika gadhah teges tiyang ingkang taksih alit, yuswanipun antawisipun 1 setunggal dumugi 18 taun. *Frasa cah cilik* wonten dhata kasebat ngandharaken bilih paraga Titien minangka tiyang ingkang sipatipun dereng diwasa sanajan yuswanipun sampun tuwa. Penganggit ngginakaken *frasa cah cilik*

kangge nggambaraken dhateng pamaos bilih paraga Titien menika tiyang ingkang masangi kuping saha mripat wonten ing badan. Ananging makna ingkang badhe dipun

Ginanipun lelewaning basa *antifrasis* wonten pethikan nginggil, kangge mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan. *Frasa cah cilik* ingkang dipuntujukaken dhateng paraga Titien mujudaken kesan bilih paraga menika tiyang ingkang caranipun mikir dereng diwasa, patrapipun taksih bocah saengga boten pareng nyampuri urusanipun tiyang sepuh. Wonten ing kawontenan nalika saweg sareng-sareng nderek gineman campur kaliyan tiyang sepuh. Satemah boten pareng nderek udu pamanggih. Sanajan yuswa saha pawakanipun sampun ageng.

g. Sarkasme

Sarkasme inggih menika lelewaning basa ingkang mujudaken sindhiran pedes saha saged ndadosaken sakit ing penggalih (Poerwadarminta wonten ing Tarigan 1985:92). Poerwadarminta ugi nyebataken, menawi dipuntandingaken antawisipun *ironi* saha *sinisme*, lelewaning basa *sarkasme* sipatipun langkung kasar tingkat sindhiranipun.

Lelewaning basa *sarkasme* ingkang kapanggihaken wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata, saged kapilah malih miturut maknanipun inggih menika makna sinerat saha makna boten sinerat. Makna sinerat saha makna boten sinerat ingkang kapanggihaken dipunandharaken kados ngandhap menika.

1) Makna sinerat

Makna sinerat awujud *frasa* ingkang dipunwujudaken ing lelewaning basa *sarkasme* kapanggihaken namung setunggal. Makna sinerat ingkang kapanggihaken menika ginanipun kangge nggesangaken gambaran. Dhata ingkang awujud *frasa*, jinisipun *sarkasme*, maknanipun sinerat, ginanipun kangge nggesangaken gambaran ingkang kapanggihaken wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata, saged dipuntingali kados ngandhap menika.

- (16) “*Heh! Pegawe cilik kok ngungrum Dhirektur! Ora ngreti wayah! Ora ndelok papan! Ayo lunga mrana! Ngendi nggonmu **wong wedok palanyahan!***” (dhata 74)

Wonten pethikan nginggil, kapanggihaken lelewaning basa *sarkasme* kanthi wujud *satuan lingual frasa* inggih menika *wong wedok palanyahan*. *Frasa* kasebat kadadosan saking *wong wedok* minangka *inti frasa* → (*frasa aran* = *wong: inti, wedok: atributif*) saha tembung *palanyahan* minangka *atributif frasa*. Wonten dhata kasebat *frasa wong wedok* menika sampun njlentrehaken makna ingkang kasar, lajeng taksih dipuntambahin kaliyan *palanyahan* ingkang tegesipun tiyang ingkang remen dolan, asring gabung kaliyan tiyang-tiyang nakal saha boten gadhah patrap ingkang becik. *Frasa wong wedok palanyahan* ingkang dipunpocapaken dening paraga Kinyis tumrap paraga Lirih mujudaken *sarkasme*. Dipuntingali saking tegesipun *palanyahan* menika samukawis ingkang gayut kaliyan tindak tanduk awon, tebih saking tata krama. Dipuntingali saking *konteksipun* ingkang nggambaraken kawontenan nalika paraga Kinyis pirsaa Paraga Lirih saha paraga Luhur saweg dhahar bareng ing *kafe*. Saking kawontenan kasebat paraga Kinyis mocapaken tembung-tembung ingkang boten

ngremenaken manahipun paraga Lirih inggih menika ‘*wong wedok palnyahan*’. Basa kasar ingkang dipunandharaken nginggil ngemot *penegasan* ingkang ndadosaken kawontenan langkung *tegang*. Paraga Kinyis anggenipun ngendika basa kasar kasebat kanthi ngraos nesu ing manahipun, saengga boten mikir rumiyin bilih tembung-tembung ingkang dipunandharaken menika saged ndadosaken sakit ing penggalhipun paraga Lirih.

Maknanipun sinerat amargi boten ngemot teges tambahan. Frasa *wong wedok palnyahan* ngandharaken bilih paraga Lirih minangka wanita gampang, patrapipun boten becik, saha remen dolan kaliyan tiyang kakung. Wonten bab kasebat ugi ngandharaken bilih paraga Kinyis ingkang sebel sanget dhateng paraga Lirih amargi sampun ngonani bilih paraga Lirih dhahar sareng kalih calon mantunipun. Saengga paraga Kinyis mocapaken tembung-tembung ingkang boten ngremenaken manah. Penganggit njlentrehaken dhateng pamaos babagan patrapipun paraga Kinyis ingkang boten lembah manah anggenipun ngrampungaken perkawis. Penganggit badhe maringi pirsu babagan tata krama, sejatosipun manungsa ampun ngginakaken emosi anggenipun ngrampungaken satunggaling perkawis.

Ginanipun lelewaning basa *sarkasme* wonten pethikan nginggil, kangge nggesangaken gambaran. Frasa *wong wedok palanyahan* wonten dhata kasebat ngemot *penegasan* ingkang ndadosaken kawontenan langkung *tegang*. Dhata wonten nginggil dipunraosaken tegas amargi ketingal saking tandha penthung (!) ingkang mapan wonten ing pungkasan ukara. Salajengipun kados ukara *Pegawe cilik kok ngungrum Dhirektur! Ora ngreti wayah! Ora ndelok papan! Ayo lunga*

mrana! Menika njlentrehaken bilih paraga Kinyis saweg misuh-misuh tumrap paraga Lirih. Ukara misuh-misuh kasebat ndadosaken kawontenan ingkang panas saha boten ngremenaken. Saengga pamaos ugi nderek ngraosaken kawontenan tegang saking dhata kasebat.

2) Makna boten sinerat

Makna boten sinerat awujud *frasa* ingkang dipunwujudaken ing lelewaning basa *sarkasme* kapanggihaken namung setunggal. Makna boten sinerat ingkang kapanggihaken menika ginanipun kangge nggambaraken raos-pangraos paraga. Dhata ingkang awujud *frasa*, jinisipun *sarkasme*, maknanipun boten sinerat, ginanipun kangge nggambaraken raos-pangraos paraga ingkang kapanggihaken wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata, saged dipuntingali kados ngandhap menika.

- (17) “*Iya, endanga lunga wae! Nyebeli mripat!*” sing mangsuli Bu Arum, kang terus menggak Langit sing arep ngetutake Lirih metu saka ruwangan. (dhata 80)

Wonten pethikan nginggil, kapanggihaken lelewaning basa *sarkasme* kanthi wujud *satuan lingual frasa*. Dhata wonten nginggil kadadosan saking tembung *nyebeli* minangka *atributif* saha tembung *mripat* minangka *inti*. Wonten dhata kasebat *nyebeli* njlentrehaken satunggaling salah bawa ingkang boten ngremenaken, ngganggu, saha samukawis ingkang saged ndadosaken raos kuciwa. Dipunlajengaken *mripat* minangka peranganing awak manungsa ingkang ginanipun kangge mriksani. Saking dhata nginggil *frasa nyebeli mripat* mujudaken *sarkasme*, amargi basanipun dipunraosaken kasar. *Konteks* wonten ing

dhata menika nyariosaken bilih paraga Arum saweg nyopot saha ngusir paraga Lirih saking padamelanipun. Amargi paraga Arum ngraosaken gela dhateng paraga Lirih, lajeng mocapaken basa ingkang kasar kados *frasa “nyebeli mripat”*. *Frasa nyebeli mripat* ingkang dipunpocapaken dening paraga Arum, saged ndadosaken sakit ing manahipun paraga Lirih. *Frasa* menika njlentrehaken bilih paraga Lirih menika tiyang ingkang boten ngremenaken saha ndadosaken kawontenan boten kepenak. Sejatosisipun paraga Lirih wonten ing salebeting cariyos minangka tiyang ingkang lembah manah saha andhap asor.

Maknanipun *frasa nyebeli mripat* wonten pethikan nginggil, saged dipunmangertosi kanthi boten sinerat. *Frasa nyebeli mripat* wonten nginggil ngandharaken bilih paraga Arum gela sanget kaliyan paraga Lirih, saengga boten kepengin pirsa paraga Lirih wonten ing sangajengipun. Penganggit ngginakaken *frasa nyebeli mripat* kangge nggambaraken dhateng pamaos bilih paraga Lirih dipunanggep minangka tiyang estri ingkang boten ngremenaken manahipun tiyang sanes. Kawontenanipun Paraga Lirih namung ngganggu, saengga kedah dipunsingkiraken.

Ginanipun lelewaning basa *sinisme* wonten pethikan nginggil, kangge nggambaraken raos-pangraos paraga. *Frasa nyebeli mripat* ingkang dipunpocapaken dening paraga Arum, njlentrehaken bilih paraga Arum ngraosaken sebel saha sengit kaliyan paraga Lirih. Saengga tanpa mikir malih paraga Arum langsung mocapaken tembung ingkang saged ndadosaken sakit ing manahipun paraga Lirih. Wonten bab menika pamaos ugi saged mangertosi raos ingkang dipunraosaken dening paraga Arum. Pamaos ugi saged ngraosaken raos

ingkang dipunalami dening paraga Lirih. Sejatosisipun paraga Lirih bakal ngraos nalangsa amargi sampun dipunanggep minangka tiyang ingkang boten ngremenaken. Pamaos ugi mikir menawi *frasa nyebeli mripat* dipunpocapaken tumrap para pamaos wonten ing kasunyatan, pamaos ugi bakal ngraos sedhih.

3. *Klausa*

Lelewaning basa *pertentangan* ingkang awujud *klausa* wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata, saged dipunbedakaken miturut jinising lelewaning basa *pertentangan* ingkang kapanggihaken wonten dhata kados ngandhap menika.

a. *Anastrof*

Anastrof utawi *inversi* inggih menika lelewaning basa ingkang ngginakaken *struktur* ukara ingkang dipunwalik saking *struktur* ukara umumipun (Keraf 2005:130). Struktur wonten ing satunggaling klausa umumipun kadadosan saking perangan JWLK (Jejer, Wasesa, Lesan, Katrangan). Wonten ing *anastrof* tembung ingkang dipunginakaken wonten ing ukara menika dipunwalik. Inggih menika dipunwiwiti saking perangan wasesa (W) dipunlajengaken jejer (J).

Lelewaning basa *anastrof* ingkang kapanggihaken wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata, saged kapilah malih miturut maknaipun inggih menika makna sinerat saha makna boten sinerat. Makna sinerat saha makna boten sinerat ingkang kapanggihaken dipunandharaken kados ngandhap menika.

1) Makna sinerat

Makna sinerat awujud *klausa* ingkang dipunwujudaken ing lelewaning basa *anastrof* kapanggihaken namung setunggal. Makna sinerat ingkang kapanggihaken menika ginanipun kangge suka daya pangaribawa kaendahan. Dhata ingkang awujud *klausa*, jinisipun *anastrof*, maknanipun sinerat, ginanipun kangge suka daya pangaribawa kaendahan ingkang kapanggihaken wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata, saged dipuntingali kados ngandhap menika.

- (18) “*Aja tansah takon Negara iki aweh apa marang kowe, **takona kowe** aweh apa marang Negara iki!*” (dhata 31)

Wonten pethikan nginggil, kapanggihaken lelewaning basa *anastrof* kanthi wujud *satuan lingual klausa* inggih menika *takona kowe*. *Klausa* menika kadadosan saking tembung *takona* minangka wasesa saha tembung *kowe* minangka jejer. *Struktur* klausa wonten dhata kasebat kadadosan saking *unsur* (WJ) wasesa – jejer. Wonten dhata kasebat menawi dipunewahi *struktur klausa* kados umumipun menika dados *kowe* minangka jejer saha *takon* minangka wasesa. *Klausa takona kowe* ngemot perangan *konstruksi sintaksis* ingkang dipunwalik saking *konstruksi* umumipun.

Maknanipun sinerat amargi ngemot teges tambahan. Inggih menika saking *klausa takona kowe* ingkang maknanipun ngandharaken bilih paraga Lirih maringi pitutur dhateng kanca-kanca babagan wujud tresna dhateng Negara. Penganggit ngginakaken *klausa takona kowe* kangge nggambaraken dhateng pamaos bilih paraga Lirih minangka tiyang estri ingkang remen mbela bangsa saha Negara.

Wonten bab menika warga Negara ampun namung nuntut hak saha kekarapan ingkang kedah dipunjangkepi dening Negara. Ananging warga Negara ugi kedah nyengkuyung pembangunan nasional saha nindakaken kuwajiban tumrap Negara. Saengga Negara Indonesia tebih saking penjajahan bangsa sanesipun.

Ginanipun lelewaning basa *anastrof* wonten pethikan nginggil, kangge suka daya pangaribawa kaendahan. *Klausa takona kowe* menika endah menggahing panganggenipun tembung. *Konstruksi sintaksis* ingkang dipunwalik saking *klausa* kasebat ndadosaken basa ingkang unik, amargi susunan ingkang dipunewahi saking unsur Jejer – Wasesa dados Wasesa – Jejer. Dhata wonten nginggil menawi dipunewahi miturut *struktur* umumipun inggih menika dados *kowe takon aweh apa marang Negara iki*. Awit saking menika pamaos saged ngraosaken panganggenipun tembung ingkang endah amargi *klausa kowe takon ewah dados takona kowe* menika langkung narik kawigatosan.

2) Makna boten sinerat

Makna boten sinerat awujud *klausa* ingkang dipunwujudaken ing lelewaning basa *anastrof* kapanggihaken namung setunggal. Makna boten sinerat ingkang kapanggihaken menika ginanipun kangge nggambaraken raos-pangraos paraga. Dhata ingkang awujud *klausa*, jinisipun *anastrof*, maknanipun boten sinerat, ginanipun kangge nggambaraken raos-pangraos paraga ingkang kapanggihaken wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata, saged dipuntingali kados ngandhap menika.

- (19) “***Mati awakku!*** *Mati! Oh, Lirih! Aku ki cintrong tenan kambi kowe, cah ayu! Kok kowe kejem emen, ndadak katut karo Mas kuwi!*” (dhata 83)

Wonten pethikan nginggil, kapanggihaken lelewaning basa *anastrof* kanthi wujud *satuan lingual klausa* inggih menika *mati awakku*. *Klausa* menika kadadosan saking tembung *mati* minangka wasesa saha tembung *awakku* minangka jejer. Wonten dhata kasebat tembung *mati* gadhah teges pethaling ruh saking jasadipun, saengga manungsa ingkang mati sampun boten gadhah nyawa malih. Manungsa ingkang sampun mati jasadipun boten saged obah saha nindakaken padamelan malih, namung sare mlumah kaku badanipun. Saking bab kasebat *klausa mati awaku* boten dipuntegesaken bilih paraga langsung mati, rohipun dipunpendhet dening Gusti Alloh SWT. Amargi sampun ngraosaken kuciwa awit tresnanipun dipuntolak dening wanita ingkang dipuntresnani. Sejatosisipun nyawanipun paraga taksih wonten ing raganipun, saha boten ngantos mati. *Klausa mati awaku* minangka sarana kangge njlentrehaken bilih paraga sampun graosaken kuciwa saking agenge ngantos ndadosaken lemes tanpa daya ing pagesanganipun.

Maknanipun *kalusa mati awakku* wonten pethikan nginggil, saged dipunmangertosi kanthi boten sinerat. *Klausa mati awakku* menawi dipunmangertosi maknanipun kanthi makna *denotatif* menika gadhah teges kados ingkang sampun kaandharaken nginggil inggih menika pethaling roh saking jasadipun. *Klausa mati awakku* ngandharaken bilih paraga Luhur menika sampun ngraosaken kuciwa saha nalangsa amargi tresnanipun dipuntolak dening paraga Lirih. Penganggit ngginakaken *klausa mati awakku* kangge nggambaraken dhateng pamaos bilih paraga Luhur boten saged gesang tanpa paraga Lirih

minangka tiyang ingkang dipuntresnani. Saengga ndadosaken paraga Luhur boten gadhah daya saha semangat kangge nglampahi pagesangan.

Ginanipun lelewaning basa *anastrof* wonten pethikan nginggil, kangge nggambaraken raos-pangraos paraga. *Klausu mati awakku* nggambaraken bilih paraga Luhur ingkang ngraosaken kuciwa saha nlangsa ing manahipun. *Klausu mati awakku* njlentrehaken bilih paraga Luhur saweg nglampahi *konflik batin*. Menika ndadosaken pamaos ugi nderek ngraosaken raos kuciwa ingkang dipunalami dening paraga Luhur. Saha pamaos saged mangertosi wosing manahipun paraga Luhur ingkang saweg susah amargi wanita ingkang dipuntresnani sampun boten wonten malih.

b. Histeron Ptoteron

Histeron proteron inggih menika lelewaning basa ingkang dipunginakaken kangge ngandharaken samukawis ingkang nglangkungi kasunyatan ananging sipatipun boten logis utawi boten wajar (Keraf, 2005:133). Wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata, dhata ingkang awujud *klausu*, jinisipun *histeron proteron* kapanggihaken namung setunggal kanthi makna boten sinerat saha ginanipun kangge mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan. Dhata menika saged dipuntingali wonten ngandhap menika.

- (20) “*Ambune entute Abrit wae wis ndadekake para satpam royokan ngeterake Abrit munggah mrengs nemoni aku.*” (dhata 66)

Wonten pethikan nginggil, kapanggihaken lelewaning basa *histeron proteron* kanthi wujud *satuan lingual klausu* inggih menika *ambune entute Abrit*

wae wis ndadekake para satpam royokan ngeterake Abrit. Klausu menika kadadosan saking frasa ambune entute Abrit minangka jejer, wis ndadekake minangka wasesa, para satpam minangka lesan, saha royokan ngeterke Abrit minangka katrangan. Wonten dhata kasebat entut gadhah teges angin ingkang medal saking ‘dubur’ manungsa. Entut minangka angin ingkang ngentokaken mambu boten enak, langu, badeg, lsp. Wonten bab menika sejatosipun manungsa ingkang bagus utawi ayu, wong mlarat utawi pejabat menika menawi ngentut bakal ngentotaken mambu ingkang boten enak. Saha sinten kemawon ingkang ngambung ambune entut mesti bakal nyingkir nebihi papan ingkang mambu entut kasebat. Sami kaliyan dhata nginggil paraga Abrit minangka artis kondhang, misuwur ngantos sedaya masarakat tepang saha kathah ingkang ngagumi. Sanajan paraga abrit artis misuwur, sejatosipun ambune entute Abrit ugi langu, badeg, saha boten enak. Ambunipun entut ugi saged keambung wonten jarak tartamtu utawi namung keambung ing sekitar tiyang ingkang ngentut. Mambu entut boten saged dipunambung saking jarak langkung saking 5m menapa malih ingkang jarakipun tebih.

Maknanipun ambune entute Abrit wae wis ndadekake para satpam royokan ngeterake Abrit wonten pethikan nginggil, saged dipunmangertosi kanthi boten sinerat. Klausu ambune entute Abrit wae wis ndadekake para satpam royokan ngeterake Abrit ngandharaken bilih paraga Abrit minangka artis kondhang saha misuwur ing masarakat saking ayu saha endah pawakanipun ndadosaken para tiyang kakung kesemsem. Penganggit ngginakaken frasa ambune entute Abrit kangge nggambaraken dhateng pamaos bilih paraga Abrit menika artis ingkang

saweg kondang meh sedaya tiyang tepang kaliyan paraga Abrit. Solah bawanipun paraga Abrit saged narik kawigatosan tiyang ingkang ningali, mliginipun tiyang kakung. Saengga sedaya ingkang kepanggih kalih paraga Abrit sami ruyukan marani Abrit kangge nawani pitulungan.

Ginanipun lelewaning basa *histeron proteron* wonten pethikan nginggil, kangge mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan. Klausa *ambune entute Abrit wae wis ndadekake para satpam royokan ngeterake Abrit* mujudaken kesan bilih paraga Abrit menika tiyang ingkang paling ayu sejagad, ngantos ndadosaken tiyang kakung boten saged uwal menawi saweg mriksani pasuryanipun Abrit. Sanajan paraga Abrit taksih tebih mlampahipun saha dereng ketingal saking papan panggenang ingkang badhe dipuntuju, para tiyang kakung sampun ngraos deg-degan manahipun ngantos sami ruyukan marani Abrit.

3) *Ukara*

Lelewaning basa *pertentangan* ingkang awujud ukara wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata, saged dipunbedakaken miturut jinising lelewaning basa *pertentangan* ingkang kapanggihaken wonten dhata kados ngandhap menika.

a. *Inuendo*

Innuendo inggih menika lelewaning basa ingkang awujud *sindhiran* kanthi ngasoraken kawontenan ing kasunyatan. lelewaning basa menika ngandharaken kritik kanthi boten langsung. Basa wonten ing *inuendo* dipunraosaken sawatawis boten ndadosaken sakit ing penggalih (Keraf, 2005: 144).

Lelewaning basa *inuendo* awujud ukara ingkang kapanggihaken wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata, namung kapanggihaken ingkang maknanipun sinerat. Makna sinerat ingkang dipunwujudaken wonten ing lelewaning basa *inuendo* taksih kapilah malih miturut ginanipun. Ginanipun lelewaning basa *inuendo* ingkang mujudaken makna sinerat, inggih menika kangge nggambaraken raos-pangraos paraga, mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan, saha kangge nggesangaken gambaran. Panganggenipun lelewaning basa *inuendo* kanthi makna sinerat dipunandharaken miturut ginanipun, saged dipuntingali kados ngandhap menika.

1) Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan

Dhata ingkang awujud ukara, jinisipun *inuendo*, maknanipun sinerat, ginanipun kangge mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan ingkang kapanggihaken wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata, saged dipuntingali wonten pethikan ngandhap menika.

- (21) “*Saiki dadi dhirektur pabrik iklan, sing nggedhekake ya aku! Yen aku ora dadi ratu iklane ya ora moncer mengkana kae.*” (dhata 13)

Wonten pethikan nginggil, kapanggihaken lelewaning basa *inuendo* kanthi wujud *satuan lingual ukara* inggih menika *Yen aku ora dadi ratu iklane ya ora moncer mengkana kae*. Ukara mujudaken rerangkening tembung ingkang saged madeg piyambak, dipunwiwiti mawi aksara kapital saha dipunpungkasi mawi tandha titik. Ukara nginggil kadadosan saking *yen aku* minangka jejer, *ora dadi ratu iklane* minangka wasesa, saha *ya ora moncer mengkana kae* minangka

katrangan. Wonten ukara nginggil, bab ingkang ngalitaken sindhiran ketingal saking dhata *saiki dadi dhirektur pabrik iklan*. Wonten dhata kasebat menika njlentrehaken bilih paraga Satuhu minangka tiyang sukses saha mulya. Ingkang ndadosaken basanipun asipat *inuendo* inggih menika saking dhata *yen aku ora dadi ratu iklane* mujudaken sindhiran ingkang ngasoraken pihak ingkang dipunsindhir. Saha saking dhata *ora moncer mengkana kae* minangka akibat ingkang dipunwujudaken bilih paraga Abrit boten dados ratu iklan. Wonten dhata kasebat paraga Abrit nyindhir paraga Satuhu ingkang dados dhirektur *Manahira Advertising*. Paraga Satuhu saged dados dhirektur amargi asiling kerja kerasipun paraga Abrit.

Maknanipun sinerat amargi boten ngemot teges tambahan. Ukara *Yen aku ora dadi ratu iklane ya ora moncer mengkana kae* ngandharaken bilih paraga Abrit nyindhir paraga Satuhu ingkang sampun sukses amargi asiling usahanipun paraga Abrit. Penganggit ngginakaken ukara *yen aku ora dadi ratu iklane ya ora moncer mengkana kae* kangge nggambaraken dhateng pamaos bilih paraga Abrit saha paraga Satuhu minangka kalih pihak ingkang *bertentangan*. Ukara menika nggambaraken bilih paraga Abrit ngraos boten remen manahipun tumrap paraga Satuhu. Saengga mocapaken tembung-tembung ingkang nyindhir.

Ginanipun lelewaning basa *inuendo* wonten pethikan nginggil, kangge mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan. Ukara *Yen aku ora dadi ratu iklane ya ora moncer mengkana kae* mujudaken kesan bilih paraga Abrit kalebet tiyang ingkang sombong. Paraga Abrit ngraos bilih piyambakipun minangka pihak ingkang paling wigatos wonten ing perusahaan *Manahira Advertising*.

Amargi menawi boten wonten paraga Abrit prusahaan boten bakal ageng saha misuwur kados samenika. Ukara menika ugi mujudaken kesan bilih paraga Satuhu boten saged mbangun perusahaan menawi boten pikantuk pitulungan artis kondhang kados para Abrit.

2) Nggesangaken gambaran

Dhata ingkang awujud ukara, jinisipun *inuendo*, maknanipun sinerat, ginanipun kangge nggesangaken gambaran ingkang kapanggihaken wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata, saged dipuntingali wonten pethikan ngandhap menika.

- (22) “*Ck! Aja dibombong! Aja dielem terus, mundhak gedhe endhase! Krungu kowe Lir? Yen ora marga aku, kowe ora oleh pocokan kerja kaya saiki kuwi.*” (dhata 52)

Wonten pethikan nginggil, kapanggihaken lelewaning basa *inuendo* kanthi wujud *satuan lingual ukara* inggih menika *yen ora marga aku, kowe ora oleh pocokan kerja kaya saiki kuwi*. Ukara mujudaken rerangkening tembung ingkang saged madeg piyambak, dipunwiwiti mawi aksara kapital saha dipunpungkasi mawi tandha titik. Ukara nginggil kadadosan saking klausa tunggal *yen ora marga aku* saha klausa salajengipun *kowe ora oleh pocokan kerja kaya saiki kuwi*. *kowe*: jejjer, *ora oleh*: wasesa, *pocokan kerja*: lesan, *kaya saiki*: katrangan. *yen ora marga aku*: katrangan. Wonten ukara nginggil, bab ingkang ngalitaken sindhiran ketingal saking dhata *kowe ora oleh pocokan kerja kaya saiki kuwi*. *Frasa kerja kaya saiki kuwi* njlentrehaken bilih paraga Lirih sampun pikantuk padamelan kepenak. Ananging ketambahan kaliyan dhata saderengipun *yen ora*

marga aku, koe ora oleh... menika njlentrehaken bilih paraga Lirih boten bakal pikantuk padamelan kepenak menawi boten pikantuk pitulungan saking paraga Abrit.

Maknanipun sinerat amargi ngemot teges tambahan. Ukara *yen ora marga aku, kowe ora oleh pocokan kerja kaya saiki kuwi* ngandharaken bilih paraga Abrit nyindhir paraga Lirih ingkang sampun pikantuk padamelan kepenak amargi asiling usahanipun paraga Abrit. Penganggit ngginakaken ukara *yen ora marga aku, kowe ora oleh pocokan kerja kaya saiki kuwi* kangge nggambaraken dhateng pamaos bilih paraga Abrit menika boten remen manahipun dhateng paraga Lirih saengga mocapaken tetembungan ingkang boten ngremenaken.

Ginanipun lelewaning basa *inuendo* wonten pethikan nginggil, kangge nggesangaken gambaran. Ukara *yen ora marga aku, kowe ora oleh pocokan kerja kaya saiki kuwi* jlentrehaken kawontenan ingkang saweg tegang. Basa sindhiran ingkang dipunpocapaken dening paraga Abrit nggambaraken bilih paraga Abrit menika remen ndamel masalah dhateng tiyang sanes. Pamaos dados mikir menawi paraga Abrit minangka karakter ingkang boten sae. Wonten bab menika basa ingkang dipunandharaken paraga Abrit ngemot penekanan. Menika ketingal saking dhata *krungu kowe Lir* ingkang mujudaken cara ngendika kanthi boten alus saha nggatosaken tepa selira.

3) Nggambaraken raos-pangraos paraga

Dhata ingkang awujud ukara, jinisipun *inuendo*, maknanipun sinerat, ginanipun kangge nggambaraken raos-pangraos paraga ingkang kapanggihaken

wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata, saged dipuntingali wonten pethikan ngandhap menika.

- (23) “*Aku ngreti, kaet biyen ora ana sing bisa menang dhebat-dhebatan karo kowe. Wong kowe pancen ngengkel ngeyel! Ning embuh, ya, aku kok ya calak-culuk kepengin ngelokake lan nyrekal kowe wae.*” (dhata 35)

Wonten pethikan nginggil, kapanggihaken lelewaning basa *inuendo* kanthi wujud *satuan lingual ukara* inggih menika *aku ngreti, kaet biyen ora ana sing bisa menang dhebat-dhebatan karo kowe. Wong kowe pancen ngengkel ngeyel!* Ukara sepisan saking dhata kasebat kadadosan saking *klausa 1 aku ngreti, klausa 2 kaet biyen ora ana sing bisa menang dhebat-dhebatan karo kowe.* Dipunlajengaken ukara kaping kalih inggih menika *wong kowe pancen ngengkel ngeyel* (*wong kowe*: jejer, *pancen ngengkel ngeyel*: wasesa). Wonten ukara nginggil, bab ingkang ngalitaken sindhiran ketingal saking dhata *kaet biyen ora ana sing bisa menang dhebat-dhebatan karo kowe.* Dhata kasebat njlentrehaken bilih paraga Lirih minangka tiyang ingkang pinter anggenipun ngendika, saengga tansah menang menawi adu pamanggih kaliyan paraga sanesipun. Wonten dhata kasebat bab ingkang ndadosaken basanipun asipat *inuendo* inggih menika saking dhata *wong kowe pancen ngengkel ngeyel.* Saking dhata kasebat, paraga Madu sejatosipun gadhah maksud nyindhir paraga Lirih minangka tiyang ingkang ngeyelan. Dhata kasebat dipuntambahi mawi dhata *ora bisa menang* ingkang sipatipun kangge ngalitaken kawontenan. Saengga pihak ingkang dipunsindhir menika boten radi ngraosaken sakit ing manahipun.

Maknanipun sinerat amargi boten ngemot teges tambahan. Ukara *aku ngreti, kaet biyen ora ana sing bisa menang dhebat-dhebatan karo kowe. Wong kowe pancen ngengkel ngeyel!* ngandharaken bilih paraga Madu boten remen kaliyan patrapipun paraga Lirih ingkang gadhah sipat ngeyelan. Penganggit ngginakaken ukara kasebat kangge nggambaraken dhateng pamaos bilih paraga Madu nyindhiri patrapipun paraga Lirih. Nyindhiri kanthi cara alus menika gadhah ancas supados paraga Lirih saged ngewahi patrapipun ingkang kirang becik menika supados langkung sae.

Ginanipun lelewaning basa *inuendo* wonten pethikan nginggil, kangge nggambaraken raos-pangraos paraga. nggesangaken gambaran. Ukara *aku ngreti, kaet biyen ora ana sing bisa menang dhebat-dhebatan karo kowe. Wong kowe pancen ngengkel ngeyel!* jlentrehaken raosing paraga Madu ingkang boten remen kaliyan patrapipun paraga Lirih. Raos boten remen menika ketinggal saking cara anggenipun paraga Madu ngandharaken basa, inggih menika kanthi wujud sindhiran. Paraga Madu ngandharaken kanthi wujud sindhiran ugi gadhah ancas supados paraga Lirih sadar awit patrapipun ingkang ngeyelan. Saha kersa ngewahi patrapipun supados langkung sae.

b. Hiperbola

Lelewaning basa *hiperbola* inggih menika cara ingkang dipunginakaken kangge ngandharaken samukawis ingkang boten jumbuh kaliyan kasunyatan saha nglangkungi kawontenan (Tarigan, 1985: 130). Wonten ing roman Cintrong Pajupat anggitanipun Suparto Brata, dhata ingkang awujud ukara, jinisipun *hiperbola* kapanggihaken namung setunggal kanthi makna boten sinerat saha ginanipun

kangge suka daya pangaribawa kaendahan. Dhata menika saged dipuntingali wonten ngandhap menika.

(24) “*Kowe nganggep ngono, kana ora ngono. Cintronge setengah mati!*”
(dhata 60)

Wonten pethikan nginggil, kapanggihaken lelewaning basa *hiperbola* kanthi wujud *satuan lingual ukara* inggih menika *cintronge setengah mati*. Dhata kasebat kawiwitan mawi aksara kapital saha kapungkasan mawi tandha titik. *Ukara* menika kadadosan saking tembung *cintronge* minangka jejer saha *setengah mati*: wasesa → *frasa* kriya (*mati*: inti, *setengah*: atributif). *Cintrong* inggih menika raos tresna ing penggalhipun tiyang gesang. *Cintrong* minangka pratandha alamiyah bilih manungsa menika kalebet tiyang ingkang normal menawi ngraosaken tresna tumrap lawan jinis. *Mati* inggih menika pethalipun roh saking jasadipun manungsa. *Mati* njlentrehaken bilih manungsa utawi kewan sampun boten gadhah nyawa malih. *Cintronge setengah mati* sejatosipun boten saged ateges raos tresna antawisipun setunggal tiyang dhateng tiyang sanes ngantos rohipun badhe ucul saking jasadipun ananging namung setengah.

Maknanipun *Cintronge setengah mati* wonten pethikan nginggil, saged dipunmangertosi kanthi boten sinerat. *Setengah mati* menawi dipunmangertosi maknanipun kanthi makna *denotatif* menika gadhah teges setengah rohipun tiyang seda utawi ucul saking jasadipun. Wonten bab menika *setengah mati* gadhah teges ingkang mbangetaken. *Cintronge setengah mati* maknanipun inggih menika raos tresna ing penggalhipun paraga ingkang ageng sanget, raos tresna ingkang boten saged ical saha mapan terus wonten ing manah. Penganggit ngginakaken frasa

setengah mati kangge nggambaraken dhateng pamaos bilih raos-pangraosipun paraga Abrit tumrap paraga Trengginas menika ageng sanget. Ngantos rohipun meh ucul saking jasadipun saking tresnane dhateng paraga Trengginas. Saengga dadosaken susah, saha kengetan, nlangsa ing pagesanganipun paraga Abrit.

Ginanipun lelewaning basa *hiperbola* wonten pethikan nginggil, kangge suka daya pangaribawa kaendahan. *Klausa cintronge setengah mati* endah menggahing panganggenipun basa. Penganggit ugi ngginakaken tembung *cintrong* sanes *cinta* utawi *tresna* menika kangge ndamel endahaing tembung. Saengga dipuntambahi panambang *-ong*. Supados langkung beda saha endah. *Frasa setengah mati* mujudaken samukawis ingkang nglangkungi kasunyatan. Awit saking menika, pamaos ngraosaken endah ing *imajinasinipun* awit frasa *setengah mati* ingkang gadhah makna kias.

c. Klimaks

Klimaks inggih menika lelewaning basa ingkang mujudaken gagasan utawi pikiran ingkang dipunandharaken kanthiurut saking babagan asipat paling alit dumugi babagan ingkang ageng (Keraf, 2005: 142). Lelewaning basa *klimaks* kangge ngandharaken samukawis ingkang tingkat kawigatosanipun saya minggah.

Lelewaning basa *klimaks* awujud ukara ingkang kapanggihaken wonten ing roman *Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata*, namung kapanggihaken ingkang maknanipun sinerat. Makna sinerat ingkang dipunwujudaken wonten ing lelewaning basa *klimaks* taksih kapilah malih miturut ginanipun. Ginanipun lelewaning basa *klimaks* ingkang mujudaken makna sinerat, inggih menika kangge ngandharaken gagasan, saha kangge suka daya pangaribawa kaendahan.

Panganggenipun lelewaning basa *klimaks* kanthi makna sinerat dipunandharaken miturut ginanipun, saged dipuntingali kados ngandhap menika.

1) Ngandharaken gagasan

Dhata ingkang awujud ukara, jinisipun *klimaks*, maknanipun sinerat, ginanipun kangge ngandharaken gagasan ingkang kapanggihaken wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata, saged dipuntingali wonten pethikan ngandhap menika.

(25) “*Saiki critane sinetron mung sarwa tukaran thok ngono. Gasakan, antem-anteman, padu unek-unekan, pencerengan, gujer-gujeran nyiksa wong, ayu-ayu dadi ibu kwalon, ayu-ayu atine degsiya, tansah golek prekara ngrebut banda donya apa asmara, akale julig anggone arep nyilakake wong liya.*” (dhata 27)

Wonten pethikan nginggil, kapanggihaken lelewaning basa *klimaks* kanthi wujud *satuan lingual ukara*. Ukara nginggil kaperang dados mapinten-pinten perangan kados tembung, *frasa*, saha *klausa*. Ukara kasebat kadadosan saking *klausa* 1 → *gasakan* minangka wasesa, *klausa* 2 → *antem-anteman*: wasesa, *klausa* 3 → *padu unek-unekan*: wasesa, *klausa* 4 → *pencerengan*: wasesa, *klausa* 5 → *gujer-gujeran nyiksa wong*: wasesa, *klausa* 6 → *wong ayu*: jejer, *dadi ibu kwalon*: wasesa, *klausa* 7 → *ayu-ayu*: jejer, *atine degsiya*: wasesa, *klausa* 8 → *tansah golek prekara ngrebut banda donya apa asmara*: wasesa, *klausa* 9 → *akale*: jejer, *julig anggone erep nyilakake wong liya*: wasesa.

Dhata nginggil tembung *gasakan* minangka gagasan ingkang tingkat kawigatosanipun paling alit, utawi kalebet gagasan ingkang mligi. Dipunlajengaken tembung *antem-anteman*, *padu unek-unekan*, *pencerengan*,

gujer-gujeran nyiksa wong, ayu-ayu dadi ibu kwalon, ayu-ayu atine degsiya, saha klausa tansah golek prekara ngrebut banda donya apa asmara menika ngemot gagasan ingkang tingkat kawigatosanipun saya minggah. Dipunlajengaken *klausa akale julig anggone arep nyilakake wong liya* menika gadhah tingkat kawigatosan ingkang paling dhuwur wonten ing ukara kasebat. *Klausa akale julig anggone arep nyilakake wong liya* minangka perangan ingkang umum. *Klausa akale julig anggone arep nyilakake wong liya* minangka perangan umum njlentrehaken sedaya teori babagan *akal ingkang julig kangge nyilakake tiyang sanes*.

Maknanipun sinerat amargi boten ngemot teges tambahan. Ukara ingkang kacithak kandel nginggil ngandharaken bilih sinetron jaman samenika boten saged maringi tuladha ingkang becik amargi ingkang dipunpirsakaken namung bab padudon saha tebih saking piwulang sosial. Penganggit ngginakaken ukara kasebat kangge nggambaraken dhateng pamaos bilih solah bawanipun manungsa jaman samenika kathah ingkang uwal saking tata krama. Sampun tebih saking piwulang-piwulang ingkang becik amargi sampun pikantuk daya pangaribawa saking media masa kados dene sinetron.

Ginanipun lelewaning basa *klimaks* wonten pethikan nginggil, kangge ngandharaken gagasan. Penganggit ngginakaken ukara *antem-anteman, padu unek-unekan, pencerengan, gujer-gujeran nyiksa wong, ayu-ayu dadi ibu kwalon, ayu-ayu atine degsiya, saha klausa tansah golek prekara ngrebut banda donya apa asmara* kangge paring pirsa dhateng pamaos bab kawontenan ingkang kalampah jaman modern menika. Penganggit ngandharaken pamanggihipun

sarana seratan. Wonten bab menika pamaos saged mendhet maksud saking ukara kasebat, ingkang minangka gagasan saking *imajinasi* penganggit.

2) Suka daya pangaribawa kaendahan

Dhata ingkang awujud ukara, jinisipun *klimaks*, maknaipun sinerat, ginanipun kangge suka daya pangaribawa kaendahan ingkang kapanggihaken wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata, saged dipuntingali wonten pethikan ngandhap menika.

(26) *Ing impen Abrit gage kepengin ngrangkul, nuduhake kangene. **Trengginas nulak, uwal, ngadoh, emoh dirangkul.*** (dhata 9)

Wonten pethikan nginggil, kapanggihaken lelewaning basa *klimaks* kanthi wujud *satuan lingual ukara*. Ukara nginggil kadadosan saking tembung *Trengginas* minangka jejor, *nulak, uwal, ngadoh, emoh dirangkul* minangka wasesa. Saking dhata nginggil tembung *nulak* minangka gagasan ingkang tingkat kawigatosanipun paling alit, utawi kalebet gagasan ingkang mligi. dipunlajengaken tembung *uwal* saha *ngadoh* menika perangan ingkang tingkat kawigatosanipun saya minggah. Dipunlajengaken frasa *emoh dirangkul* minangka gagasan ingkang paling dhuwur utawi umum. Frasa *emoh dirangkul* ngemot gagasan ingkang umum amargi *emoh dirangkul* menika njlentrehaken perangan-perangan saking gagasan saderengipun. Babagan ingkang kalebet kegiatan *emoh dirangkul* inggih menika *nulak, uwal, saha, ngadoh*.

Maknanipun taksih gayut kaliyan tembung ingkang dipunginakaken saha boten ngemot teges tambahan. Ukara *Trengginas nulak, uwal, ngadoh, emoh*

dirangkul ngandharaken bilih paraga Trengginas boten purun dipunrangkul saha dikangeni dening paraga Abrit. Penganggit ngginakaken *frasa nulak, uwal, ngadoh, emoh dirangkul* kangge nggambaraken dhateng pamaos bilih paraga Trengginas menika boten gadhah raos tresna dhateng paraga Abrit. *Frasa nulak, uwal, ngadoh, emoh dirangkul* wonten ing impenipun paraga Abrit, minangka pratanda bilih paraga Trengginas bakal nulak raos tresnanipun paraga Abrit.

Ginanipun lelewaning basa *klimaks* wonten pethikan nginggil, kangge suka daya pangaribawa kaendahan. Ukara *Trengginas nulak, uwal, ngadoh, emoh dirangkul* endah menggahing panganggenipun basa. *Frasa nulak, uwal, ngadoh, emoh dirangkul* minangka tetembungan ingkang tegesipun meh sami inggih menika ngandharaken bab *penolakan*. Penganggit ngginakaken *frasa nulak, uwal, ngadoh, emoh dirangkul* kangge maringi daya kaendahan saengga pamaos saged ngraosaken endah awit tembung-tembung ingkang dipunwaos namung sekilas.

d. Antiklimaks

Antiklimaks inggih menika lelewaning basa ingkang dipunginakaken kangge mujudaken gagasan ingkang dipunandharaken kanthiurut saking babagan ingkang wigatos dumugi babagan ingkang kirang wigatos utawi saking perangan ingkang umum dumugi perangan mligi (Keraf, 2005: 125). *Antiklimaks* minangka kuwalikan saking lelewaning basa *klimaks*.

Wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata, dhata ingkang awujud ukara, jinisipun *Antiklimaks* kapanggihaken namung setunggal kanthi makna sinerat saha ginanipun kangge ngandharaken gagasan. Dhata menika saged dipuntingali wonten ngandhap menika.

- (27) *Omah kuwi panggung tingkat loro, magrong-magrong, ngisor kamar tidhure papat, ndhuwur telu, durung kepetung kamar pembantu, garasi, sepen lan kamar mandhi ngisor- ndhuwur.* (dhata 4)

Wonten pethikan nginggil, kapanggihaken lelewaning basa *antiklimaks* kanthi wujud *satuan lingual ukara*. Ukara nginggi kadadosan saking *klausa 1*→ *omah kuwi*: jejer, *panggung tingkat loro*: wasesa, *klausa 2*→ *magrong-magrong*: wasesa, *klausa 3*→ *dhuwur telu*: wasesa, *klausa 4*→ *durung kepetung*: wasesa, *kamar pembantu*: lesan, *klausa 5*→ *garasi*: lesan, *klausa 6*→ *sepen lan kamar mandi ngidor dhuwur*: lesan.

Wonten ing ukara nginggil, *frasa omah kuwi panggung tingkat loro* minangka perangan ingkang sipatipun umum. Dipunlajengaken tembung dwilingga *magrong-magrong*, saha *frasa ngisor kamar tidhure papat, ndhuwur telu, durung kepetung kamar pembantu, garasi, sepen lan kamar mandhi ngisor-ndhuwur* minangka perangan ingkang sipatipun langkung mligi. *Frasa omah kuwi panggung tingkat loro* gadhah sipat umum amargi taksih ngandharaken perangan-perangan mligi salajengipun. *Frasa* menika jlentrehaken *kawontenan griya* ananging mapan ing wiwitan ukara. Tembung *magrong-magrong, frasa ngisor kamar tidure papat, ndhuwur telu, kamar pembantu, garasi, sepen lan kamar mandi* minangka babagan ingkang kalebet peranganing *kawontenan griya*. Dhata kasebat ugi mujudaken sipat ingkang tingkat kawigatosanipun saya alit. Saking dhata nginggil tembung *omah* minangka perangan ingkang umum, lajeng tembung *garasi, kamar tidhur, sepen*, saha *kamar mandi* minangka perangan ingkang mligi. ingkang dipunandharaken sasampunipun tembung *omah*.

Maknanipun sinerat amargi boten ngemot teges tambahan. Ukara kasebat ngandharaken perangan-perangan ruwangan griya ingkang maneka warna. Penganggit ngginakaken ukara *omah kuwi panggung tingkat loro, magrong-magrong, ngisor kamar tidhure papat, ndhuwut telu, durung kepetung kamar pembantu, garasi, sepen lan kamar mandhi ngisor- ndhuwur*. Kangge nggambaraken dhateng pamaos bilih paraga menika gadhah griya ingkang wujudipun ageng. Saged dipuntingali saking maneka warna papan saha ruwangan ingkang dipunsebataken. Menika kangge pratandha bilih paraga kalebet tiyang ingkang pagesanganipun sae saha kepenak.

Ginanipun lelewaning basa *antiklimaks* wonten pethikan nginggil, kangge ngandharaken gagasan. Ukara *omah kuwi panggung tingkat loro, magrong-magrong, ngisor kamar tidhure papat, ndhuwut telu, durung kepetung kamar pembantu, garasi, sepen lan kamar mandhi ngisor- ndhuwur* minangka pamanggih ingkang dipunandharaken dening penganggit. Penganggit ngginakaken ukara menika kangge paring pirsa dhateng pamaos bab peranganing griya wonten ing salebeting cariyos kanthi sarana seratan. Wonten bab menika pamaos saged mendhet maksud saking ukara kasebat, ingkang minangka gagasan saking *imajinasi* penganggit. Pamaos dados mbayangaken ruwangan-ruwangan wonten ing griya kasebat. Saengga ndadosaken pamaos mangertosi kados pundi wujudipun griya ingkang ageng menika.

e. Satire

Satire inggih menika lelewaning basa ingkang mujudaken rentetaning basa kangge maksud nggegujeng, ngina utawi nolak samukawis. *Satire* ngemot *kritik* babagan kalepatanipun tiyang kanthi ancas supados nindakaken patrap ingkang langkung becik (Keraf, 2005: 144). *Satire* inggih menika lelewaning basa ingkang awujud pamanggih, saged kapanggihaken wonten ing wacana utawi drama (Tarigan, 1985: 70).

Lelewaning basa *satire* awujud ukara ingkang kapanggihaken wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata, namung kapanggihaken ingkang maknanipun sinerat. Makna sinerat ingkang dipunwujudaken wonten ing lelewaning basa *satire* taksih kapilah malih miturut ginanipun. Ginanipun lelewaning basa *satire* ingkang mujudaken makna sinerat, inggih menika kangge ngandharaken gagasan, saha kangge mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan. Panganggenipun lelewaning basa *satire* kanthi makna sinerat dipunandharaken miturut ginanipun, saged dipuntingali kados ngandhap menika.

1) Ngandharaken gagasan

Dhata ingkang awujud ukara, jinisipun *satire*, maknanipun sinerat, ginanipun kangge ngandharaken gagasan ingkang kapanggihaken wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata, saged dipuntingali wonten pethikan ngandhap menika.

- (28) *“Padha karo gambaran anggota partai sing tansah gawe pradhondhi ngongrong pemerintah, sing tansah arep ngukuhi karep nguwasani bandha lan negara, alasane ngatur Negara, yen sing ngatur dudu dheweke ya dijegal, didemo, disabot, pokok angger negara geger.”*
(dhata 27)

Wonten pethikan nginggil, kapanggihaken lelewaning basa *satire* kanthi wujud *satuan lingual ukara*. Ukara nginggil kaperang dados mapinten-pinten *klausa*. Dhata wonten nginggil kalebet *satire* amargi ngemot panyaruwe kangge patrapipun pihak sanes. Dhata wonten nginggil perangan ingkang ngemot panyaruwe saged dipuntingali saking *frasa anggota partai sing tansah gawe pradhondhi ngongrog pemerintah, frasa arep nguwasani bandha lan Negara, saha frasa pokok angger Negara geger*. Panyaruwe ingkang dipunandharaken menika sejatosipun kangge nyindhir para pejabat-pejabat Negara saha para wakil rakyat. Wonten dhata nginggil penganggit ngginakaken paraga Lirih wonten ing roman Cintrong Paju-pat minangka sarana kangge ngandharaken kekiranganipun pamarentah. Penganggit mujudaken basa *satire* kanthi wujud *argument*. Ancasipun supados pamaos nderek mangertosi kawontenan ingkang sejatosipun saweg kalampah wonten Negara kita.

Maknanipun sinerat amargi boten ngemot teges tambahan. Ukara kasebat ngandharaken bilih anggota partai namung saged ndamel pradhondhi saha saingan supados pikantuk kursi jabatan. Saengga saged nguwaosi banda saha Negara. Anggenipun saingan ugi kanthi cara boten becik, kanthi cara licik ingkang saged ndadosaken pihak sanesipun cilaka sanajan taksih setunggal Negara. Penganggit mujudaken *satire* kados nginggil kangge nggambaraken dhateng pamaos bilih manungsa jaman samenika sami saingan supados pikantuk jabatan. Kanthi melbet wonten ing anggota partai. Anggenipun demo sami ngginakaken embel-embel janji ingkang mitadosi. Ananging menawi sampun pikantuk jabatan, ingkang dipuntindakaken malah mblenjani janji.

Ginanipun lelewaning basa *satire* wonten pethikan nginggil, kangge ngandharaken gagasan. Ukara *padha karo gambaran anggota partai sing tansah gawe pradhondhi ngongrong pemerintah, sing tansah arep ngukuhi karep nguwasani bandha lan negara, alasane ngatur Negara, yen sing ngatur dudu dheweke ya dijegal, didemo, disabot, pokok angger negara geger* minangka pamanggih ingkang dipunandharaken dening penganggit. Penganggit ngginakaken ukara menika kangge paring pirsu dhateng pamaos bab kawontenan ingkang kalampah ing salebeting demokrasi. Ukara ingkang dipunandharaken nginggil minangka *imajinasi* penganggit bilih penganggit boten sarujuk caranipun partai politik wonten ing Negara Indonesia.

2) Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan

Dhata ingkang awujud ukara, jinisipun *satire*, maknanipun sinerat, ginanipun kangge mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan ingkang kapanggihaken wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata, saged dipuntingali wonten pethikan ngandhap menika.

- (29) “*Sing arep kokwehwehake marang negaramu iki apa. Negaramu iki bobrok marga kesugihane dikorupsi wong pinter bangsa dhewe saakeh-akehe, sing titele tumpuk undhung, durjana nganggo dhasi.*” (dhata 33)

Wonten pethikan nginggil, kapanggihaken lelewaning basa *satire* kanthi wujud *satuan lingual* ukara. Dhata wonten nginggil kalebet *satire* amargi ngemot panyaruwe kangge patrapipun pihak sanes. Dhata wonten nginggil perangan ingkang ngemot panyaruwe saged dipuntingali saking klausa *negaramu iki bobrok marga kesugihane dikorupsi wong pinter bangsa dhewe saakeh-akehe*. Panyaruwe

ingkang dipunandharaken menika sejatosipun kangge nyindhir para pejabat-pejabat Negara. *Frasa sing titele tumpuk undhung* menika njlentrehaken tiyang ingkang gadhah jabatan dhuwur wonten ing pamarentahan. Wonten dhata nginggil penganggit ngginakaken paraga Abrit wonten ing roman Cintrong Paju-pat minangka sarana kangge ngandharaken kekiranganipun para pejabat Negara. Penganggit mujudaken basa *satire* kanthi wujud *argument*. Ancasipun kangge nyindhir para pejabat Negara ingkang sampun semena-mena ndadosaken Negara bangkrut. Amargi kesugihe sami dipunkorupsi.

Maknanipun sinerat amargi boten ngemot teges tambahan. Ukara kasebat ngandharaken bilih Negara Indonesia wonten ing jaman samenika sampun bobrok amargi bandanipun dipunpendheti dening para pejabat ingkang boten tanggungjawab. Penganggit mujudaken *satire* kados ukara nginggil kangge nggambaraken dhateng pamaos, bilih pejabat Negara ingkang gadhah pangkat dhuwur kathah ingkang tebih saking raos tanggungjawab. Wonten ing Negara Indonesia kathah koruptor ingkang umpet-umpetan mendheti arto saha bandanipun Negara. Negara boten saged mbedakaken pundi pejabat ingkang *bermoral* saha pejabat ingkang boten *bermoral*.

Ginanipun lelewaning basa *satire* wonten pethikan nginggil, kangge mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan. Ukara nginggil mujudaken kesan bilih paraga Abrit menika boten remen kaliyan patrapipun para pejabat. Kesanipun sedaya pejabat Negara Indonesia ingkang ngangge dhasi menika sampun boten saged dipunpercaya malih. Amargi wonten ing kasunyatan kathah warta ingkang paring pirsu bilih pejabat-pejabat samenika kathah ingkang sampun

ketangkep dening Komisi Pemberantasan Korupsi. Dipunlajengaken para koruptor ingkang sampun dipenjara ugi taksih saged dolan wonten pundi-pundi. Dhata kasebat ndadosaken pamaos sarujuk awit pamanggihipun penganggit. Amari *satire* ingkang dipunandharaken kados ukara nginggil, menika njlentrehaken kawontenan ingkang saweg kalampah ing Negara Indonesia samenika.

f. Sinisme

Sinisme inggih menika lelewaning basa ingkang awujud sindhiran. *Sinisme* meh sami kaliyan *ironi*, ananging sipatipun langkung kasar (Tarigan, 1985:91). Wonten ing lelewaning basa *sinisme*, wujudipun sindhiran menika ngemot kesan ngina.

Lelewaning basa *sinisme* awujud ukara ingkang kapanggihaken wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata, namung kapanggihaken ingkang maknanipun sinerat. Makna sinerat ingkang dipunwujudaken wonten ing lelewaning basa *sinisme* taksih kapilah malih miturut ginanipun. Ginanipun lelewaning basa *sinisme* ingkang mujudaken makna sinerat, inggih menika kangge mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan, saha kangge nggambaraken raos-pangraos paraga. Panganggenipun lelewaning basa *sinisme* kanthi makna sinerat dipunandharaken miturut ginanipun, saged dipuntingali kados ngandhap menika.

1) Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan

Dhata ingkang awujud ukara, jinisipun *sinisme*, maknanipun sinerat, ginanipun kangge mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan ingkang

kapanggihaken wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata, saged dipuntingali wonten pethikan ngandhap menika.

- (30) “*Luhur kuwi Dhirektur Anom, kowe kuwi mung pegawe biyasa! **Mung saking kemayumu thok, Luhur ketarik kokgodha.***” (dhata 79)

Wonten pethikan nginggil, kapanggihaken lelewaning basa *sinisme* kanthi wujud *satuan lingual ukara*. Ukara kasebat kadadosan saking *Klausa 1* → *mung saking kemayumu thok*: wasesa, *Klausa 2* → *Luhur*: jejer, *ketarik kokgodha*: wasesa. *Frasa kemayumu* wonten dhata nginggil njlentrehaken tiyang etri ingkang sok ayu, mratingkah kirang jatmika saha boten anteng solah bawanipun. *Frasa ketarik kokgodha* wonten ukara nginggil, njlentrehaken bilih paraga Lirih menika tiyang estri ingkang pancen ayu pasuryanipun. Saengga paraga Luhur gampang kegodha manahipun. Ukara *mung saking kemayumu thok Luhur ketarik kokgodha*, ngemot bab nyindhir paraga. Sejatosisipun paraga Lirih boten ngantos nindakaken polah ingkang kirang jatmika, ananging pancen patrapipun ingkang prasaja ingkang ndadosaken paraga Luhur ketarik manahipun. Tembung *kemayu* wonten ukara kasebat dipunraosaken kasar. Amargi gadhah makna ingkang boten becik.

Maknanipun sinerat amargi boten ngemot teges tambahan. Ukara *mung saking kemayumu thok Luhur ketarik kokgodha* ngandharaken bilih paraga Luhur sampun kegodha manahipun dhateng paraga Lirih awit solah bawanipun. Wonten dhata kasebat ibu saking paraga Luhur menika ngina paraga Lirih amargi sampun wantun nggodha putranipun. Wonten dhata kasebat makna ingkang saged dipunpendhet sejatosipun bab tata krama. Prayoginipun manungsa menika gadhah sipat andhap asor saha sugih pangapura kangge ngrampungaken satunggaling

perkawis. Ampun ngginakaken emosi saha basa-basa kirang becik anggenipun dipunmirengaken. Dhata kasebat mujudaken basa ingkang kasar saha ngemot penegasan ingkang saged ndadosaken sakit ing penggalih.

Ginanipun lelewaning basa *sinisme* wonten pethikan nginggil, kangge mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan. Ukara *mung saking kemayumu thok Luhur ketarik kokgodha* mujudaken kesan bilih paraga Lirih minangka tiyang estri ingkang boten becik. Kesanipun paraga Lirih menika remen nggodha tiyang kakung ingkang sugih saha gadhah jabatanipun dhuwur. Wonten ing kawontenan nalika ibu saking paraga Luhur saweg emosi saengga mocapaken tetembungan ingkang boten ngremenaken. Saking dhata kasebat pamaos ugi saged ngraosaken kesan ingkang dipunwujudaken. Pamaos bakal mikir bilih ibu saking paraga Luhur menika tiyang ingkang boten ngertos tata krama, saha tiyang ingkang *emosional*. Boten dipunpikir rumiyin bilih badhe nindakaken samukawis.

2) Nggambaraken raos-pangraos paraga

Dhata ingkang awujud ukara, jinisipun *sinisme*, maknanipun sinerat, ginanipun kangge nggambaraken raos-pangraos paraga ingkang kapanggihaken wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata, saged dipuntingali wonten pethikan ngandhap menika.

(31) “*Embuh! Ayu-ayu judhese kaya ngono. Amit-amit ya ngono kuwi yen kulina main sinetron.*” (dhata 63)

Wonten pethikan nginggil, kapanggihaken lelewaning basa *sinisme* kanthi wujud *satuan lingual ukara*. Dhata wonten nginggil kalebet ukara amargi

kawiwitan mawi aksara kapital saha dipunpungkasi mawi tandha titik. Ukara kasebat kadadosan saking tembung dwilingga *ayu-ayu* minangka jejjer saha *frasa judhese kaya ngono* minangka wasesa. Dhata *ayu-ayu judhese kaya ngana* ngemot sindhiran ingkang sipatipun langkung kasar tinimbang *ironi*. Amargi anggenipun ngandharaken kanthi cara langsung tanpa ngginakaken basa pujian kados dene wonten *ironi*. Tembung *ayu* ingkang mapan ing wiwitan ukara saged ndadosaken basanipun boten radi kasar kados deni *sarkasme*. Dados wonten ing dhata nginggil tembung *judhes* sipat kasaripun *melemah* amrgi kawiwitan mawi tembung *ayu*, ananging siptipun langkung kasar saking *ironi*. Tembung *ayu* wonten dhata nginggil njlentrehaken bilih paraga menika gadhah pasuryan ingkang ayu saha endah. Tembung *judhes* njlentrehaken patrapipun paraga ingkang anggenipun matur radi kasar saha ngginakaken *ekspresi* ingkang medeni. Awit saking menika antawisipun tembung *ayu* saha *judhes* wonten dhata nginggil menika *bertentangan*. Sejatosipun tiyang ingkang pasuryanipun ayu ugi sami-sami gadhah sipat ingkang ayu. dhata nginggil ingkang ndadosaken *sinisme* ketingal saking tembung *judhes*.

Maknanipun sinerat amargi boten ngemot teges tambahan. Ukara *ayu-ayu judhese kaya ngana* ngandharaken bilih paraga Abrit minangka tiyang estri ingkang pasuryanipun ayu ananging anggenipun matur *judhes* saha boten alus solah bawanipun. Wonten dhata kasebat Paraga Lirih ngina paraga Abrit amargi gadhah sipat ingkang boten jumbuh kaliyan parasipun. Penganggit ngginakaken ukara *ayu-ayu judhese kaya ngana* kangge nggambaraken dhateng pamaos bilih tiyang ingkang gadhah pawakan sae saha pasuryanipun ayu dereng mesti bakal

gadhah sipat ingkang becik. Tembung *judhes* ingkang dipunginakaken ancasipun kangge nyindhiri paraga Abrit, supados paraga Abrit boten nindakaken patrap menika malih amargi gadhah pasuryan ingkang ayu.

Ginanipun lelewaning basa *sinisme* wonten pethikan nginggil, kangge nggambaraken raos-pangraos paraga. Ukara *ayu-ayu judhese kaya ngana* ngandharaken bilih paraga Lirih boten remen kaliyan patrapipun paraga Abrit. Paraga Lirih ngraos boten narima awit patrapipun paraga Abrit ingkang matur sakkarepipun piyambak tanpa mikir bakal ndadosaken sakit ing penggalih menapa boten. Awit saking menika paraga Lirih mocapaken tembung-tembung ingkang radi kasar kangge nyindhiri paraga Abrit. Supados paraga Abrit menika mangertosi bilih patrapipun boten sae minangka tiyang estri ingkang pasuryanipun ayu.

g. Sarkasme

Sarkasme inggih menika lelewaning basa ingkang mujudaken sindhiran pedes saha saged ndadosaken sakit ing penggalih (Poerwadarminta wonten ing Tarigan 1985:92). Poerwadarminta ugi nyebataken, menawi dipuntandingaken antawisipun *ironi* saha *sinisme*, lelewaning basa *sarkasme* sipatipun langkung kasar tingkat sindhiranipun.

Wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata, dhata ingkang awujud ukara, jinisipun *sarkasme* kapanggihaken namung setunggal kanthi makna sinerat saha ginanipun kangge mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan. Dhata menika saged dipuntingali wonten pethikan ngandhap menika.

- (32) “*Iki? gene ya mung kaya ngene wae. Ayune ki ya neng endi? Leres menika Mbakyu, larenipun?*” akhire Arum nyuwun pirsia Kinyis. (dhata 75)

Wonten pethikan nginggil, kapanggihaken lelewaning basa *sarkasme* kanthi wujud *satuan lingual ukara* inggih menika *ayune ki ya neng endi*. Dhata kasebat kadadosan saking *ayune* minangka jejer saha *ki ya neng endi* minangka wasesa. Dhata kasebat mujudaken lelewaning basa *sarkasme* amargi dipuntingali saking panganggenipun basa, paraga ngginakaken basa ingkang sipatipun kasar. Ukara *ayune ki ya neng endi* dipunandharaken dening paraga Arum kanthi nyuwanten ngina. Ukara kasebat njlentrehaken bilih paraga Arum saha Paraga Kinyis menika sengit sanget kaliyan paraga Lirih. Saengga mocapaken tetembungan ingkang sipatipun kasar sanget.

Maknanipun sinerat amargi boten ngemot teges tambahan. Ukara *ayune ki ya neng endi* ngandharaken bilih paraga Lirih minangka wanita ingkang awon pasuryanipun. Wonten bab kasebat ugi ngandharaken bilih paraga Kinyis saha paraga Arum ingkang sengit sanget dhateng paraga Lirih amargi patrapipun paraga Lirih dipunraosaken boten becik. Saengga paraga Arum mocapaken basa ingkang saged ndadosaken sakit ing manahipun paraga Lirih. Penganggit njlentrehaken dhateng pamaos babagan patrapipun paraga Kinyis saha paraga Arum ingkang boten lembah manah saha andhap asor anggenipun ngrampungaken perkawis. Penganggit ugi badhe maringi pirsu babagan tata krama, sejatosipun manungsa ampun ngginakaken emosi anggenipun ngrampungaken satunggaling perkawis.

Ginanipun lelewaning basa *sinisme* wonten pethikan nginggil, kangge mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan. Ukara *ayune ki ya neng endi* ingkang dipunkajengaken tumrap paraga Lirih mujudaken kesan bilih paraga Lirih

menika wanita ingkang awon saha boten pantes pacangan kaliyan paraga Luhur minangka calon dhirektur. Wonten dhata kasebat kesanipun tiyang ingkang misuwur drajatipun kedah pikantuk tiyang ingkang musuwur saha sugih banda. Dhata kasebat ugi njlentrehaken bilih tiyang ingkang bagus menika pantes pikantuk pacangan ingkang pasuryanipun ayu. Sananjan gadhah sipat ingkang ala saha patrapipun boten becik.

h. Silepsis

Silepsis inggih menika lelewaning basa ingkang ngginakaken kalih *konstruksi rapatan*. Wonten ing *silepsis*, *konstruksi* ingkang dipunginakaken saking perangan *gramatikal* menika leres ananging saking perangan *semantik* lepat (Keraf, 2005: 135).

Wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata, dhata ingkang awujud ukara, jinisipun *silepsis* kapanggihaken namung setunggal kanthi makna sinerat saha ginanipun kangge mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan. Dhata menika saged dipuntingali wonten ngandhap menika.

(33) “*His! Kuwi dudu penggawean. **Kuwi bojo lan jodho**. Emoh aku, aja keladuk mrono dhisik.*” (dhata 49)

Wonten pethikan nginggil, kapanggihaken lelewaning basa *silepsis* kanthi wujud *satuan lingual ukara* inggih menika *kui bojo lan jodho*. Saking dhata kasebat, *konstruksi* ingkang jangkep inggih menika *kuwi bojo lan kuwi jodho*. Tembung *bojo* saha tembung *jodho* ing ukara kasebat mujudaken makna *gramatikal* ingkang beda. Tembung *bojo* menika gadhah makna *denotatif* inggih

menika garwa utawi tiyang ingkang dados pacangan wonten ing pagesangan. *Bojo* saged dipuncepeng saha saged dipuntingali wujudipun kanthi langsung. Tembung *jodho* menika gadhah makna *konotatif* inggih menika samukawis ingkang sampun dipunkodrataken dados pacangan wonten donya. *Jodho* menika dereng tamtu awujud tiyang, *jodho* saged awujud banda utawi padamelan.

Maknanipun sinerat amargi boten ngemot teges tambahan. Ukara *kuwi bojo lan kui jodho* ngandharaken bilih paraga Lirih nolak paraga Luhur kanthi cara boten langsung. Wonten dhata kasebat paraga Luhur nyuwun supados saged tepang langkung caket malih kaliyan paraga Lirih ngantos nyrempet-nyrempet babagan *jodho*. Penganggit ngginakaken ukara *kuwi bojo lang jodho* kangge nggambaraken dhateng pamaos bilih *bojo* saha *jodho* menika samukawis ingkang boten saged dipungampangaken. Sejatosisipun manungsa kedah tliti anggenipun pados *bojo* amargi kangge pacangan ing pagesangan saklawase.

Ginanipun lelewaning basa *silepsis* wonten pethikan nginggil, kangge mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan. Ukara *kuwi bojo lan kui jodho* ingkang dipunkajengaken dening paraga Lirih, mujudaken kesan bilih paraga Lirih menika tiyang ingkang tliti saha boten gampil kaprabawa saking tiyang ingkang nembe dipuntepang. Wonten ing kawontenan nalika paraga Lirih nembe pitepungan kaliyan paraga Luhur, paraga Lirih kedah ngantos-antos amargi dereng mangertos kados pundi patrapipun paraga Luhur ing kasunyatanipun. Ukara *kuwi bojo lan kui jodho* ugi njlentrehaken bilih paraga Lirih minangka tiyang ingkang gemi, nastiti, ngati-ati anggenipun nindakaken samukawis supados boten dhawah ing margi ingkang salah.

BAB V PANUTUP

A. Dudutan

Adhedhasar asiling panaliten saha pirembagan ingkang sampun dipunandharaken wonten ing bab IV, saged dipunpendhet dudutan. Dudutan tumrap panggenipun lelewaning basa *pertentangan* wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata dipunandharaken kados ngandhap menika.

1. Wujud *satuan lingual* lelewaning basa *pertentangan* ingkang kapanggihaken wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata, menika awujud tembung, *frasa*, *klausa*, saha ukara.
2. Wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata kapanggihaken 15 jinis lelewaning basa *pertentangan*. Lelewaning basa *pertentangan* ingkang kapanggihaken inggih menika *hiperbola*, *litotes*, *oksimoron*, *paronomasia*, *anastrof*, *zeugma*, *silepsis*, *inuendo*, *histeron proteron*, *antifrasis*, *klimaks*, *antiklimaks*, *satire*, *sinisme*, saha *sarkasme*. Lelewaning basa *pertentangan* wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata nedahaken bilih penganggit gadhah kasagedan ngginakaken maneka warna lelewaning basa. Panganggenipun lelewaning basa ingkang maneka warna saged nambahi kaendahan wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata.
3. Jinising makna lelewaning basa *pertentangan* ingkang kapanggihaken wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata, inggih menika makna sinerat saha makna boten sinerat. Wonten ing karya sastra makna minangka

perangan ingkang wigatos, amargi basa ingkang dipunginakaken penganggit boten tamtu ngginakaken basa ingkang prasaja saengga saged dipunmangertosi kanthi makna denotatif utawi makna langsung.

4. Ginanipun lelewaning basa *pertentangan* wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata inggih menika kangge ngandharaken gagasan, suka daya pangaribawa kaendahan, mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan, nggesangaken gambaran, saha nggambaraken raos-pangraos paraga. Ginanipun lelewaning basa *pertentangan* ingkang kapanggihaken dipunjumbuhaken kaliyan konteks saha tembung-tembung ingkang nyurung.

Karya sastra awujud roman mbetahaken basa ingkang endah, sae, saha *variatif* supados saged narik kawigatosan pamaos. Lelewaning basa *pertentangan* wonten ing roman Cintrong Paju-pat dipunginakaken penganggit minangka pirantos kangge nggambaraken pesan ingkang badhe dipunandharaken. Lelewaning basa *pertentangan* wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata saged nambahi *nilai estetika* ingkang gayut kaliyan kaendahan. Basa ingkang endah langkung narik kawigatosan menawi dipunwaos.

B. Pamrayogi

1. Wonten ing panaliten menika namung ngrembag saperangan saking maneka warna lelewaning basa, inggih menika bab lelewaning basa *pertentangan*. Awit saking menika, kedah dipuntindakaken panaliten salajengipun tumrap roman menika supados mujudaken teori ingkang langkung jangkep.
2. Panaliten babagan lelewaning basa kedah dipunlajengaken supados boten winates wonten ing karya sastra roman kemawon, ananging kedah

dipunwontenaken ing karya sastra sanesipun kados dene novel, cerkak, cerbung, geguritan, saha karya sastra sanesipun.

C. Implikasi

Asiling panaliten menika ngandharaken bilih wonten ing roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata kathah ngginakaken maneka warna jinis lelewaning basa *pertentangan*. Panaliten menika gadhah paedah kangge nambahi kempalan asiling panaliten ingkang gayut kaliyan bidang *stilistika*, mliginipun babagan lelewaning basa *pertentangan* wonten ing karya sastra roman.

Asiling panaliten tumrap roman Cintrong Paju-pat anggitanipun Suparto Brata babagan wujud *satuan lingual*, jinis, makna, saha ginanipun lelewaning basa *pertentangan*, saged dipunpendhet manpangatipun kangge mbiyantu pamaos supados langkung mangertosi lelewaning basa ingkang dipunginakaken dening Suparto Brata.

Kangge mahasiswa program studi Pendidikan Bahasa Jawa, asiling panaliten menika saged dipundadosaken kawruh babagan *stilistika* mliginipun lelewaning basa *pertentangan*. Gayut kaliyan pamulangan, asiling panaliten menika saged dipunginakaken minangka *referensi* anggenipun nyinau bab lelewaning basa *pertentangan* ingkang gayut kaliyan wujud *satuan lingual*, jinis, makna saha ginanipun wonten ing karya sastra.

KAPUSTAKAN

- Achmadi, Muchin. 1988. *Materi Dasar Pengajaran Komposisi Bahasa Indonesia*. Jakarta: Departemen Pendidikan dan Kebudayaan Direktorat Jenderal Pendidikan Tinggi Proyek Pengembangan Lembaga Pendidikan Tenaga Kependidikan.
- Aminuddin. 1995. *Stilistika Pengantar Memahami Bahasa dalam Karya Sastra*. Semarang: IKIP Semarang Press.
- Brata, Suparto. 2010. *Cintrong Paju-Pat*. Yogyakarta: Narasi.
- Candra, Dewi Febriana. 2011. *Penggunaan Gaya Bahasa Perbandingan Dalam Puisi Jawa Modern Karya Muhammad Yamin*. Skripsi. Yogyakarta: Program Studi Pendidikan Bahasa Jawa, FBS UNY.
- Chaer, Abdul. 1990. *Pengantar Semantik Bahasa Indonesia*. Jakarta: Rineka Cipta.
- Endraswara, Suwardi. 2011. *Metodologi Penelitian Sastra Epistemologi, Model, Teori, dan Aplikasi*. Yogyakarta: CAPS.
- Fananie, Zainuddin. 2000. *Telaah Sastra*. Surakarta: Muhammadiyah University Press.
- Keraf, Gorys. 2005. *Diksi dan Gaya Bahasa*. Jakarta: Gramedia Pustaka Utama.
- , 1981. *Diksi dan Gaya Bahasa Komposisi Lanjutan I*. Flores: Nusa Indah.
- Mulyana. 2009. *Linguistik Umum*. Yogyakarta: Fakultas Bahasa dan Seni UNY.
- Nasution, M.A. 2003. *Metode Research Penelitian Ilmiah*. Jakarta: Bumi Aksara.
- Nurgiyantoro, Burhan. 2009. *Teori Pengkajian Fiksi*. Yogyakarta: Gajah Mada University Press.
- Nurhayati, Endang & Siti Mulyani. 2006. *Linguistik Bahasa Jawa Kajian Filologi, Morfologi, Sintaksis dan Semantik*. Yogyakarta: Bagaskara.
- Pradopo, Rachmat Djoko. 2002. *Pengkajian Fiksi*. Yogyakarta: Gajah Mada University Press.
- , 1990. *Pengkajian Puisi*. Yogyakarta: Gajah Mada University Press.

- Purbowati, Dewi. 2012. *Gaya Bahasa Perbandingan Dalam Kumpulan Roman Seri Randha Cocak Karya Suparto Brata*. Skripsi. Yogyakarta: Program Studi Pendidikan Bahasa Jawa, FBS UNY.
- Ratna, Nyoman Kutha. 2009. *Stilistika Kajian Puitika Bahasa, Sastra, dan Budaya*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar.
- Sayuti, Suminto A. 1985. *Puisi dan Pengajarannya: Sebuah Pengantar*. Semarang: IKIP Semarang Press.
- Somer, dkk. 1969. *Literature and Rhetoric An Anthologi for Composition*. USA: Scott, Foresman Company.
- Subalidinata. 1994. *Kawruh Kasusastran Jawa*. Yogyakarta: Yayasan Pustaka Utama.
- Sudaryanto. 1988. *Metode Lingusitik*. Yogyakarta: Gajah Mada University Press.
- Sudaryat, Yayat. 2009. *Makna dalam Wacana Prinsip-prinsip Semantik dan Pragmatik*. Bandung: Yrama Widya.
- Sudjiman, Panuti. 1993. *Bunga Rampai Stilistika*. Jakarta: Temprint.
- Tarigan, Henry Guntur. 1985. *Pengajaran Gaya Bahasa*. Bandung: Angkasa.
- , 1985. *Pengajaran Semantik*. Bandung: Angkasa.
- Waluyo, Herman J. 1987. *Teori dan Apresiasi Puisi*. Jakarta: Erlangga.
- Wellek, Rene dan Austin Warren. 1946. *Theory of Literature*. New York: A Harvest Book.

LAMPIRAN

Tabel 3. Analisis Wujud Satuan Lingual, Jinis, Makna, saha Ginanipun Lelewaning Basa *Pertentangan* wonten ing Roman Cintrong Paju-Pat Anggitanipun Suparto Brata.

No.	Konteks	Dhata	Jinis Lelewaning Basa <i>Pertentangan</i>																				Makna		Ginanipun					Katrangan	
			Hb	Lt	Ir	Ok	Pr	Pl	Zg	Sl	St	In	At	Pd	Kl	Ak	Ap	An	Af	Hp	Hi	Sm	Sk	Sn	BSn	NG	SE	MK	GG		NR
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)
1.	Luhur lenggah ing ruwang tamu, sinambi maos Koran lajeng pirsa pawartos bab piyambakipun kanthi raos gela.	“ <i>Acara gendheng-gendhengan! Bu iki gambar pawarta apa ta? Wartawane kok usil timen!</i> ” (CPP27 / P1)																													<div>- Tembung dwilingga: <i>gendheng-gendhengan</i></div> <div>- <i>Sinisme</i>: basanipun ingkang dipunraosaken kasar.</div> <div>- Maknanipun sinerat: ngandharaken raos boten remen saking manahipun paraga Luhur.</div> <div>- Nggambaraken raos-pangraos paraga: paraga Luhur ngraos nesu awit pawartos babagan dhiripun ingkang boten leres.</div>

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)	
2.	Wedharan penganggit anggenipun ngandharaken kawontenan pepanggihan antawisipun Abrit Mayamaya saha Luhur Dirgantara wonten ing ruwang kantor Bale Prodhuksi.	Kuwi genah potret sing dicepret dhek wingi, ing ruwang Dhirektur Pratama Kantor Bale Produksi Manahira Advertising Agency. (CPP27 / P1)	V																					V			V					<ul style="list-style-type: none"> - Frasa: potret → <i>inti, sing dicepret</i> → <i>atributif</i>. - Hiperbola: <i>potret sampun ateges foto utawi gambar, taksih dipuntambahi dicepret</i>. - Maknanipun sinerat: ngandharaken kawontenan ing kegiatan foto-foto wonten satunggaling papan. - Suka daya pangaribawa kaendahan: <i>potret sing dicepret</i> endah menggahing panganggenipun tembung.
3.	Wedharan penganggit anggenipun ngandharaken kawontenan	Wis kulina, isuk umun-umun, Arum Satuhu wis uwet ing	V																					V			V					<ul style="list-style-type: none"> - Frasa: isuk→<i>inti, umun-umun</i> → <i>atributif</i>. - Hiperbola: <i>isuk ateges wayah enjing, taksih</i>

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)
	wayah enjing.	<i>pawon,nyiyapa ke sarapan kanggo sing padha arep lunga ngantor. (CPP27 / P3)</i>																													dipuntambahi <i>umun- umun</i> ingkang nedahaken bilih wayah enjing ingkang taksih enggal sanget - Maknanipun sinerat: ngandharaken kawontenan wayah enjing ingkang taksih enggal sanget ngantos srengenge dereng sumurub. - Suka daya pangaribawa kaendahan: endah menggahing panganggenipun tembung ingkang dhapuk kaendahan saking purwakanthi <i>–un –un</i> .
4.	Wedharan penganggit anggenipun ngandharaken	<i>Omah kuwi panggung tingkat loro, magrong-</i>																													- Ukara: dipunwiwiti mawi aksara murda saha wekasanipun mawi tandha titik. Saha

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)	
	kawontenan griya.	<i>magrong, ngisor kamar tidhure papat, ndhuwut telu, durung kepetung kamar pembantu, garasi, sepen lan kamar mandhi ngisor-ndhuwur.</i> (CPP27 / P3)														V								V		V						kadadosan saking 7 klausa. - <i>Antiklimaks</i> : gagasan ingkang dipunandharaken tingkat kawigatosanipun saya alit utawi saya mandhap. - Maknanipun sinerat: ngandharaken perangan-perangan papan wonten ing satunggaling griya. - Ngandharaken gagasan: basa ingkang dipunginakaken ngemot pawartos ingkang badhe dipunkajengaken dhateng pamaos.
5.	Wedharan penganggit anggenipun ngandharaken kawontenan griya.	<i>Ruwang keluwargane ngoblah-oblah jembar,</i> (CPP27 / P3)	V																					V			V					- <i>Frasa endosentrik</i> : ngoblah-oblah : inti, jembar : atributif. - <i>Hiperbola</i> : ngoblah-oblah sampun ateges wiyar taksih

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)
																															<p>dipuntambahi <i>jembar</i>.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Maknanipun sinerat: ngandharaken kawontenan saking ruwang kulawarga ingkang wiyar sanget. - Suka daya pangaribawa kaendahan: <i>ngoblah-oblah jembar</i> menika endah tumrap panganggenipun tembung, saha ndapuk kaendahan saking purwakanthi –ah –ah.
6.	Wedharan penganggit anggenipun ngandharaken kawontenan griya.	Dipasang meja lan kursi pirang-pirang setel , racake sarwa gumebyar. (CPP28 / P1)	V																					V					V		<ul style="list-style-type: none"> - Frasa endosentrik: Pirang-pirang: atributif, setel: inti. - Hiperbola: <i>pirang-pirang</i> njlentrehaken cacahing perkawis ingkang tanpa wilangan. - Maknanipun sinerat: ngandharaken

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)
																															<p>kawontenan kursi saha meja ingkang cacahipun kathah sanget.</p> <p>- Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan: <i>pirang-pirang setel</i> mujudaken kesan bilih cacahing kursi saha meja menika kathah sanget saha maneka warna.</p>
7.	Luhur lenggah wonten ing sofa ngajeng kamaripun sinambi nonton pawartos <i>infotaiment</i> kanthi ngraosaken gela.	“Wartawan <i>gambliis!</i> Wartawan <i>infotaiment</i> saiki wis padha <i>degsiya</i> , ora ngajeni hak azasi pribadi!” (CPP28 / P6)																													<p>- Tembung: <i>gambliis</i> saha <i>degsiya</i>.</p> <p>- <i>Sarkasme</i>: basanipun dipunraosaken kasar saha boten ngremenaken.</p> <p>- Maknanipun sinerat: ngandharaken bilih paraga Luhur ngina para wartawan ingkang sampun nindakaken patrap boten saha tumindak semena-mena.</p>

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)	
																																- Nggambaraken raos-pangraos paraga: tembung <i>gambli</i> saha <i>deg</i> siya nedahaken bilih paraga Luhur ngraos mangkel manahipun saha boten narima kawontenan kasebat.
8.	Luhur ngendika dhateng ibu bilih piyambakipun dereng siyap dipunpacangaken kaliyan Abrit.	“ <i>Aku isih kepengin ketemu lan srawung dhisik karo Abrit sadurunge kene nduweni kecocogan ati.</i> ” (CPP29 / P3)																														- <i>Frasa: kepengin ketemu</i> → (<i>kepengin: inti, ketemu: atributif</i>) <i>kepengin srawung</i> → (<i>kepengin: inti, srawung: atributif</i>). - <i>Silepsis: ketemu saha srawung</i> wonten ing ukara kasebat mujudaken makna <i>gramatikal</i> ingkang beda. <i>ketemu</i> ngemot makna <i>denotatif</i> ingkang tegesipun kepanggih,

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)
																															<p><i>srawung</i> kalebet makna kias ingkang tegesipun pitepungan supados akrab.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Maknanipun sinerat: ngandharaken bilih paraga Luhur gadhah kekajengan supados ampun kesesa dipunpacangaken kaliyan Abrit. - Nggambaraken raos-pangraos paraga: paraga Luhur boten sarujuk kaliyan caranipun ibu ingkang sakarepipun piyambak macangaken.
9.	Wedharan penganggit ingkang ngandharaken kawontenan ing impenipun	<i>Trengginas nulak, uwal, ngadoh, emoh dirangkul.</i> (CPP30 / P4)													V									V		V					<ul style="list-style-type: none"> - Ukara: dipunwiwiti mawi aksara murda saha wekasanipun mawi tandha titik. Saha kadadosan saking: <i>Trengginas</i>: jejer <i>nulak</i>:

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)
	Abrit ingkang kepingin nudhuhaken kangen.																														wasesa, uwal, ngadoh: wasesa, emoh dirangkul: wasesa. - <i>Klimaks:</i> gagasan ingkang dipunandharaken gadhah tingkat kawigatosan ingkang saya minggah. - Maknanipun sinerat: ngandharaken bilih paraga menika boten remen menawi badhe dipunrangkul. - Suka daya pangaribawa kaendahan: menggahing panganggenipun basa ingkang urut setunggal mboko setunggal tembung.
10.	Ing wayah enjing Abrit saweg sare ananging	“Isih isuk, Gendhuk! Aja pokal-pokal! Sang putri																					V		V					V	- <i>Frasa:</i> dhapur → inti, + mu → atributif. - <i>Sarkasme:</i> sipat basanipun dipunraosaken

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)
	ponselipun mungel, lajeng melek nyawang jendela taksih peteng, nggrayangi ponsel dipencet mati.	<i>lagek nguber pethite impen sapatemone karo sang pangerane, Dhapurmuu!</i> ” (CPP31 / P4)																													kasar. - Maknanipun boten sinerat: <i>dhapurmu</i> minangka tetembungan kasar ingkang maknanipun ngandharaken patrapipun tiyang ingkang boten becik. - Nggambaraken raos-pangraos paraga: paraga Abrit ngraos nesu amargi keganggu anggenipun sare.
11.	Kanthen ngraos taksih ngantuk, Abrit maringaken gagang telpun dhateng ibu lajeng misuh-misuh.	<i>“Bu Kapten ki ora ngerti wayah! Isih isuk repet-repet wis ngebel! Uh, dikira aku iki wong nganggur apa</i>																				V		V						V	- <i>Klausa: bu Kapten</i> →jejer, <i>ora ngerti wayah</i> → wasesa. - <i>Sinisme</i> : basanipun ingkang awujud sindhiran, saha dipunandharaken kanthen kasar. - Maknaipun sinerat:

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)	
		<i>priye?”</i> (CPP32 / P8)																														ngandharaken paraga Abrit ingkang boten remen penggalhipun tumrap bu Kapten amargi sampun ngganggu wekdalipun. - Nggambaraken raos- pangraos paraga: paraga Abrit anggenipun mocapaken kanthi ngraos nesu.
12.	Kanthi raos taksih ngantuk, Abrit maringaken gagang telpun dhateng ibu lajeng misuh- misuh.	<i>“Isih isuk repet-repet wis ngebel! Uh, dikira aku iki wong nganggur apa priye?”</i> (CPP32 / P8)	V																					V							V	- Frasa endosentrik: isuk : inti, repet-repet : atributif. - Hiperbola: <i>repet-repet</i> : sampun njlentrehaken wayah enjing, taksih dipunambah <i>isuk</i> ingkang tegesipun enjing. - Maknanipun sinerat: ngandharaken wayah enjing ingkang taksih

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)	
																															enggal saha taksih ketingal peteng. - Nggambaraken raos- pangraos paraga: <i>isuk repet-repet</i> dipunandharaken paraga kanthi ngraos nesu.	
13.	Abrit matur dhateng ibu bab prusahaan <i>Manahira</i> kanthi cara ngunggulaken awakipun.	“ <i>Saiki dadi dhirektur pabrik iklan, sing nggedhekake ya aku! Yen aku ora dadi ratu iklane ya ora moncer mengkana kae.</i> ” (CPP33 / P5)										V												V								- Ukara: <i>yen aku</i> → jejer, <i>ora dadi ratu iklane</i> → <i>wasesa, ora moncer mengkana kae</i> → katrangan. - <i>Inuendo</i> : nyindhir kanthi cara ngalitaken kawontenan. - Maknanipun sinerat: ngandharaken samukawis ingkang nyindhir paraga Satuhu, bilih pihak menika boten saged sukses tanpa usahanipun paraga Abrit.

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)
																															<ul style="list-style-type: none"> - Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan: ukara nginggil mujudaken kesan bilih paraga Satuhu menika awon pakaryanipun.
14.	Abrit ngendika dhateng ibu bilih anggenipun pitepungan kaliyan Luhur menika boten dangu.	<p>“Kenalan mung ambus-ambus anuse asu. Ketemu wingi kae, sanajan bisa omong-omongan gayeng.” (CPP33 / P7)</p>	V																						V		V				<ul style="list-style-type: none"> - Ukara: dipunwiwiti kanthi aksara murda saha wekasanipun mawi tandha titik. - <i>Hiperbola</i>: kenalan kok ambus-ambus anuse asu. Kenalan sejatosipun salaman saha wicantenan. - Maknanipun boten sinerat: ngandharaken bilih paraga Abrit saha Luhur anggenipun pitepungan naming sekedhap sanget. - Suka daya pangaribawa kaendahan:

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)
																															ndhapuk kaendahan saking purwakanti sastra 's'.
15.	Abrit ngendika dhateng ibu bilih piyambakipun dereng tepang sanget kaliyan Luhur.	“ <i>La aku karo Luhur ki ketemu maneh ya lagek wingi kuwi! Durung ana ambon-ambone tresna.</i> ” (CPP34 / P4)	V																						V		V				<ul style="list-style-type: none"> - <i>Frasa endosentrik: ambon-ambone → atributif, tresna → inti.</i> - <i>Hiperbola: sejatosipun ambu menika kangge samukawis ingkang saged dipunambung, menawi tresna menika dipunraosaken boten dipunambung.</i> - <i>Maknanipun boten sinerat: ngandharaken bilih paraga Abrit boten wonten raos tresna kaliyan paraga Luhur.</i> - <i>Suka daya pangaribawa kaendahan: dhapuk kaendahan saking tembung dwilingga ambon-ambon.</i>

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)	
16.	Bu Kinyis ngendika dhateng Abrit supados nuruti kekajengan-ipun tiyang sepuh.	“<i>Embuh! Kowe ki yen dipremakake wongtuwa, mesti ora nglegakake ati!</i>” (CPP34 / P7)																														<div>- Ukara: dipunwiwiti kanthi aksara murda saha wekasanipun mawi tandha titik.</div> <div>- <i>Sinisme</i>: sipat basanipun ingkang awujud sindhiran, saha dipunadharaken kanthi kasar.</div> <div>- Maknanipun sinerat: ngandharaken bilih paraga Kinyis boten remen awit patrapipun paraga Abrit ingkang ngeyelan.</div> <div>- Nggesangaken gambaran: ngemot <i>penekanan</i> saha <i>penegasan</i> kangge nyindhir.</div>

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)	
17.	Bu Kinyis ngendika dhateng Abrit kanthi raos kuciwa.	“ <i>Embuh-embuh-embuh!</i> <i>Dipremakake wong tuwo kok.....!</i> ” (CPP34 / P9)																														<ul style="list-style-type: none"> - Tembung: <i>embuh-embuh-embuh!</i> - <i>Sinisme</i>: sipat basanipun ingkang awujud sindhiran, saha dipunadharaken kanthi kasar. - Maknanipun sinerat: ngandharaken bilih paraga Kinyis nesu awit patrapipunn paraga Abrit. - Nggambaraken raos-pangraos paraga: paraga mocapaken tembung <i>embuh!</i> kanthi ngraos kuciwa.
18.	Bu Arum ngendika dhateng Luhur bab kawontenan-ipun Abrit.	“ <i>La wong ya sripanggung kondhang, lagek ndeder asmane.</i> ” (CPP36 / P2)	V																						V		V					<ul style="list-style-type: none"> - <i>Frasa eksosentrik</i>: <i>ndeder</i> : atributif, <i>asmane</i> : inti. - <i>Hiperbola</i>: <i>ndeder</i> njlentrehaken samukawis ingkang minggah kanthi

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)
																															<p>tanpa winates. <i>Asmane</i> nama satunggaling perkawis ingkang mawujud saha boten mawujud.</p> <p>- Maknanipun boten sinerat: <i>ndeder</i> minangka samukawis ingkang minggah tanpa winates, lajeng dipuntambahi tembung <i>asmane</i>. Dados <i>ndeder asmane</i> tegesipun kondhang utawi terkenal ing maneka warna papan.</p> <p>- Suka daya pangaribawa kaendahan: <i>ndeder asmane</i> menika endah menggahing pangangenipun basa.</p>

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)	
19.	Wedharan penganggit ingkang ngandharaken kawontenan ing parkiran.	Pranyata isih awan, serngenge isih meger-meger ing pucuke gedhong nyakar langit kulone hotel. (CPP38 / P1)	V																					V			V					<ul style="list-style-type: none"> - Frasa endosentrik: gedhong→ inti, nyakar langit → atributif. - Hiperbola: gedhong menika bangunan ingkang ageng saha dhuwur , taksih dipuntambahi nyakar langit. - Maknanipun sinerat: ngandharaken wujudipun gedhong ingkang dhuwur sanget. - Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan: kesanipun gedhong menika ageng saha dhuwur sanget ngantos njedhul ing awang-awang.

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)	
20.	Trengginas nolak tawaranipun Abrit supados kersa mbekta mobilipun, anggenipun nolak kanthi cara alus.	“ <i>Kesowun. Nggenku adoh e. Bekasi. Ndherek mbakyu, omahe cuilik, lurunge cuiyut, gak onok kandhange mobil.</i> ” (CPP39 / P6)			V																			V					V			- <i>Klausa: omahe</i> → jejer, <i>cuilik, lurunge cuiyut, gak onok kandhange mobil</i> → wasesa. - <i>Litotes</i> : sipat basanipun dipunraosaken ngasoraken awak. - Maknanipun sinerat: ngandharaken bilih paraga Trengginas ingkang ngandharaken kawontenan griya ingkang prasaja. - Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan: kesanipun paraga Trengginas minangka tiyang ingkang patrapipun becik boten remen ngunggulaken pribadhinipun

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)	
21.	Trengginas nulak tawaranipun Abrit supados kersa nginep wonten ing dalemipun Abrit.	“ <i>halah-lah-lah. Aku iki apamu? Awake dhwe ki wis gak padha mbarek dhek dadi arek ITS, Brit!</i> ” (CPP39 / P12)			V																			V					V			<ul style="list-style-type: none"> - <i>Klausa</i>: <i>aku iki</i>→jejer, <i>apamu</i> → wasesa. - <i>Litotes</i>: sipat basanipun ngasoraken awak. - Maknanipun sinerat: ngandharaken bilih paraga Trengginas nulak tawaranipun paraga Abrit kanthi alus. - Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan: <i>klausa aku iki apamu</i> menika mujudaken kesan andhap asor.
22.	Kanthi ngraos nesu, Abrit mangsuli pitakenanipun bu Kinyis bab shooting ing Cipanas.	“ <i>Wih, njelehi! Isih lagek calon wis arep dicencang seret-seret! Pancen, wektu rapat telpun seluler kudu dipateni!</i> ”																					V	V						V	<ul style="list-style-type: none"> - Tembung: <i>njelehi</i> - <i>Sarkasme</i>: njelei nedahaken basa ingkang dipunraosaken kasar saha boten ngremenaken. - Maknanipun sinerat: ngandharaken bilih paraga Lirih ngraos boten remen manahipun,	

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)
		(CPP43 / P1)																													saengga mocapaken tembung ingkang kasar. - Nggambaraken raos-pangraos paraga: paraga Lirih ngraos mangkel amargi pagesanganipun dipunganggu saengga ngraos boten bebas.
23.	Bu Kinyis mangsuli wedharanipun Abrit ingkang boten ngremenaken bab jejodhohan kanthi ngraos kaget.	“ <i>Hus! Lambemu, ki! Kuwi mretandhani yen pihak Nak Luhur ki adreng nresnani kowe!</i> ” (CPP43 / P2)																													- Tembung: <i>lambemu</i> - Sarkasme: <i>lambemu</i> nedahaken basanipun kasar saha boten ngremenaken. - Maknanipun sinerat: ngandharaken bilih paraga Kinyis boten remen manahipun, saengga mocapaken tembung kasar ingkang ancasipun kangge ngina. - Nggambaraken raos-pangraos paraga: <i>lambemu</i> nedahaken

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)
																															raos kuciwa ing penggalhipun paraga Kinyis.
24.	Bu Arum ngendika dhateng Luhur supados boten nyerah anggenipun nglamar Abrit.	“Wong kepengin rabi ayu ki ya kudu wani bandha lan semangat nggethu, ngotot nggayuh kekarepane.” (CPP46 / P3)					V																	V				V			<ul style="list-style-type: none"> - <i>Frasa</i>: wani bandha → (wani: inti, bandha: atributif) wani semangat → (wani: inti, semangat: atributif). - <i>Silepsis</i>: bandha saha semangat wonten ing ukara kasebat mujudaken makna gramatikal ingkang beda. <i>Bandha</i> ngemot makna denotatif ingkang tegesipun harta utawi arto, <i>semangat</i> kalebet makna <i>kias</i> ingkang tegesipun kekajengan ingkang kiat supados saged majeng.

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)
																															<ul style="list-style-type: none"> - Maknanipun sinerat: ngandharaken menawi kepengin pikantuk bojo ingkang ayu saha misuwur menika kedah mbetahaken banda uga semangat. - Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan: kesanipun wanita ingkang misuwur saha ayu menika namung remen kaliyan tiyang ingkang sugih, saha boten nggatosaken raosing manah.
25.	Lirih ngendika dhateng Madu bab rencana dolan ing Cipanas.	“ <i>La yen sisuk isuk lunga menyang Cipanas kuwi rak nunut kang Piko ora mbayar bisa</i> ”				V																		V					V		<ul style="list-style-type: none"> - <i>Frasa endosentrik: ora mbayar: inti (frasa kriya= ora: atributif, mbayar: inti) bisa ngumbara: atributif (frasa katrangan= bisa: inti, ngumbara:</i>

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)
		<i>ngumbara.”</i> (CPP49 / P1)																													<i>atributif)</i> - Oksimoron: ora mbayar saha bisa ngumbara minangka kalih perangan ingkang bertentangan. Sejatosipun menawi kepengin mulya kedah mbetahaken bea. - Maknanipun sinerat: ngandharaken bilih paraga Lirih saged pikantuk samukawis ingkang gadhah paedah sae ananging boten ngantos nggempil banda utawi arto. - Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan: ora mbayar bisa ngumbara mujudaken kesan bilih paraga Lirih kalebet tiyang ingkang ngginakaken kalodangan kanthi sae.

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)	
26.	Lirih ngandharaken pamanggihipun dhateng kang Piko saha mbak Madu, babagan bangsa Indonesia ingkang sampun maju.	“ <i>Aku kerep mikir, gedhong gedhe-gedhe, dhuwur-dhuwur kaya mengkono kuwi apa ya ana wong Jawa sing ngenyam urip, manggon, nyambutgawe neng kana, apa mung dienggoni wong manca sing sugih-sugih thok?</i> ” (CPP49 / P5)									V													V		V						<ul style="list-style-type: none"> - Ukara: dipunwiwiti mawi aksara murda saha wekasanipun mawi tandha titik saha kadadosan saking 6 <i>klausa</i>. - <i>Satire</i>: dipunandharaken kanthi wujud <i>argument</i> saha sipat basanipun ingkang nyindhir pihak ing kalangan inggil. - Maknanipun sinerat: ngandharaken bilih sedaya tiyang menika gadhah hak <i>azasi</i> supados saged gesang wonten ing negaranipun piyambak saha saged ngraosaken gesang ingkang kepenak saking pakaryan wonten ing negaranipun piyambak. - Ngandharaken gagasan: awujud gagasan saha

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)
																															ngandharaken <i>imajinasi</i> penganggit.
27.	Lirih ngandharaken pamanggihipun bab sinetron jaman samenika.	“ <i>Saiki critane sinetron mung sarwa tukaran thok ngono. Gasakan, antem-anteman, padu unek-unekan, pencerengan, gujer-gujeran nyiksa wong, ayu-ayu dadi ibu kwalon, ayu-ayu atine degsiya, tansah golek prekara ngrebut banda donya apa asmara, akale julig anggone</i>													V									V			V				<ul style="list-style-type: none"> - Ukara: dipunwiwiti mawi aksara murda saha wekasanipun mawi tandha titik. Saha kadadosan saking 14 klausa. - <i>Klimaks</i>: gagasan ingkang dipunandharaken gadhah tingkat kawigatosan ingkang saya minggah. - Maknanipun sinerat: ngandharaken bilih sinetron jaman samenika boten sae, boten ningali nilai moral, saha namung saged nudhuhaken samukawis ingkang degsiya saha tebih saking kabecikan. - Ngandharaken gagasan:

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)	
		<i>arep nyilakake wong liya”</i> . (CPP50 / P3)																														ngandharaken <i>imajinasi</i> penganggit.
28.	Lirih ngandharaken pamanggihipun bab kawontenan ing jaman samenika, kanthi tegas.	<i>“Padha karo gambaran anggota partai sing tansah gawe pradhondhi ngongrong pemerintah, sing tansah arep ngukuhi karep nguwasani bandha lan negara, alasane ngatur Negara, yen sing ngatur dudu dheweke ya dijegal, didemo,</i>																														<div>- Ukara: dipunwiwiti mawi aksara murda saha wekasanipun mawi tandha titik saha kadadosan saking 5 klausa.</div> <div>- <i>Satire</i>: wujud <i>argument</i> saha basanipun ngemot panyaruwe.</div> <div>- Maknanipun sinerat: ngandharaken samukawis ingkang wosipun kangge nyindhir para pejabat Negara ingkang sampun nindakaken patrap degsiya, ngunggulaken kekarepanipun piyambak.</div> <div>- Ngandharaken gagasan:</div>

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)	
		<i>disabot, pokok angger negara geger.”</i> (CPP50 / P3)																														awujud imajinasi penganggit saha basa ingkang dipunginakaken ngemot pawartos ingkang badhe dipunkajengaken dhateng pamaos.
29.	Lirih ngandharaken pamanggihipun bab cariyos fiktif ing film jaman samenika, kanthi tegas.	“ <i>Crita fiktif ing sinetron ya ngono, sing dipitontonake ya mung anggone bengkerengan, tukaran, gejeran, gawe weweka pradhondhi nyilakakake wong liya!</i> ” (CPP50 / P3)																														<div>- <i>Klausa</i>: wonten bab kasebat <i>bengkerengan, tukaran, gejeran, gawe weweka pradhondhi nyilakakake wong liya</i> minangka lesan.</div> <div>- <i>Sinisme</i>: basa ingkang dipunandharaken awujud sindhiran.</div> <div>- Maknanipun sinerat: ngandharaken bilih cariyos <i>fiktif</i> ingkang dipunpirsakaken wonten sinetron menika gadhah sipat degsiya saha maringi tuladha boten</div>

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)
																															becik kangge masarakat. - Ngandharaken gagasan: awujud gagasan saha ngandharaken <i>imajinasi</i> penganggit.
30.	Lirih ngandharaken pamanggih- ipun dhateng kang Piko bab pitedah kanthi tegas.	“ <i>Ora mung pitutur saka ustad kondhang wae, sanajan saka wong cilik ongkak- angkik, utawa presidhen, yen bisa ngububi semangat uripku ya dakgugu.</i> ” (CPP51 / P2)	V																						V			V			- <i>Frasa endosentrik: wong cilik</i> : frasa aran (<i>wong:</i> <i>inti, cilik:</i> atributif) <i>ongkak-angkik</i> : atributif. - <i>Hiperbola: wong cilik</i> sampun ateges tiyang susah, taksih dipunambahi <i>ongkak- angkik</i> ingkang tegesipun ditekuk-tebuk bangkekane supados tumandang. Saya nambah susah. - Maknanipun boten sinerat: <i>wong cilik ongkak angkik</i> ngandharaken tiyang

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)
																															<p>ingkang susah saha mlarat sanget pagesangipun ngantos nyambut damel kanthi rekasa.</p> <p>- Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan: <i>wong cilik ongak-angkik</i> mujudaken kesan tiyang ingkang rekasa saha mlarat sanget.</p>
31.	Lirih ngandharaken unen-unen ingkang nate dipunandharaken dening presidhen Amerika kanthi premati.	“ <i>Aja tansah takon Negara iki awèh apa marang kowe, nanging takona kowe awèh apa marang Negara iki!</i> ” (CPP51 / P4)																V						V							<p>- Klausula: takona: wasesa, kowe: jejer.</p> <p>- <i>Anastrof</i>: <i>struktur</i> dipunwalik saking jejer-wasesa dados wasesa-jejer. Saking <i>kowe takon</i> dados <i>takona kowe</i>.</p> <p>- Maknanipun sinerat: ngandharaken bilih warga Negara menika ampun namung nuntut hak kemawon, ananging</p>

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)
																															<p>kedah nindakaken kuwajiban tumrap Negara.</p> <p>- Suka daya pangaribawa kaendahan: <i>takona kowe</i> menika dipunraosaken endah menggahing panganggenipun basa. Ingkang dipunwujudaken kanthi cara malik struktur <i>sintaksis</i>.</p>
32.	Madu mangsuli wedharanipun Lirih kanthi cara radi sewot.	“ <i>Embel! Kowe durung ketheteran dadi wong sengsara, ya bisa wae kandha mengkono.</i> ” (CPP51 / P5)										V												V							<p>- Ukara: dipunwiwiti mawi aksara murda saha wekasanipun mawi tandha titik saha kadadosan saking 2 klausa.</p> <p>- <i>Inuendo</i>: basanipun nyindhir kanthi cara ngalitaken kawontenan.</p> <p>- Maknanipun sinerat: ngandharaken bilih</p>

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)	
																															paraga Madu ngina pocapanipun paraga Lirih ingkang sampun mratingkah sok kuminter anggenipun ngendika bab pagesangan. - Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan: kesanipun paraga Lirih minangka tiyang ingkang pinter pados pakaryan. Saengga boten ajrih kaliyan bab ingkang ngalangi.	
33.	Madu ngendika dhateng Lirih kanthi cara radi sewot.	“Sing arep kokwehwehake marang negaramu iki apa. Negaramu iki bobrok marga kesugihane dikorupsi									V													V			V					- Ukara: dipunwiwiti mawi aksara murda saha wekasanipun mawi tandha titik. - Satire: mujudaken argument ingkang sipatipun maringi panyaruwe tumrap kalangan inggil.

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)	
		<i>wong pinter bangsa dhewe saakeh-akehe, sing titele tumpuk undhung, durjana nganggo dhasi.”</i> (CPP52 / P1)																														<ul style="list-style-type: none"> - Maknanipun sinerat: ngandharaken para wakil rakyat ingkang kedahipun mbiyantu Negara, malah mundhuti bandanipun Negara ndadosaken Negara rugi. - Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan: Kesanipun sedaya pejabat Negara Indonesia ingkang ngangge dhasi menika sampun boten saged dipunpercaya malih.
34.	Madu ngendika dhateng Lirih kanthi cara radi sewot.	<i>“Apa kowe bisa nglakoni urip kepenak ing negaramu kene terus bisa weweh, lan tanja, yen kowe urip ing</i>										V												V								<ul style="list-style-type: none"> - <i>Klausu</i>: ijasahmu→ jejer, <i>mung SMA</i> → wasesa. - <i>Inuendo</i>: basanipun nyindhir kanthi cara ngalitaken kawontenan. - Maknanipun sinerat: ngandharaken bilih

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)	
		<i>antarane koruptor dhasen srakah, yen kowe ora duwe kepinteran utawa sekolah dhuwur? Ijasahmu mung SMA!” (CPP52 / P1)</i>																														paraga Lirih boten bakal saged gesang kanthi kepenak, menawi gadhah ijasah namung lulusan SMA kemawon. - Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan: kesanipun paraga Madu ngremehaken paraga Lirih ingkang naming gadhah ijasah SMA. Saengga boten bakal pikantuk padamelan.
35.	Ngendikan- ipun Madu dhateng Lirih kanthi nraos nesu.	<i>“Aku ngreti, kaet biyen ora ana sing bisa menang dhebat- dhebatan karo kowe. Wong kowe pancen ngengkel! Ngeyel! Ning</i>										V												V							V	- Ukara: <i>aku ngreti</i> : klausa 1 (<i>aku</i> : jejer, <i>ngreti</i> : wasesa), <i>kaet biyen ora ana sing bisa menang</i> : katrangan, <i>dhebat-dhebatan</i> : wasesa, <i>karo koe</i> : jejer. Ukara salajengipun <i>wong kowe pancen ngengkel ngeyel</i>

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)
		embuh, ya, aku kok ya calak- culuk kepengin ngelokake lan nyrekal kowe wae.” (CPP52 / P3)																													→(wong kowe : jejer, pancen ngengke ngeyel : wasesa). - Inuendo : basanipun nyindhiri kanthi cara ngalitaken kawontenan. - Maknanipun sinerat: ngandharaken bilih paraga menika mbantah saha ngina kanthi alus pihak ingkang gadhah sipat ngeyelan saha boten purun kalah. - Nggambaraken raos- pangraos paraga: ngandharaken manah paraga ingkang mangkel kaliyan patrapipun paraga sanesipun ingkang gadhah sipat ngeyelan.

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)	
36.	Kawontenan ing dalempun Abrit rikala teksih subuh.	Ing latar isih remeng-remeng, ing ruwang tamu padhang kencar-kencar marga sorote lampu isih kuwasa. (CPP55 / P4)	V																					V			V					<ul style="list-style-type: none"> - <i>Frasa endosentrik: padhang kencar-kencar →(padhang: inti, kencar-kencar: atributif).</i> - <i>Hiperbola: padhang sampun ateges terang lan padhang, taksih dipuntambahi kencar-kencar ingkang ndadosaken saya padhang.</i> - <i>Maknanipun sinerat: menika ngandharaken kawontenan ing salebeting griya ingkang padhang sanget amargi soroting lampu.</i> - <i>Suka daya pangaribawa kaendahan: ndhapuk kaendahan saking purwakanthi –ar –ar.</i>

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)	
37.	Abrit ngendika dhateng kang Piko bab polahanipun Lirih, kanthi nyuwanten ngina.	“Numpak montor isih kudu dikandhani. Saka ndesa, sé! Desane ngendi? ” (CPP56 / P12)																														<ul style="list-style-type: none"> - Frasa endosentrik: <i>saka ndesa</i> → (saka: inti, ndesa: atributif). - Sarkasme: <i>ndesa</i> nedahaken tiyang ingkang taksih gagap teknologi, sipat basanipun dipunraosaken kasar. - Maknanipun sinerat: ngandharaken bilih paraga Abrit ngina paraga Lirih kanthi basa ingkang boten ngremenaken amargi dereng mudeng cara numpak montor. - Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan: <i>ndesa</i> menika mujudaken kesan bilih tiyang menika taksih bodho.

Tabel Salajengaken

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)		
38.	Lirih mangsuli pitakenanipun Abrit bab tegesipun nama ‘Lirih’ kanthi tegas.	“Ya negarane ben dadi lirik ta mbak. Ora udreg brangansan terus. Rak ya kesel, bangsane dhewe iki ora leren-leren saka anggone diguncang terror merga bodhone dhewe lan panasten atine. ” (CPP57 / P6)																															<ul style="list-style-type: none"> - Ukara: <i>klausa 1</i> →rak ya kesel, <i>klausa 2</i> → (<i>bangsane dhewe</i>: jejer, <i>ora leren-leren saka anggone diguncang terror</i>: wasesa, <i>merga bodhone dhewe lan panasten atine</i>: pelengkap). - <i>Inuendo</i>: basanipun nyindhiri kanthi cara ngalitaken kawontenan. - Maknanipun sinerat: menika ngandharaken bilih masarakat utawi bangsa ingkang bodho menika gampil anggenipun dipunjajah dening bangsa sanes. - ngandharaken gagasan: awujud gagasan saha ngandharaken <i>imajinasi</i> penganggit.

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)	
39.	Lirih ngendika dhateng Abrit kanthi ngasoraken awakipun.	“ <i>Aku ya mung oyote suket, Mbak. Ing madyaning panguripan alas gedhe gung liwang-liwung negaraku kene dedegku ya mung sakthukulan suket.</i> ” (CPP57 / P8)																														<ul style="list-style-type: none"> - <i>Frasa endosentrik: suket: inti sakthukulan: atributif.</i> - <i>Litotes: suket</i> inggih menika taneman ingkang wujudipun alit. Paraga nggayutaken dhirinipun kaliyan <i>sakthukulan suket</i> kangge ngasoraken dhiripun piyambak. - Maknanipun boten sinerat: ngandharaken bilih paraga boten gadhah kuwaos ing negaranipun piyambak. - Suka daya pangaribawa kendahan: <i>sakthukulan suket</i> ndapuk kaendahan ing basa kanthi ngginakaken tembung <i>suket</i>.

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)		
40.	Lirih ngendika dhateng Abrit kanthi ngasoraken awakipun	“ <i>Ning rak ya salumrah yen wong sasuket kaya aku ngene iki uga tansah kepengin thukul ngrembaka ijo royo-royo....</i> ” (CPP57 / P8)			V																					V		V					- <i>Frasa endosentrik</i> : wong →inti, sasuket → atributif. - <i>Litotes</i> : sipat basanipun ingkang ngasoraken. Maknanipun boten sinerat: ngandharaken bilih, sanajan paraga Lirih menika tiyang alit lan boten misuwur tetep kepengin sukses saha mumpuni ing masarakat. - Suka daya pangaribawa kaendahan: endah menggaihing panganggenipun tembung <i>sasuket</i> .
41.	Ngendikan-ipun Abrit dhateng Lirih kanthi nada ngenyek.	“ <i>Wong guru SD desa wae, kok olehe njenengake anake dithusupi aji-aji sing nyemangati</i>																					V	V				V				- <i>Frasa endosentrik</i> : guru SD desa → (guru SD: inti frasa→(guru: inti, SD: atributif), ndesa: atributif frasa). - <i>Sarkasme</i> : desa gadhah makna ingkang	

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)	
		<i>bakal uripe jabangbayi!”</i> (CPP59 / P4)																					V	V					V			nedahaken tebih saking kemajengan. - Maknanipun sinerat: ngandharaken bilih paraga Abrit ngina paraga Lirih amargi asalipun saking ndesa kanthi basa ingkang kasar. - Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan: kesanipun guru Sd saking desa menika boten saged ndadosaken bangsanipun majeng.
42.	Abrit ngendika dhateng Lirih kanthi ngraosaken gela amargi Lirih nyampuri urusan	<i>“Sing njaluk pituturmu ki sapa, oyote suket mituturi wit ringan! Aja melu-melu ngurusi panguripanku!</i>																				V	V							V	- Ukara: dipunwiwiti mawi aksara murda saha wekasanipun mawi tandha titik. - Sinisme: sipat basanipun ingkang awujud sindhiran, saha dipunadharaken kanthi	

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)	
	pagesangan- ipun.	<i>Iki urusanku dhewe! Crewet!!</i> ” (CPP64 / P2)																														kasar. - Maknanipun sinerat: ngandharaken bilih paraga Abrit boten remen penggalhipun, amargi ngraos sampun keganggu urusanipun, saengga mocapaken tembung-tembung kangge ngina pihak ingkang sampun ngganggu. - Nggambaraken raos- pangraos paraga: basa ingkang dipunpocapaken nedahaken raos mangkel ing manahipun Abrit.
43.	Abrit ngendika dhateng Lirih kanthi nyuwanten ngina.	<i>“Alah, Liir- iliir! Anggakmu eram! Durung oleh penggawean,</i>																					V	V					V			- Ukara: dipunwiwiti mawi aksara murda saha wekasanipun mawi tandha titik. - <i>Sarkasme</i> : basanipun dipunraosaken kasar.

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)	
		<i>andekna wis pilih-pilih, emoh main film! Pancen sapa sing arep ndadekake kowe sripanggung sinetron.”</i> (CPP67 / P5)																														<ul style="list-style-type: none"> - Maknanipun sinerat: ngandharaken paraga Abrit ngina paraga Lirih ingkang milih-milih pakaryan. - Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan: kesanipun paraga Abrit sebel sanget dhateng parag Lirih amargi paraga Lirih ngraos gambil anggenipun pikantuk padamelan.
44.	Lirih mangsuli andharanipun Abrit kanthi ngraos nesu.	<i>“Gak enak suwaramu, Mbak!”</i> (CPP67 / P6)																					V		V							<ul style="list-style-type: none"> - <i>Klausa: gak enak suwaramu →</i> (suwaramu: jejer, gak enak: wasesa) - <i>Sarkasme:</i> gak enak nedahaken basa ingkang kasar. - Maknanipun boten sinerat: ngandharaken bilih omonganipun

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)	
																															paraga Abrtit menika boten ngremenaken paraga Lirih. - Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan: kesanipun paraga Abrit gadhah swanten ingkang awon kangge dipunmirengaken.	
45.	Lirih ngendika dhateng Abrit kanthi ngraos nesu.	“Tenan mbak. <i>Omonganmu jan pedhes!</i> <i>Ning ya daksabari Pangeran sing bakal mbales!</i> ” (CPP68 / P7)																														- <i>Klausa: omonganmu jan pedes</i> → (omonganmu: jejer, pedhes: wasesa). - <i>Sarkasme</i> : pedhes nedahaken samukawis ingkang ndamel kawontenan dados panas, basanipun dipunraosaken kasar. - Maknanipun boten sinerat: ngandharaken bilih pocapanipun paraga Abrit menika boten kepenak

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)
																															dipunmirengaken saha boten ndadosken remen ing pengalih. - Nggambaraken raos-pangraos paraga: njlentrehaken bilih paraga ngraos kuciwa.
46.	Wedharan penganggit ingkang ngandharaken solah bawanipun paraga Marsidik.	Nanging sing luwih nyenengake atine Marsidik, anggone bisa srawung akrab lan caket karo Abrit Mayamaya sripanggung kang ayu ndlondeng. (CPP73 / P3)	V																					V					V		- Frasa endosentrik : sripanggung kang ayu ndlondeng → (sripanggung: inti, kang: relator, ayu ndlondeng: atributif). - Hiperbola: sripanggung menika sampun jelas ayu, taksih dipuntambahi ayu ndlondeng. - Maknanipun sinerat: menika ngandharaken bilih paraga Abrit minangka sripanggung ingkang ayu sanget. - Mujudaken kesan saha

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)
																															- kawontenan mirunggan: kesanipun paraga Abrit gadhah pasuryan ingkang ayu sanget tanpa cacat.
47.	Kawontenan ing tanah pagunungan Cipanas.	<i>Ing pantoge dalan ngisor katon banyu kimplah-kimplah, banyu kanga sale saka grojogan ndhuwur gunung.</i> (CPP76 / P2)	V																					V			V				- <i>Frasa endosentrik: banyu kimplah-kimplah→(banyu: inti, kimplah-kimplah: atributif).</i> - <i>Hiperbola: kimpah-kimplah nedahaken cacah ingkang kathah saha tanpa winates.</i> - <i>Maknanipun sinerat: ngandharaken kawontenan toya ingkang kathah sanget.</i> - <i>Suka daya pangaribawa kaendahan: ndhapuk kaendahan saking purwakanthi –plah – plah.</i>

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)	
48.	Luhur ngendika dhateng Lirih sasampunipun tiba kanthi mesem-mesem ngguyu.	“ <i>Larane marga tiba wis mari. Larane ati sing sangsaya njarem!</i> ” (CPP80 / P9)	V																						V						V	<div>- <i>Larane ati</i>: inti (frasa kaanan→ <i>larane</i>: atributif, <i>ati</i>: inti), <i>sing sangsaya njarem</i>: atributif (<i>sing</i>: relator, <i>sangsaya</i>: inti <i>njarem</i>: atrbutif).</div> <div>- <i>Hiperbola</i>: <i>larane ati</i> tegesipun kuciwa, taksih dipuntambahi <i>sangsaya njarem</i> minangka tatuning perangan awak. Lara ati sejatosipun boten ngantos njarem.</div> <div>- Maknanipun boten sinerat: ngandharaken bilih paraga ngraos nlangsa ing penggalhipun awit sampun ngraosaken katresnan.</div> <div>- Nggambaraken raos-pangraos paraga: <i>larane ati sing sangsaya</i></div>

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)	
																															<i>njarem</i> dipunraosaken dening paraga kanthi ngraos nlangsa saha susah.	
49.	Lirih mangsuli panyuwunan-ipun Luhur ingkang ngajengaken pitepangan.	“ <i>His! Kuwi dudu penggawean. Kuwi bojo lan jodho. Emoh aku, aja keladuk mrono dhisik.</i> ” (CPP83 / P4)									V													V								<ul style="list-style-type: none"> - Ukara: dipunwiwiti mawi aksara murda saha wekasanipun mawi tandha titik. - <i>Silepsis</i>: bojo saha jodho wonten ing ukara kasebat mujudaken makna <i>gramatikal</i> ingkang beda. bojo ngemot makna <i>denotatif</i> ingkang tegesipun garwa, jodho kalebet makna <i>kias</i> (samukawis ingkang dipukodrataken dados pacanganipun). - Makna saking ukara kasebat kalebet sinerat: paraga Lirih nolak

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)	
																															paraga Luhur kanthi cara boten langsung. - Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan: kesanipun paraga Lirih menika tiyang ingkang tлити saha boten gampil kaprabawa saking tiyang ingkang nembe dipuntepang.	
50.	Abrit ngendika ing batos kanthi ngraos jengkel.	‘Pasangane kok ya edan! Mesthine rak ya lagek kenalan kok wis wani guyon sajak sengsem banget mengkono! Wong lanang murahan! ’ (CPP96/ P3)																														- Frasa endosentrik: wong lanang →(wong: inti, murahan: atributif), murahan → atributif frasa. - Sarkasme: wong lanang sampun ateges makna negatif, taksih dipuntambahi murahan, dipunraosaken kasar. - Maknanipun boten sinerat: ngandharaken tiyang jaler ingkang

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)
																															<ul style="list-style-type: none"> - patrapipun boten saesaha gampang tresna kaliyan tiyang estri sasanipun. - Nggambaraken raos-pangraos paraga: paraga nesu sanget manahipun, saengga mocapaken tetembungan ingkang boten sae.
51.	Luhur ngraosaken bilih Lirih minangka wanita ingkang sae saha ngremenaken.	<i>Rumangsa ora rugi! Lirih, wanita lantip, merak ati, seneng gojek, rada ndhugal ning pangerten, panglipur ati lanang, polahe lan guneme nggemesake!</i> (CPP100 / P4)													V									V			V				<ul style="list-style-type: none"> - Ukara: <i>klausa 1 → lirih: jejer, wanita lantip: wasesa, klausa 2 → seneng gojek: wasesa, klausa 3 → rada ndugal ning pangerten: wasesa, klausa 4 → panglipur ati lanang: wasesa, klausa 5 → polahe lan guneme nggemesake : wasesa.</i> - Klimaks: gagasan ingkang dipunandharaken gadhah tingkat kawigatosan

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)	
																															ingkang saya minggah. - Maknanipun sinerat: ngandharaken bilih paraga Lirih minangka wanita ingkang sae saha ngremenaken menawi dipunajak pitepungan. - Ngandharaken gagasan: awujud gagasan saha ngandharaken <i>imajinasi</i> penganggit.	
52.	Abrit ngendika dhateng Lirih kanthi cara ngenyek.	“ <i>Krungu kowe Lir? Yen ora marga aku, kowe ora oleh pocokan kerja kaya saiki kuwi.</i> ” (CPP104 / P4)										V												V								- Ukara: <i>kowe</i> : jejer, <i>ora oleh</i> : wasesa, <i>pocokan kerja</i> : lesan, <i>kaya saiki kuwi</i> : katrangan. <i>yen ora marga aku</i> : katrangan. - <i>Inuendo</i> : basanipun nyindhir kanthi cara ngalitaken kawontenan - Maknanipun sinerat: ngandharaken paraga Abrit nyindhir paraga

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)	
																															Lirih bilih Lirih boten bakal pikantuk pakaryan tanpa usahanipun paraga Abrit. - Nggesangaken gambaran: basa ingkang dipunandharaken ngemot <i>penekanan</i> saha <i>penegasan</i> kangge nyindhir, saengga ndadosaken kawontenan langkung gesang.	
53.	Abrit ngendika dhateng Lirih kanthi graos nesu.	“ <i>Kowe ngreti ta? Aku sing nggolekake penggawean iki! Aja sok sombong! Mretingkah sesorangan kang ora bener!</i> ” (CPP105 / P7)																														- <i>Frasa</i> : <i>aja</i> → inti, <i>sok sombong</i> → <i>atributif</i> . - <i>Sarkasme</i> : sipat basanipun dipunraosaken kasar. - Maknanipun sinerat: ngandharaken bilih paraga Abrit ngina paraga Lirih supados boten mratingkah umuk. - Nggesangaken

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)
																															gambaran: basanipun ngemot <i>penekanan</i> , saengga dipunraosaken kawontenanipun langkung gesang.
54.	Abrit ngendika dhateng Lirih kanthi ngginakaken basa ingkang kasar.	“ <i>Ora pantes prawan pengangguran kaya awakmu nggono nggregig pengga-wean sarana adol awak kaya mengkono! Nggilani!</i> ” (CPP105 / P9)																													<ul style="list-style-type: none"> - <i>Frasa endosentrik</i>: <i>prawan</i> → <i>inti</i>, <i>pengangguran</i> → <i>atributif</i>. - <i>Sarkasme</i>: prawan sampun gadhah makna <i>negatif</i> dipuntambahi pengangguran, saengga dipunraosaken kasar. - Maknanipun sinerat: ngandharaken bilih paraga Abrit nesu, lajeng ngina paraga Lirih minangka wanita ingkang boten sae. - Nggesangaken gambaran: <i>prawan pengangguran</i> kalebet

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)
																															<p>basa ingkang kasar sanget, anggenipun ngandharaken ngemot <i>penekanan</i> ndadosaken kawontenan langkung gesang.</p>
55.	Abrit ngendika dhateng Lirih kanthi ngginakaken basa ingkang kasar.	<p>“<i>Ora pantes prawan pengangguran kaya awakmu ngono nggregig penggawean sarana adol awak kaya mengkono! Nggilani!</i>” (CPP105 / P9)</p>																													<p>- <i>Frasa endosentrik: adol</i>→ <i>inti</i>, <i>awak</i>→ <i>atributif</i>. - <i>Sarkasme</i>: basanipun dipunraosaken kasar sanget. - Maknanipun sinerat: ngandharaken bilih paraga Abrit nesu sanget dhateng paraga Lirih saengga mocapaken tetembungan ingkang nyakitaken saha ngina. - Nggesangaken gambaran: <i>adol awak</i> kalebet basa ingkang kasar sanget, anggenipun</p>

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)
																															ngandharaken ngemot <i>penekanan</i> ndadosaken kawontenan langkung gesang.
56.	Lirih mangsuli pocapanipun Abrit, kanthi nyuwanten sumengit.	“ <i>Mbak! Aku dhek mau wong mardika. Pribadiku bebas. Mardika ngopeni lan nglakoni uripku.</i> ” (CPP106 / P2)																													<div>- Ukara: dipunwiwiti mawi aksara murda saha wekasanipun mawi tandha titik.</div> <div>- <i>Silepsis</i>: <i>ngopeni</i> saha <i>nglakoni</i> wonten ing ukara kasebat mujudaken makna <i>gramatikal</i> ingkang beda. <i>ngopeni urip</i> mujudaken makna kias saha <i>nglakoni urip</i> mujudaken makna <i>denotasi</i>. <i>Ngopeni urip</i> tegesipun patrap saha prinsip ing pagesangan. Lajeng <i>nglakoni urip</i> minangka cara anggenipun nindakaken.</div> <div>- Kanthi umum,</div>

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)	
																															maknanipun sinerat: ngandharaken bilih paraga Lirih menika tiyang ingkang mardika saha taksih bebas. - Ngandharaken gagasan: awujud gagasan saha ngandharaken <i>imajinasi</i> penganggit.	
57.	Wedharan penganggit anggenipun ngandharaken kawontenan nalika Trengginas nentremaken Abrit ingkang saweg nesu.	<i>Diambungi lan dilelipur dening Trengginas kanthi tresna, Abrit lilih atine. (CPP106 / P7)</i>								V														V								- <i>Klausa</i> : diambungi lan dipelipuri→ wasesa, Trengginas: jejer. - <i>Silepsis</i> : diambungi lan dipelipuri ngemot makna gramatikal beda. <i>konstruksi</i> ingkang jangkep inggih menika <i>diambungi dening Trengginas</i> mujudaken makna denotasi tegesipun nindakaken polah ingkang maujud ngambung saha <i>dilelipur</i>

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)
																															<div><div>dening Trengginas</div><div>mujudaken makna kias</div><div>tegesipun nindakaken</div><div>polah ingkang boten</div><div>maujud.</div><div>- Maknanipun sinerat:</div><div>Ngandharaken bilih</div><div>paraga Abrit lilih</div><div>manahipun amargi</div><div>pikantuk katresnan</div><div>saking paraga</div><div>Trengginas.</div><div>- Ngandharaken gagasan:</div><div>awujud gagasan saha</div><div>ngandharaken <i>imajinasi</i></div><div>penganggit.</div></div>
58.	Abrit ngendika dhateng Trengginas kanthi nyuwanten kalem.	“ <i>La apa kathik ngelus-elus gegere arek wedok maeng? Cintrong tah? Nggarahi getihku</i>	V																						V					V	<div><div>- Klausa: getihku→jejer,</div><div>muncrat → wasesa,</div><div>ndhuk rai → lesan.</div><div>- Hiperbola: sejatosipun</div><div>getih menika mili boten</div><div>muncrat.</div><div>- Maknanipun boten</div></div>

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)	
		<i>muncrat ndhuk rai ae!</i> ^p (CPP111 / P2)																														sinerat: ngandharaken bilih paraga Abrtit ngraos nesu saha cemburu. - Nggambaraken raos- pangraos paraga: <i>getihku muncrat nduk rai</i> nedahaken bilih paraga Abrit panas atine saha ngraos nesu sanget.
59.	Abrit ngendika dhateng Luhur kanthi nyuwanten sera saha tegas amargi ngraos jengkel.	<i>“Alaa, ojok ngaling! Wong awan-awan padhang njingglang ngono kowe wis gendhong- gendhongan karo wong palanyahan ngono kok! Apa dikira aku ora ngreti?”</i>																				V		V						V		- Ukara: dipunwiwiti mawi aksara murda saha wekasanipun mawi tandha titik. - <i>Sinisme</i> : basanipun ngina saha nyindhir saha kanthi kasar. - Maknanipun sinerat: ngandharaken bilih paraga Abrit ngina paraga Luhur ingkang sampun nindakaken kalepatan saha patrap

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)
		(CPP118 / P3)																													ingkang boten becik. - Nggesangaken gambaran: paraga ngendika kanthi swanten sera saha basanipun mujudaken <i>penekanan</i> .
60.	Lirih ngendika dhateng Trengginas.	“Kowe nganggep ngono, kana ora ngono. Cintronge setengah mati! ” (CPP131 / P9)	V																							V		V			- Ukara: <i>cintronge</i> : jejer (<i>frasa</i> aran), <i>setengah mati</i> : wasesa (<i>frasa</i> kriya <i>setengah</i> : <i>atributif</i> , <i>mati</i> : inti) - <i>Hiperbola</i> : <i>cintronge setengah mati</i> boten saged dipuntegesaken tresna ngantos rohipun badhe ucul. - Maknanipun boten sinerat: ngandharaken rasa tresna ingkang ageng sanget saha sampun mapan ing penggalih. - Suka daya pangaribawa

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)
																															kaendahan: endah tumrap panganggenipun tembung <i>cinta</i> dados <i>cintrong</i> , saha setengah mati ingkang maringi daya pangaribawa ingkang maos.
61.	Lirih mangsuli pitakenanipun Trengginas kanthi nyuwanten kalem.	“ Wong mlarat <i>Mas. Durung kecongga ndarbeni.</i> ” (CPP138 / P3)		V																				V					V		<ul style="list-style-type: none"> - <i>Frasa endosentrik:</i> wong: inti mlarat: <i>atributif</i> - <i>Litotes:</i> <i>wong mlarat</i> tegesipun tiyang ingkang boten saged nyekapi kabetahan. Dipunandharaken kanthi ngasoraken dhiripun piyambak. - Maknanipun sinerat: ngandharaken kawontenan paraga ingkang boten gadhah banda mewah, saha taksih gesang kanthi

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)
																															<p>prasaja kangge nyekapi kabetahan.</p> <p>- Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan: wong mlarat mujudaken kesan bilih paraga menika tiyang Jawa ingkang adatipun taksih kuat, saengga boten remen ngunggulaken pribadinipun.</p>
62.	Wedharan penganggit anggenipun nggambaraken polahipun madu.	<i>Madu ya melu pasang kuping lan mripat.</i> (CPP139 / P1)							V																	V			V		<p>- Frasa endosentrik : pasang: inti, kuping lan mripat: atributif.</p> <p>- Zeugma: konstruksi ingkang jangkep menika pasang kuping saha pasang mripat. Sejatosisipun tembung ingkang dipun ginakaken kangge mirengaken inggih menika <i>kuping</i>, sanes <i>mripat</i>.</p>

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)	
																																<div>- Maknanipun boten sinerat: ngandharaken bilih paraga nguping utawi mirengaken kanthi patitis pacelathonipun tiyang sanes.</div> <div>- Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan: <i>pasang kuping lan mripat</i> kesanipun paraga gadhah niat nggetem supados saged mengertosi pawarta ingkang badhe dipunmirengaken.</div>
63.	Lirih mangsuli pitakenanipun pak Piko kanthi tegas.	“ <i>Embuh! Ayu-ayu judhese kaya ngono.</i> ” (CPP139 / P2)																				V		V							V	<div>- Ukara: <i>ayu-ayu</i>: jejer <i>judhese kaya ngono</i>: wasesa.</div> <div>- <i>Sinisme</i>: <i>judhes</i> minangka sindhiran ingkang sipatipun radi kasar.</div> <div>- Maknanipun sinerat:</div>

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)
																															<p>ngandharaken bilih paraga menika pasuryanipun sae saha ayu, ananging gadhah patrap ingkang boten becik.</p> <p>- Nggambaraken raos-pangraos paraga: <i>ayu-ayu judhese kaya ngono</i> njlentrehaken bilih paraga ngraos boten remen manahipun tumrap paraga Abrit awit pangendikanipun ingkang judhes.</p>
64.	Wedharan penganggit anggenipun ngandharaken kawontenan paraga Luhur ing ruwang pakaryanipun.	<i>Bumi Jakarta</i> <i>dadi awujud thukulan</i> gedhong nyakar langit <i>pating jenggeleg.</i> (CPP148 / P1)	V																						V			V			<p>- <i>Frasa: gedhong</i> → <i>inti, nyakar langit</i> → <i>atribut.</i></p> <p>- <i>Hiperbola: gedhong sampun ateges bangunan ingkang ageng, taksih dipuntambahi nyakar langit.</i></p> <p>- Maknanipun sinerat:</p>

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)
																															Nggambaraken kawontenan gedhong utawi bangunan ingkang ageng saha dhuwur sanget. - Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan: kesanipun gedhong menika dhuwur sanget ngantos nyundhul awang-awang.
65.	Luhur nangepi kanthi judhes sasampunipun nampi telpon saking satpam.	“ Gendheng klelegen kadhal apa? Nyang kantor kuwi ya urusan penggawean. Mongsok semayanan karo wong wedok.” (CPP150 / P5)																													- <i>Frasa endosentrik:</i> gendheng : inti, klelegen kadhal : atributif (frasa kriya= klelegen : inti, kadhal : atributif). - <i>Histeron proteron</i> : Sejatosipun manungsa dados boten waras boten amargi klelegen kadhal. - Maknanipun boten sinerat: paraga Luhur ngina satpam amargi

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)	
																															sampun nindakaken samukawis ingkang boten logis. - Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan: <i>gendheng klelegen kadhal</i> mujudaken kesan bilih paraga ngraos kaget saha nesu awit patrapipun tiyang sanes.	
66.	Luhur boten pitados menawi Abrit tindak dhateng ing kantoripun, lajeng ngendika dhateng Mbak Langit.	“ <i>Ambune entute Abrit wae wis ndadekake para satpam royokan ngeterake Abrit munggah mrengis nemoni aku.</i> ” (CPP150 / P9)																		V					V					V		- <i>Klausula: ambune entute Abrit</i> : jejer, <i>wis ndadekake</i> : wasesa, <i>para satpam</i> : lesan, <i>royokan ngeterake Abrit</i> : katrangan. - <i>Histeron Proteron</i> : sejatosipun sinten mawon ingkang ngambung <i>entut</i> bakal nyingkir amargi entut mambu sanajan saking tiyang paling ayu.

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)
																															<ul style="list-style-type: none"> - Maknanipun sinerat: ngandharaken bilih paraga Abrit amargi saking ayu saha kondhang saged narik kawigatosanipun sinten kemawon, sanajan namung pirsawatawis. - Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan: klausa menika mujudaken kesan bilih paraga menika ayu sanget saha tiyang ingkang wigatos.
67.	Wedharan penganggit anggenipun ngandharaken patrapipun paraga Langit.	Nyawang nawani penggawean marang Lirih ora mentheleng galak, nanging ya ora mawa esem sumeh.					V																	V		V					<ul style="list-style-type: none"> - Tembung seksi : kalebet paronomasia. - Paronomasia: seksi munggelipun sami, maknanipun beda. - Maknanipun sinerat: tembung seksi sepisan ngandharaken

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)	
		<i>Pantes dadi pangarsa seksi lan putrid seksi. (CPP159 / P6)</i>																														padamelan, tembung seksi salajengipun ngandharaken pawakan. - Suka daya pangaribawa kaendahan: endah menggaing panganggenipun tembung seksi ingkang dipunpocapaken kaping kalih.
68.	Marsidik nyentak pocapanipun Titien.	<i>“Sstt! Cah cilik aja melu-melu!” (CPP165 / P9)</i>											V													V			V			- <i>Frasa endosentrik: bocah: inti , cilik: atributif.</i> - <i>Antifrasis: bocah cilik</i> dipunsebataken tumrap tiyang ingkang pawakan saha yuswanipun sampun ageng. - Maknanipun boten sinerat: ngandharaken bilih paraga menika dereng temuwa utawi gadhah cara mikir

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)
																															<p>ingkang dereng diwasa sanajan pawakanipun sampun ageng saha yuswanipun sampun kathah.</p> <p>- Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan: <i>cah cilik</i> mujudaken kesan bilih paraga menika taksih alit yuswanipun saha sipatipun.</p>
69.	Nalika kondur nitih mobil, Langit saha Suradira sami rerasan perkawis patrapipun Abrit.	<p>“<i>Rumangsaku rak sengak ngono ya omonge. Dupeh ayu, dupeh kondhang, dupeh sugih.</i> (CPP200 / P3)</p>										V												V							<p>- Ukara: dipunwiwiti mawi aksara murda saha wekasanipun mawi tandha titik.</p> <p>- <i>Inuendo</i>: basanipun nyindhir kanthi cara ngalitaken kawontenan.</p> <p>- Maknanipun sinerat: ngandharaken bilih paraga Langit boten remen kaliyan</p>

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)	
																															patrapipun paraga Abrit ingkang boten becik saha sombong amargi piyambakipun ayu, sugih, saha kondhang. - Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan: mujudaken kesan bilih paraga Abrit menika tiyang ingkang sombong.	
70.	Guyonanipun Maniking dhateng Lirih nalika badhe bidhal saking griya.	“Slameta ndhekem neng ngomah ya, Kucing Anggora! Tunggu omah, sing ayu.” (CPP201 / P3)											V													V				V		- Frasa endosentrik: kucing Anggora → (kucing: inti, anggora: atributif). - Antifrasis: kucing Anggora dipunsebataken tumrap manungsa. - Maknanipun boten sinerat: ngandharaken bilih paraga Lirih menika patrapipun kalem kados dene Kucing Anggora ingkang boten

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)	
																															purun dolan wonten pundi-pundi, namung remen wonten griya kemawon. - Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan: kesanipun paraga Lirih gadhah sipat kalem sanget kados kucing anggora.	
71.	Lirih nawakaken dhateng Trengginas supados kersa mlebet ing griyanipun.	“Ayo mas mlebu nyang susuhku! Mentas diengremi Maniking biyasane bosah-basih!” (CPP207 / P8)		V																					V			V				- Frasa eksosentrik: susuh + aku → susuh : inti, aku : atributif. - Litotes: Paraga ngandharaken dalemipun minangka susuh kangge ngasoraken dhirinipun piyambak. - Maknanipun boten sinerat: susuhku maknanipun griya. - Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan:

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)	
																															<i>susuhku</i> mujudaken kesan bilih paraga namung gadhah griya ingkang alit saha ningalaken bilih paraga tiyang ingkang boten remen ngunggulaken pribadhinipun.	
72.	Abrit ngendika dhateng ibu kanthi ngraos nesu amargi pirsa tunanganipun saweg kaliyan wanita sanes.	“Neng papan ngeblak owak- owak! Sing <i>lonthene kuwi methakol neng gegere bajul lanang kuwi!</i> ” (CPP213 / P3)	V																					V								- <i>Frasa endosentrik:</i> <i>papan ngeblak owak- owak</i> → (<i>papan ngeblak: inti frasa (papan: inti, ngeblak: atributif), owak-owak: atributif</i>). - <i>Hiperbola:</i> papan ngeblak sampun ateges panggenan wiyar, taksih dipunambahi owak- owak. - Maknanipun sinerat: ngandharaken kawontenan panggenan

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)	
																																ingkang wiyar sanget. - Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan: kesanipun papan menika wiyaripun tanpa winates.
73.	Abrit ngrunyum kanthi ngraos gela sasampunipun ningali patrapipun Lirih.	“Mbolos ka kantor ben ora ketara budhal kencana karo Dhirektur! Dhasar lonthe! ” (CPP213 / P7)																														- Frasa endosentrik: dhasar lonthe → (dhasar: inti, lonthe: atributif). - Sarkasme: lonthe tegesipun wanita boten becik, menika mujudaken basa ingkang dipunraosaken kasar sanget. - Maknanipun sinerat: ngandharaken bilih paraga Lirih minangka tiyang estri ingkang patrapipun boten becik saha gampil kangge dolanan para tiyang kakung.

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)	
																																- Nggambaraken raos-pangraos paraga: paraga Abrit anggenipun mocapaken frasa dhasar lonthe kanthi ngraos nesu sanget ing manahipun.
74.	Bu Kinyis ndukani lirik kanthi nyuwanten sera saha ngina.	“ <i>Heh! Pegawe cilik kok ngungrum Dhirektur! Ora ngreti wayah! Ora ndelok papan! Ayo lunga mrana! Ngendi nggonmu! Wong wedok palanyahan!</i> ” (CPP216 / P1)																														- <i>Frasa endosentrik: wong wedok : frasa aran→ (wong: inti, wedok: atributif), palanyahan: atributif.</i> - <i>Sarkasme: wong wedok sampun basa ingkang kasar dipuntambahi palanyahan ingkang tegesipun ugi langkung kasar.</i> - <i>Maknanipun sinerat: ngandharaken bilih paraga minangka tiyang estri ingkang patrapipun boten becik.</i>

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)
																															- Nggesangkaken gambaran: <i>wong wedok palanyahan</i> dipunandharaken kanthi tegas saha kasar kanthi wujud padudon. Saengga ndadosaken kawontenan langkung gesang wonten ing pikiranipun pamaos.
75.	Bu Arum ngendika dhateng Lirih kanthi nyuwanten ngina.	“ <i>Iki? gene ya mung kaya ngene wae. Ayune ki ya neng endi?</i> ” (CPP244 / P2)																													- Ukara: <i>ayune ki</i> : jejer, <i>ya neng endi</i> : wasesa. - <i>Sarkasme</i> : <i>ayune ki ya neng endi</i> basanipun dipunraosaken kasar saha ndadosaken sakit ing penggalih. - Maknanipun sinerat: ngandharaken bilih Paraga Lirih minangka tiyang estri ingkang pasuryanipun boten ayu. - Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan:

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)
																															<i>Ayune ki ya nang ndi mujudaken kesan bilih paraga menika awon ingkang boten becik pocapanipun. pasuryanipun saha boten pantes kangge tiyang kakung ingkang bagus saha misuwur.</i>
76.	Bu Arum nyuwun pirs dhateng Lirih kanthi nyuwanten ngenyek.	<i>“Hee, Cah-lek! Kowe wis tau diambung Luhur ping pira? Wis tau dikeloni..?”</i> (CPP244 / P5)											V											V						V	<ul style="list-style-type: none"> - <i>Frasa endosentrik: bocah: inti , elek: atributif.</i> - <i>Antifrasis: frasa cah-lek dipunsebataken tumrap tiyang estri ingkang pawakanipun bagus saha pasuryanipun ayu.</i> - <i>Maknanipun sinerat: ngandharaken bilih paraga menika gadhah pawakan utawi pasuryan ingkang awon.</i> - <i>Nggesangaken</i>

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)	
																															gambaran: <i>cah-lek</i> sipatipun kasar dipunandharaken kanthi cara ngina saengga ndadosaken kawontenan langkung gesang.	
77.	Wedharanipun penganggit anggenipun ngandharaken kawontenan bab manungsa wonten Negara Indonesia.	<i>Lelakon ing masarakat Indonesia saiki, wis akeh banget wong sing ora gelem ngalah, ora wani ngalah, ndadekake Negara Indonesia gegeran kepati ora uwis-uwis. (CPP245 / P1)</i>																														<ul style="list-style-type: none"> - Ukara: dipunwiwiti mawi aksara murda saha wekasanipun mawi tandha titik. - <i>Satire</i>: awujud <i>argument</i> saha basanipun ngemot panyaruwe. - Maknanipun sinerat: inggih menika nyindhir masarakat Indonesia ingkang nindakaken lelakon sewenan- wenang, boten purun ngalah, kersanipun menang, saha ngginakaken sedaya cara kangge nggayuh

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)
																															kekajenganipun sanajan ngginanaken cara ingkang boten sae. - Ngandharaken gagasan: awujud gagasan saha <i>imajinasi</i> penganggit.
78.	Abrit ngendika dhateng Trengginas babagan Lirih ingkang sampun ngrebut kekasihe.	“ <i>Treng! Yok apa? Arek iku dobol gak genah klakuane!</i> ” (CPP256 / P5)																													<div>- <i>Frasa endosentrik</i>: <i>gak genah klakuane</i> → (<i>gak genah</i>: inti, <i>klakuane</i>: atributif).</div> <div>- <i>Sarkasme</i>: gak genah nedahaken patrap ingkang boten sae, basanipun dipunraosaken kasar.</div> <div>- Maknanipun sinerat: ngandharaken bilih paraga Abrit mangkel kaliyan paraga Lirih saengga ngina kanthi ngginakaken tembung ingkang kasar. Ingkang ngandharaken bilih</div>

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)	
																															paraga Lirih minangka tiyang ingkang boten becik. - Nggambaraken raos-pangraos paraga: frasa menika nedahaken bilih paraga Abrit boten remen kaliyan paraga Lirih.	
79.	Bu Arum ndukani Lirih amargi sampun wantun nyaketi paraga Luhur.	“Luhur kuwi Dhirektur Anom, kowe kuwi mung pegawe biyasa! Mung saking kemayumu thok, Luhur ketarik kokgodha. ” (CPP264 / P6)																														- Ukara: <i>klausa 1</i> → mung saking kemayumu thok : katrangan, <i>klausa 2</i> → Luhur : jejer, ketarik kokgodha : wasesa. - <i>Sinisme</i> : kemayu minangka sindhiran ingkang sipatipun kasar. - Maknanipun sinerat: ngandharaken bilih paraga Lirih minangka tiyang estri ingkang boten sae saha sampun nggoda paraga Luhur.

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)	
																																- Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan: mujudaken kesan bilih paraga menika tiyang estri ingkang pribadhinipun boten becik.
80.	Bu Arum ndhawuhu Lirih supados enggal kesah saking ruwang kantor kanthi nyuwanten sera.	“Iya, endanga lunga wae! Nyebeli mripat! ” (CPP266 / P2)																														- <i>Frasa endosentrik: nyebeli: atributif, mripat: inti.</i> - Sarkasme: <i>nyebeli</i> sampun ateges boten ngremenaken, <i>nyebeli mripat</i> ateges kedah dipunsingkiraken. Ngemot basa ingkang kasar. V V - Maknanipun boten sinerat: ngandharaken samukawis ingkang ngalang-ngalangi

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)
																															paningalan, saengga kedah dipunsingkiraken. - Nggambaraken raos-pangraos paraga: <i>nyebeli mripat</i> nedahaken bilih paraga ngraosaken samukawis ingkang boten ngremenaken penggalhipun.
81.	Maniking nimbali Lirih ingkang wonten ing salebeting griya.	“ <i>Liiirrrriihh!</i> <i>Ana tamu agung, Rih sapa delengen sing teka!</i> ” (CPP271 / P3)	V																						V			V			- <i>Frasa: tamu agung → (tamu: inti, agung: atributif).</i> - <i>Hiperbola:</i> agung nedahaken samukawis ingkang ageng. - Maknanipun boten sinerat: ngandharaken bilih paraga minangka tiyang ingkang wigatos saha kedah dipunajeni. - Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan: kesanipun paraga Luhur

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)
																															menika minangka tiyang ingkang drajatipun ing masarakat inggil saha kedah dipunkormati.
82.	Luhur maringaken cek dhateng Lirih kanthi ngraos nlangsa amargi Lirih nulak lamaranipun.	“Cek minangka pesangonmu, uga minangka kompensasi cuwaning atine bapak, Mbak Langit, Mas Sura, lan uga obat jareming atiku. ” (CPP273 / P4)	V																												<ul style="list-style-type: none"> - <i>Frasa endosentrik</i>: obat jareming atiku → (obat: inti, jareming atiku: atributif). - <i>Hiperbola</i>: sejatosipun ati menika boten ngantos njarem, menapa malih ingkang kangge tamba menika cek sanes obat-obatan saking dokter. - Maknanipun boten sinerat: ngandharaken bilih cek menika minangka tamba manahipun paraga Luhur ingkang nlangsa amargi tresnanipun boten kagayuh. - Nggambaraken raos-

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)
																															pangraos paraga: <i>obat jareming atiku nedahaken manahipun paraga Luhur ingkang saweg ngraos kuciwa.</i>
83.	Luhur ngendika dhateng Lirih kanthi ngraos nlangsa.	“ <i>Adhuh mati awaku! Mati! Oh, Lirih! Aku ki cintrong tenan kambi kowe, cah ayu! Kok kowe kejem emen, ndadak katut karo Mas kuwi!</i> ” (CPP273 / P2)																													<div>- <i>Klausa: mati: wasesa, awaku: jejer.</i></div> <div>- <i>Anastrof: struktur dipunwalik saking jejer-wasesa dados wasesa-jejer. Saking awakku mati dados mati awakku.</i></div> <div>- Maknanipun boten sinerat: ngandharaken bilih paraga ngraosaken duka saha nlangsa ngantos boten gadhah daya menapa-menapa.</div> <div>- Nggambaraken raos-pangraos paraga: <i>mati awaku</i> nedahaken paraga ingkang saweg ngraos nlangsa.</div>

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)	
84.	Bu Arum nyuwun pirsu dhateng Luhur saha Pak Satuhu babaga Lirih ingkang sampun dipuncopot saking padamelan-ipun.	“Priye swasanane kantor sawise Si Jumbleng kuwi sumingkir?” (CPP274 / P1)																														<ul style="list-style-type: none"> - Frasa eksosentrik: si Jumbleng→ (si: inti, jumbleng: atributif). - Sarkasme: jumbleng nedahaken papan ingkang boten becik, basanipun dipunraosaken kasar. - Maknanipun boten sinerat: ngandharaken bilih paraga Arum sengit sanget kaliyan paraga Lirih, ngantos nyebat namanipun jumbleng. - Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan: kesanipun paraga Lirih menika tiyang estri ingkang kotor sanget patrap utawi pasuryanipun

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)	
85.	Pak Satuhu ngendika kanthi tegas dhateng Bu Arum amargi sampun nindakaken kalepatan.	“Ora kandha. Ora sempat. Wong ya ora ngerti yen kowe tumindak sawenang meksa-meksa Abrit dadi keluarga kita. ” (CPP276 / P6)																														<ul style="list-style-type: none"> - Klausula: kowe tumindak sawenang → (kowe: jejer, tumindak sawenang: wasesa). - Sinisme: tumindak sawenang basanipun dipunraosaken kasar. - Maknanipun sinerat: ngandharaken bilih paraga Arum menika nindakaken tumindak tanpa mikir rumiyin. - Nggesangaken gambaran: klausula menika dipunpocapaken dening paraga Satuhu kanthi tegas, saengga ndadosaken kawontenan langkung gesang.

Katrangan.

Simbol Jinising Lelewaning Basa *Pertentangan*

Hb	: <i>Hiperbola</i>	Pd	: <i>Paradoks</i>
Lt	: <i>Litotes</i>	Kl	: <i>Klimaks</i>
Ir	: <i>Ironi</i>	Ak	: <i>Antiklimaks</i>
Ok	: <i>Oksimoron</i>	Ap	: <i>Apostrof</i>
Pr	: <i>Paronomasia</i>	An	: <i>Anastrof</i>
Pl	: <i>Paralipsis</i>	Af	: <i>Apofasis</i>
Zg	: <i>Zeugma</i>	Hp	: <i>Histeron proteron</i>
Sl	: <i>Silepsis</i>	Hl	: <i>Hipalase</i>
St	: <i>Satire</i>	Sm	: <i>Sinisme</i>
In	: <i>Inuendo</i>	Sk	: <i>Sarkasme</i>
At	: <i>Antifrasis</i>		

Simbol Makna Lelewaning Basa *Pertentangan*

Sn	: Sinerat
BSn	: Boten Sinerat

Simbol Ginanipun Lelewaning Basa *Pertentangan*

NG	: Ngandharaken gagasan
SE	: Suka daya pangaribawa kaendhahan
MK	: Mujudaken kesan saha kawontenan mirunggan
GG	: Nggesangaken gambaran
NR	: Nggambaraken raos-pangraos paraga

